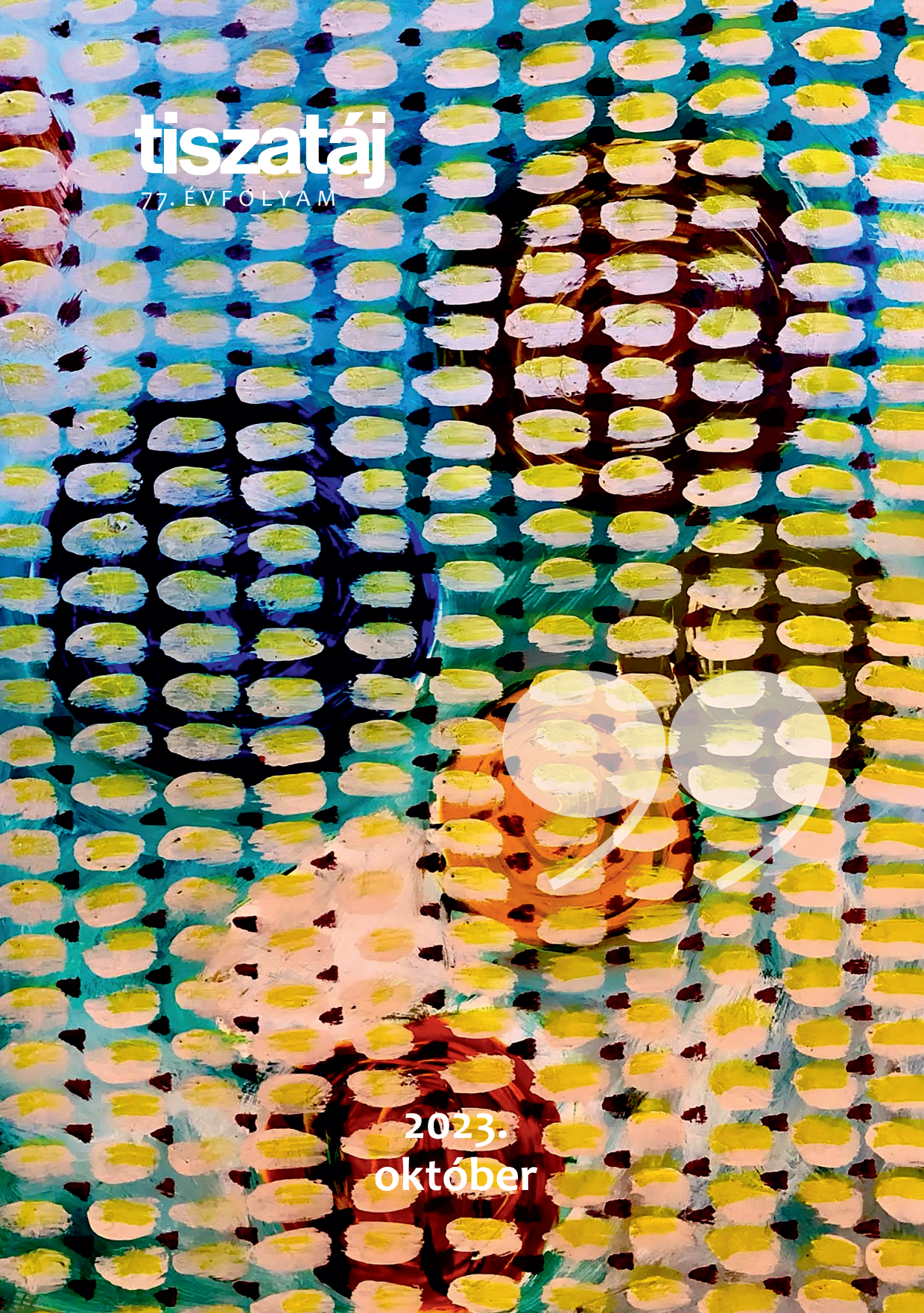

tiszatáj

77. ÉVFOLYAM

2023.
október

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

az Emberi Erőforrások Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap és a Petőfi Kulturális Ügynökség
támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
MOHAI ALETTA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu

E-mail: *tiszataj@tiszataj.hu*

Online változat: *tiszatajonline.hu*

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549
Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.
Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440
További információ: 06 80/444–444
Egyes szám ára: 980 forint.
Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXXVII. évfolyam, 10. szám / 2023. október

Emberképek Törökországból – A török irodalom évszázadai

BARIŞ YILMAZ	Előszó	3
PÉRI BENEDEK	Nagy Szülejmán gazeljei *(Péri Benedek* fordítása)	9
SAIT FAIK ABASIYANIK	Egy csapat ember *(Tasnádi Edit* fordítása)	25
NAZIM HIKMET	Emberképek szülőföldemről (részlet) *(Schmidt Szonja Emese* fordítása)	28
YUSUF ATILGAN	A fa (*Kincses-Nagy Éva* fordítása)	34
OĞUZ ATAY	Ágrólszakadtak (részlet) *(Rostás Szandra* fordítása)	40
FÜRUZAN	Folyó *(Fejes Ferenc* fordítása)	45
BARIŞ YILMAZ	Posztmodern török irodalom	52
MURAT GÜLSOY	Egyre terebélyesedő Kafka szöveg *(Biacsi Mónika* fordítása)	63
ROSTÁS SZANDRA	Identitásválság, avagy a Kelet és a Nyugat Orhan Pamuk Hó című regényében	68
HAQANI HASS	Időszámítás	80
TURGUT UYAR	Megálló az égre nézéshez	81
ENGIN TURGUT	A gránátalma öröme	82
ELÇIN SEVGI SUÇIN	Jelek	83
GÖKHAN ARSLAN	Éber reggelek	84
HILAL KARAHAN	Halál az Égei-tengeren	85
ÖMER ŞIŞMAN	▶	87

NURULLAH GENÇ — Áruld el, endívia (A versek *Szőllőssy Balázs* fordításai) 88

YALÇIN TOSUN — Zeller (*Schmidt Szonja Emese* fordítása) 91

MINE SÖĞÜT — Madam Arthur Bey (*Nagyillés János* fordítása) 97

Illusztrációk

SUAT ARIKAN festményei a címlapon, a 24., 44., 62., 79. oldalon és a belső borítón.

A lapszámunkban közölt török összeállítás vendégszerkesztői:
KINCSES-NAGY ÉVA, BARIŞ YILMAZ

BARIŞ YILMAZ

Előszó

Amikor az ember a török irodalomról kezd írni, mindig úgy érzi, hogy mondandóját bizonyos történelmi kontextusba kell helyeznie. Különösen igaz ez egy olyan irodalmi kultúra, mint a magyar esetén, ahol a török irodalom ismertsége nem lép túl néhány világhírű írón; tehát még inkább érvényesülnek a kérdések, hogy hogyan magyarázzuk meg, és hol kezdjük el a török irodalom tárgyalását. Tény, hogy a török irodalom az elmúlt 170 évben inkább nyugati stílusú műveket, az elmúlt 70–80 évben pedig kizárólag nyugati stílusú műveket produkál. Ha valamit elárul ez az ítélet, az az, hogy korábban másmilyen irodalmi művek keletkeztek. Mit írtak a törökök, mielőtt regényeket írtak? Mit néztek a törökök színházként? Milyen verseket szavaltak a törökök, miközben szerelmüknek szerenádot adtak az udvarban? És miért hagyták el az effajta verseket? Ez az a rész, amit nehéz megmagyarázni, és amit valószínűleg a magyar olvasók sem igazán ismernek.

A török irodalom történelmi kontextusba helyezésének szükségességét ez a nehézség hozza magával. A ma Anatóliában élő törökök eredete a Közép-Ázsiában élt harcos nomád közösségekig nyúlik vissza. Ez a közép-ázsiai, többnyire szóbeli kultúrkörnyezetben kialakult irodalom az anatóliai letelepedés után kisebb változtatásokkal, immár iszlám köntösben folytatódott egészen a huszadik századig. A török irodalomtörténészek népi irodalomnak definiálják, és legjellegzetesebb vonása, hogy bármilyen témáról is van szó, a *bağlama* nevű hangszer (Közép-Ázsiában ez *kopuz* volt) kíséretében dalolják a verseket. Bár ez a hagyomány, amelyet sokáig az *aşık*nak nevezett énekmondók (Közép-Ázsiában az *ozan*) tartottak életben, mára szinte eltűnt, a lírában (és bizonyos mértékig a prózában) csupán nyomokban él tovább.

Amikor ez az irodalmi ősforma, amelyben az énekmondó nagyon egyszerűen fejezi ki egy nép sajátos ízlését, összekapcsolódik a szufizmussal, amely a törökök iszlámértelmezésének legfeltűnőbb eleme, az *aşık*ok *dervi*sekké válnak, és még ha a versek témája és tartalma gyakran változik is, a forma nem változik jelentősen. Ezúttal a versmondók ahelyett, hogy hangszerükkel a kezükben vándoroltak volna Anatóliában faluról falura, a szúfi szekták tekkéiben, vagyis kolostoraiban összegyűlt gyülekezeteknek, gyakran velük együtt adtak elő verseikből.

A török irodalomban ezen kívül, amelyet az irodalomtörténészek szúfi irodalomnak neveznek, és amely, bár nem különíthető el teljesen a népi irodalomtól, egy bizonyos társadalmi réteg értékrendjét képviselte, létezett egy másik irodalomi stílus is, amely sem a népi kultúrához, sem a közép-ázsiai gyökerekhez nem kapcsolódott. Ennek az irodalomnak, amelyet díván irodalomnak, klasszikus török irodalomnak vagy palotairodalomnak neveztek,

semmi köze nem volt a szóbeli kultúrához, és az írásbeli kultúra legmagasabb szintjét képviselte. Ezzel a verselési stílussal, amelyet a törökök a 13–14. században sajátítottak el, az volt a probléma, hogy ebben az arab és perzsa kultúrkörben kialakult költészetben a szótagok hosszúsága és rövidsége adta a versmértéket; a törökben viszont nincsenek hosszú magánhangzók. A török dívánköltők, akik legalább olyan szép verseket akartak írni, mint a legnagyobb perzsa költők, rengeteg szót emeltek át a perzsa és arab nyelvből a törökbe, és ebből született meg az oszmán töröknek nevezett irodalmi nyelv. Ebben a versstílusban a szerkezeti vonásoktól a tartalomig, a retorikától a versek zeneiségéig minden egészen más, mint például egy nyugati szonettben. Balassi Bálint „török versei" főleg az *aşık* költészetet képviselik, de klaszszikus díván irodalmi stílusban íródott költeményeket is átültetett magyarra.

A Tiszatáj jelen száma Péri Benedek, az ELTE Török Filológiai Tanszék vezetőjének a tanulmányával kezdődik, amely e nehezen érthető, magyarázható és fordítható irodalmi műfaj egyik ismert képviselőjének – bár elsősorban nem a költői tevékenységéről ismert –, I. Szulejmán szultánnak a költészetéről szól. A Tiszatáj olvasói olyan szerencsések, hogy Péri Benedek nemcsak bemutatja (Nagy vagy Törvényalkotó) Szulejmán e kevésbé ismert oldalát, és ismerteti ennek az irodalomnak a finomságait, hanem rövid verseit, az úgynevezett *gazel*eket is élvezetes fordításban tárja az olvasók elé.

E három irodalmi irányzat mellett, amelyek a 19. század közepéig uralkodtak a török irodalomban, létezett még valami, amit nevezhetünk török színháznak is. Ez magában foglalta az árnyjátékon alapuló bábszínházat, a *meddah* nevű, egyszemélyes imitáción alapuló előadásokat, amelyek hasonlítanak a mai *stand-up show*-kra, valamint az *orta oyunu*nak nevezett, rögtönzésen alapuló, főtéren előadott komédiákat. A mesemondás mindig is nagyon népszerű volt a törökök körében. A szóbeli hagyományokon nyugvó népmesék mellett a felsőbb rétegek mesehallgatási igényét kielégítő díván irodalmi alkotások voltak a *mesnevi*k, amelyek meglehetősen hosszúak is lehettek. A felsorolt irodalmi műfajok közül viszont egyik sem metszette a nyugati irodalom fejlődési vonalát az ókori görögségtől a római, középkori és reneszánsz irodalmon át a romantikáig. A 19. században azonban a birodalom hanyatlásának megoldásaként az Oszmán Birodalom elitje úgy döntött, hogy modernizálja az államot, ami alatt a nyugatiasodást értette. Minden intézményt nyugati stílusúvá akartak alakítani. E modernizáció a kulturális értékeket, így az irodalmat is érintette. A török írók, akik évszázadokon át „(közel-)keleti szellemben" alkottak irodalmi műveket, hirtelen elkezdtek nyugati stílusú realista vagy romantikus regényeket és drámákat írni, újságokban és folyóiratokban esszéket publikálni, sőt *gazel*ek helyett szonetteket és tercinákat költeni. Mivel azonban nem a nyugati világ fent említett, hosszú idő folyamán kialakult irodalmi hagyományán nevelődtek, első műveik satnya szövegek lettek, amelyek nem tudtak túllépni az egyszerű utánzásokon. Ebben az időszakban a Nyugat iránt sokáig közömbös, de most a Nyugat felé

nyitó Oszmán Birodalom és a Kelet iránt érdeklődő nyugati nemzetek közötti viszony egyfajta fura orientalista-okcidentalista antagonizmussá alakult át, különösen Isztambulban, amelynek legforgalmasabb utcáin nem volt hiány európai boltosokból és követségi tisztviselőkből.

A 19. század közepén kezdődő modernizációs törekvések eredményeként a 20. század elejére a török írók körében elkezdődött a nyugati irodalmi stílus meghonosodása. Az I. világháború kitörését követően az Oszmán Birodalom felbomlása és a modern török nemzetállam, a Török Köztársaság megalakulása felgyorsította a nemzetté válás folyamatát, amely az irodalomban is tetten érhető. A háború és az azt követő török függetlenségi harc által fémjelzett időszakban az irodalom témája ennek megfelelően olyan fogalmakból állt, mint a háború, a haza és a nemzet. Bár ebben az időszakban még a szultán ült a trónon, a kormányt de facto birtokló *İttihat ve Terakki Partisi* (Unió és Haladás Pártja) volt az állam modernizálására és nemzetiesítésére irányuló projekt végrehajtója. Ebben az időszakban a párt komoly és kritikus lépéseket tett a nemzetállam-alakítás irányába, azzal érvelve, hogy ez az egyetlen módja a modern állam megteremtésének.

A köztársaság első éveiben az írók egyik fő feladata az volt, hogy a nagyközönségnek elmagyarázzák azokat az alapelveket, mint például a szekularizmus, a népiesség és az államelvűség, amelyeket a függetlenség kivívása után Mustafa Kemal Atatürk, a köztársaság megalapítója az ország fejlődése érdekében meghatározott. Célja az volt, hogy az ellenséges megszállás alól éppen csak felszabadult fiatal köztársaság olyan jólétben éljen, mint a nyugati országok. Míg a korszak művei ebben a társadalomátalakító szellemben születtek, az egyén problémáira valóban összpontosító modernista irodalom megjelenésére még várni kellett. Sait Faik Abasıyanık (1906–1954) volt az első nagy megfigyelő, és a török irodalom egyik jelentős novellaírója, aki Isztambul utcáin bolyongva gyakran találkozott furcsa helyzetekben megjelenő kisemberekkel. A főleg az 1940-es évek irodalmi folyóirataiban megjelent történeteiben először jelennek meg az egyszerű, hétköznapi emberek a török irodalomban. Válogatásunkban szereplő műve, a *Semaver* (1936; Szamovár) című novelláskötetében megjelent *Egy csapat ember*, a török irodalom magyarországi elismertetéséhez legnagyobb mértékben hozzájáruló, kitűnő műfordító, Tasnádi Edit fordításában olvasható.

Ha Abasıyanık a hétköznapi embert foglalta a prózájába, akkor a világhírű baloldali gondolkodású költő, Nazım Hikmet (1901–1963) nemcsak beemelte a költészetbe ezt az embert, hanem a költészetet az ember leírásának és átalakításának eszközévé is tette. Hikmet, a szocialista realizmus első és legnagyobb alakja a török irodalomban, olyan nagy hatással volt utódaira, hogy az 1960-as és ’70-es évek török irodalmának legmarkánsabb hulláma a vidéki földművesek és a városi munkások problémáit középpontba állító irodalom lett. Törökország NATO-csatlakozásának és az Egyesült Államokhoz fűződő politikai kapcsolatok erősödésének egyik fő kritikusaként sok évet

töltött börtönben, majd hazaárulásért állították bíróság elé. Elmenekült az országból, és 1963-ban Moszkvában halt meg. Halála előtt versben megfogalmazott végakarata az volt, hogy Törökországban temessék el, de ez a kívánsága nem valósulhatott meg. Hikmet a nyomorúságra, az igazságtalanságra és az egyenlőtlenségre hívja fel a figyelmet *Memleketimden İnsan Manzaraları* (1966; Emberképek szülőföldemről) című eposzában, amely a társadalom minden rétegéből származó és mindenféle problémával küzdő emberek találkozóhelyén, a pályaudvaron indul el. Miközben mi is utazunk a vonaton, a Törökország különböző korszakaiban és helyszínein megélt szenvedésekről és hősiességről hallhatunk történeteket. Az eposz bevezetőjét Schmidt Szonja Emese kiváló fordításában olvashatják.

Az 1960-as években – részben a szocialista irodalom hatására – a munkás- és diákmozgalmak elérték csúcspontjukat. Ugyanakkor kialakult egy olyan csoport, amely az osztálykonfliktusokon és az igazságtalanságon kívüli irodalomnak szentelte magát. Ennek a „İkinci Yeni" (Második Új) nevű mozgalomnak a fő célja a nyelv és a kifejezésmódok megváltoztatása volt, és a költészet maximális elvonatkoztatása révén szürreális metaforák előállítása.

A prózában a falusi realizmussal párhuzamosan létezett egy olyan irodalom, amely az egyén magányát és társadalomtól való elidegenedését hangsúlyozta, és ennek egyik legfontosabb képviselője Yusuf Atılgan volt annak ellenére, hogy nagyon kevés műve született. Baloldalisága miatt börtönbe került, szabadulása után Anatóliában, apja falujában telepedett le, haláláig ott élt. *Aylak Adam* (1958; A tétlen férfi) és az *Anayurt Oteli* (1973; Anyaföld Hotel) című regényeiben olyan személyek történeteit meséli el, akik elszigetelten élnek, elszakadtak a társadalomtól, és nem tudnak egészséges kapcsolatot tartani a nőkkel. Novelláiban – regényeitől eltérően – a falusi életet is ábrázolta a szerző, de ezekben a művekben is felhasználta ugyanezt az egzisztenciális válságmotívumot, az egyén képtelenségét arra, hogy alkalmazkodjon ahhoz a környezethez, amelyben él. *A fa* című novellája, amelyben a nélkülözés a szexuális sóvárgással ötvöződik, Kincses-Nagy Évának, lapszámunk egyik vendégszerkesztőjének a fordításában olvasható.

És ha már a társadalmi alkalmazkodásra való képtelenségről beszélünk, meg kell említenünk a *Tutunamayanlar*t (1971; Ágrólszakadtak), ami a török irodalomban ennek a toposznak afféle szentírása, és szerzőjét, Oğuz Atayt (1934–1977) is. Atay mára a modern török irodalom egyik legolvasottabb írója lett, aki nem élhette meg ezt az olvasói népszerűséget, mert nagyon fiatalon, agydaganatban halt meg. Nem véletlenül használom a bibliai párhuzamot erre a remek regényre, amelyet sajnos még nem fordítottak le magyarra, hiszen a Jézus Krisztusra emlékeztető főhős útkeresése és vesztesége sok tekintetben átfedésben van a Bibliával. Rostás Szandra fordította le a regény egyik legmarkánsabb részét, mely arról szól, hogy az ágrólszakadtak egyszer majd bosszút állnak elnyomóikon.

A ’70-es évek zűrzavaros, de ugyanakkor eléggé liberális politikai légkörében végre elkezdték hallatni hangjukat a női írók, sőt a női történeteket ábrázoló írók is. Füruzan (1932–), aki egyike volt a Balkánról Törökországba vándorolni kényszerült törökök millióinak, és aki korán elvesztette édesapját, különleges helyet foglal el a török irodalomban az édesanyjával való – gyakran túl szoros – kapcsolatából született történeteivel. Füruzan *Parasız Yatılı* (1971; Ingyenes bentlakás) című novelláskötetével vált a török irodalom markáns alakjává. Bár történeteiben általában a nők a főszereplők, neki is az elnyomottság és a megvetettség a fő témája. Az írónő az általános iskola után nem tanulhatott tovább, műveiben pedig mindig tetten érhető az osztálygyűlölet. Fejes Ferenc fordításában a szüzességnek tulajdonított értékről és az öreg földesúr ágyasává válás traumájáról olvashatunk *A folyó* című elbeszélésben.

A ’80-as években, amikor a török irodalomban igen népszerű modernizmus lanyhulni kezdett, elindult a posztmodern hullám, amely a próza formájának és tartalmának megújítását tűzte ki célul. Ennek a hullámnak a kezdeményezője nem volt más, mint Orhan Pamuk (1952–). Pamuk és a példáját követők (főleg Anar, Gürsel, Toptaş), megújították a regény felépítését, érzékeny történelmi és társadalmi kérdéseket építettek be az elbeszélésbe, és egy erős posztmodern vonal kialakulásának útját egyengették. A török irodalomban kialakult posztmodernizmus kérdéseiről az összeállítás másik vendégszerkesztője, Barış Yılmaz tollából olvashatunk.

Franz Kafka hatása a világirodalomra, így a török irodalomra tagadhatatlan. Murat Gülsoy (1967–), akinek történeteiben gyakran elmosódnak a határok valóság és fikció között, a közelmúlt török irodalmának egyik legelismertebb neveként írt egy egyre bővülő Kafka-szöveget. Biacsi Mónika fordította a novellát, melyből rá fogunk jönni, hogy az el nem mondott éppúgy megváltoztatja az elbeszélést, mint az elmondott.

Orhan Pamuknál talán senki sem tudja jobban, hogy a történet fonalában mennyire meghatározó az, ami kimarad. A *Kar* (2002; *Hó* 2018, Nemes Krisztián fordítása) talán a legszókimondóbb regénye Pamuknak, aki mestere annak, hogy a szereplőivel kimondassa azt, amit ő maga nem tud kimondani. A regény többszörösen kafkai is, már maga a főhős neve (Ka) is egyértelmű utalás erre. A törökországi identitásokat ugyanolyan nehéz megérteni, mint a hóviharban nyomon követni az öngyilkosságokat, terrortámadásokat, merényleteket és államcsínykísérleteket. Mindez néhány nap alatt történik Karsban, abban a lenyűgöző városban, ahol a regény játszódik. Rostás Szandra tanulmánya segédkezet nyújt e kafkai világot megérteni vágyóknak.

A 2000-es évekre a török irodalom fő problémája a szöveg szerkezetéről az egyénre és arra az identitásra tevődött át, amellyel az egyén önmagát és a társadalmat is meghatározza. A kortárs török irodalomban olyan műveket látunk, amelyek egyszerre erősen átpolitizáltak és személyesek. Más, amikor egy költő fordít le egy verset, és Szőllőssy Balázs, aki maga is költő, a török – és azeri – költészet fiatal nevei verseinek avatott tolmácsolója. A költők,

akiknek versei szerepelnek ebben a blokkban, a következők: Turgut Uyar (1927–1985), a fent említett második új költészeti mozgalom egyik legfontosabb képviselője, akinek 1959-ben megjelent *Dünyanın En Güzel Arabistanı* (A világ legszebb Arabisztánja) című kötete új fejezetet nyitott a török költészetben; az azeri születésű Haqani Hass (1974–), az új azerbajdzsáni irodalom egyik fontos alakja, aki török nyelven ír verseket; Engin Turgut (1957–), a kortárs török költészet termékeny és díjnyertes költője, valamint festő és esszéista; a denizli születésű költő, szerkesztő, irodalomkritikus Elçin Sevgi Suçin, akinek írásai számos fontos török irodalmi folyóiratban jelentek meg; Gökhan Arslan (1979–) költő, író, szerkesztő, az *Ecinniler* (Ördögök) című irodalmi folyóirat szerkesztője, akinek két verseskötete jelent meg; Hilal Karahan (1977–) költő, szerkesztő, esszéista, orvos, az isztambuli FeminIst Irodalmi Fesztivál szervezője, számos törökországi és nemzetközi irodalmi fesztivál résztvevője, akinek öt verseskötete jelent meg; Ömer Şişman (1980–) költő, szerkesztő, az *Edebi Şeyler* (Az Irodalmi dolgok) című irodalmi folyóirat és a 160. Kilométer Kiadó társszerkesztője, akinek eddig két könyve jelent meg; és Nurullah Genç (Erzurum, 1960–) költő, író és közgazdász, számos törökországi irodalmi díj tulajdonosa, akinek tíznél több verseskötete, négy regénye és több gazdasági témájú könyve jelent meg.

A 2010-es években azt látjuk, hogy a török irodalom témái közé kerültek a kapcsolati zavarok is. A házastársak, barátok vagy leginkább szülők és gyerekek közötti kommunikációs törések állandó témát jelentenek. A fiatal generáció tehetséges képviselője Yalçın Tosun (1977–) 2009-ben megjelent első novellaskötetének, *Anne, Baba ve Diğer Ölümcül Şeyler*-nek (Anya, apa és más halálos dolgok) fő témája a családi kötelékek megszakadása, titkok, megmagyarázhatatlan problémák, a látszólag nyugodt vizek alatt feltörő örvények. A *Zeller* című írás, amely Schmidt Szonja Emese fordításában olvasható, egy évek múltán kiderülő családi titokról szól.

A fiatal generáció történetmesélésének másik témája a nők világa. Törökországban, ahol a zaklatások, a nemi erőszak és a nőgyilkosságok miatt egyre nehezebb nőnek lenni, Mine Söğüt (1968–) *Deli Kadın Hikâyeleri* (2011; Őrült nők történetei) olyan nők és – elkerülhetetlenül – férfiak történeteit meséli el, akik megőrültek, akiket megőrjítettek. Az újságíróként is ismert Söğüt történetei rendkívül brutálisak, szívszorítóak és groteszkek, nyelvezete pedig éppoly gátlástalan és lázadó, mint a tartalma. Nagyillés Jánosnak sikerül ez a nehéz feladat, és bemutatja lapszámunk utolsó szövegét, *Madame Arthur Bey* rejtélyes nőiségének történetét.

Mivel 2023-ban ünnepeljük a Török Köztársaság megalakulásának századik évfordulóját, ebben a számban megpróbáltuk összefűzni a török irodalom többszáz éves történetét. Reméljük, hogy a Tiszatáj olvasóinak ez a szám egy kicsit több betekintést nyújt a török irodalom ismeretlen oldalaiba, és talán több könyv magyarra fordításához vezethet a jövőben.

PÉRI BENEDEK

Nagy Szülejmán gazeljei

„Nagy" vagy másképp „Törvényhozó" Szülejmán szultán uralkodását sokan az Oszmán Birodalom aranykorának tartják,[1] s ez a megállapítás sok egyéb mellett a 16. század első felének, közepének irodalmára is mindenképpen igaz.

A 15. század közepén hatalmas változások zajlottak le a birodalom életében. Konstantinápoly elfoglalásával az oszmánok visszavonhatatlanul a birodalomépítés útjára léptek, és hamarosan jelentkezett az igény egy birodalomhoz méltó kulturális közeg létrehozására. A művészetek valamennyi ágában tetten érhető törekvések az irodalmi életet sem hagyták érintetlenül. Bár oszmán szerzők tollából már korábban is születtek török nyelvű művek, ezek a korabeli irodalomkritikusoknál nem arattak osztatlan sikert.[2] A 15. század második fele azonban óriási átalakulást hozott: létrejött a minőségi török nyelvű szövegek megalkotását lehetővé tévő klasszikus oszmán irodalmi hagyomány. Ez a leszármaztatott irodalmi rendszer a perzsa hagyományból nőtt ki, az ott kiérlelt szabályok szerint működött. A két irodalmi rendszer kapcsolata talán legjobban az ókori görög és római egymáshoz való viszonyához hasonlítható, s ahogy a római szerzők szemében görög elődeik, úgy az oszmán költők és írók számára is sokáig a perzsa példaképek munkái jelentették a mércét, a követendő mintát.

A klasszikus oszmán irodalmi rendszer kialakulása és megszilárdulása pár évtized alatt lezajlott, s a 16. század közepén íródott, a kor legfontosabb irodalomtörténeti forrásainak számító életrajzi antológiákból, *tezkeré*kből már egy minőségi, sokszínű és pezsgő török nyelvű irodalmi élet képe bontakozik ki. A költészet, a versírás mintha pár évtized alatt közüggyé nemesedett volna, s ez nem csoda, hiszen a versírás képessége bárki előtt megnyithatta a kulturális elithez és a legelőkelőbb körökhöz vezető utat. Hivatásos költők és amatőr rímfaragók versengtek egymással és elődeik költészetével, s a verset írni tudás mintha minden társadalmi különbséget eltörölt volna. Írtak verset oszmán előkelők, tanult értelmiségiek, katonák, dervisek és egyszerű, esetenként írni-olvasni sem tudó közemberek. A Dzsenábí költői név mögött rejtőző Dzsenábí Ahmed pasa (megh. 1561) például közel húsz évig töltötte be a birodalom egyik legfontosabb posztját, s tevékenykedett anató-

[1] Ld. pl. Christine Woodhead: *Perspectives on Süleyman*. In Metin Kunt – Christine Woodhead: *Süleyman the Magnificent and His Age. The Ottoman Empire in the Early Modern World*, Routledge, New York–London, 1995, 167.

[2] A 16. század egyik elismert irodalomkritikusa, Ásik Cselebi szerint az Ahmed pasa (megh. 1497) előtt tevékenykedő kaszída szerzők és a Nedzsátí (megh. 1509) előtti gazel költők nem értek semmit, mintha nem is léteztek volna. Âşık Çelebi: *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Vol. 3., Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, 1575.

liai beglerbégként.[3] Bákí (meg. 1600) a kor egyik legelismertebb vallás- és jogtudósaként élete során számos fontos pozíciót betöltött.[4] Az ifjan janicsárként szolgáló Askí (megh. 1576) részt vett több hadjáratban, ott volt Nándorfehérvár 1521-es ostrománál, és az 1532. évi magyarországi hadmozdulatok során fogságba is esett.[5] Hajretí (meg. 1535) élete során több dervisirányzathoz is csatlakozott,[6] földije, a szintén Vardar Jenicseszibenben (ma Giannitsa, Görögország) született Hajálí (megh. 1557) kalenderí vándor dervisből lett Szülejmán szultán kedvenc költője.[7] A kor egyik legelismertebb és legtermékenyebb poétája és kritikusa, Zátí (megh. 1547), eredeti mesterségét tekintve cipész volt, a költészet terén mégis akkora tekintélynek számított, hogy boltjában egymásnak adták a kilincset a mester elismerésére vágyó fiatal költők.[8]

Az irodalmi életből a 16. század elejének, közepének uralkodói is aktívan kivették a részüket. II. Bajezid (1481–1512) „Adlí" ('Igazságos') néven írt egy teljes gyűjteményre való török verset.[9] Szelim szultán, „Szelímí" (1512–1520) különleges szerzőnek számít a 16. század elejének virágzó török nyelvű irodalmi életében, mert verseit – több mint valószínű, hogy politikai stratégiájának részeként – szinte kizárólag perzsául írta. Kéziratokban elszórtan fennmaradt ugyan néhány török nyelvű költeménye, ám ezek meg sem közelítik perzsa verseinek művészi színvonalát.[10]

Nagy Szülejmán (1520–1566) – atyjához hasonlóan – nem csupán hadvezérként és államférfiként, hanem költőként is, vagy korabeli fogalmakkal

---

[3] Életrajzát és verseit ld. Beyhan Kesik: *Cenâbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2018.

[4] Életrajzát ld. Haluk İpekten: *Bâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993. Verseit kiadta: Sabahattin Küçük: *Bâkî Dîvânı. Tenkitli Metin*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1994.

[5] Életrajzát ld. Sadık Yazar: XVI. Yüzyıl Şairlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin Eserleri Hakkında Yeni Tespitler, *Türkiyat Mecmuası* XXI (1), 2011, 176–178. Verseit először İskender Pala adta közre doktori disszertációjában. İskender Pala: *Aşkî, Hayâtı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1983.

[6] Mustafa Tatçı: *Hayretî*. In Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Vol. 17. İstanbul, 1998. Türkiye Diyanet Vakfı, 61–62. Verseihez ld. Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri: *Hayretî: Divan. Tenkidli Basım*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1981.

[7] Cemal Kurnaz: Kanunî'nin En Sevdiği Şairdi: Hayâlî Bey, *Dil ve Edebiyat*, 2011 Haziran, 16–33. Verseit ld. Ali Nihat Tarlan: *Hayâlî Bey Dıvânı*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1945.

[8] Legújabb életrajzát ld. Sooyong Kim: *The Last of an Age. The Making and Unmaking of a Sixteenth-Century Ottoman Poet*, Routledge, London–New York, 2018. Verseit ld. Ali Nihat Tarlan – Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri: *Zatî Divanı*, 3. vols, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1968–1987.

[9] Yavuz Bayram: *Amasya'ya Vâli Osmanlı'ya Pâdişâh bir Şâir Adlî. Sultân İkinci Bâyezîd Hân-i Velî Hayatı, Şahsiyeti, Şâirliği, Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Amasya Valiliği, Amasya, 2008.

[10] Péri Benedek: *Szelim szultán perzsa gazaljai I. Az első megközelítés*. In Dévényi Kinga (szerk.), *Varietas delectat. Tanulmányok Kégl Sándor emlékére*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 2006, 21–45. A szultán költészetének politikai vonatkozásaihoz ld. Uő: *From Istāmbōl's throne a mighty host to Irān guided I; / Sunken deep in blood of shame I made the Golden Heads to lie: Yavuz Sultan Selim's Persian poetry in the light of the Ottoman-Safavid propaganda war*, In Archivum Ottomanicum 34, 2017, 181–192. A versek egy részét kiadta Paul Horn: *Dīvān-i balāġat-ʿunvān-i Sulṭān Salīm ḫān-i avval*, Maṭbaʿa-yi davlati, Berlin, 1904. Az új, több mint húsz kéziraton alapuló kritikai kiadást jelen írás szerzője készíti.

élve, nemcsak a kard, hanem a toll emberekként is megállta helyét. Bár törökül és perzsául is verselt, Szelimmel ellentétben perzsául alig írt, s perzsa versei meglehetősen gyengécskék.[11]

Kora egyik legterjedelmesebb költői antológiájának szerzője, Ásik Cselebi (megh. 1572) a következőképpen jellemezte Szülejmán költészetét: „A mondás úgy tartja: »Az erényes gyermek tiszteletreméltó atyái nyomdokain jár«, s ahogy mondani szokás »Aki atyjára hasonlít, nem lesz zsarnok«. Ő követte ősei és atyái nyomát, kereste a lehetőséget, hogy verseket írhasson, és arra törekedett, hogy a verselés terén megelőzze őket. Hol dicsverset *(kaszíde)*, hol elbeszélő költeményt *(mesznevi)*, hol pedig lírai *gazel*eket szerzett. Az igazság az, hogy hatalma fennkölt építményének csúcsán írt költeményei, melyekből a dervisek lelkisége és a szegények alázatosságának illata érződik, érzelmes sorokkal, a szerelem ízével, a fájdalom szavaival és az örökkévalóság iránti vággyal vannak tele. Némely verse a Láthatatlan üzenetét közvetíti, s kétség sem fér hozzá, hogy vannak sorai, melyek »az államférfiaknak Allah sugalmaz« mondásnak megfelelően isteni sugallatra születtek".[12]

A kortárs leírása jól jellemzi Szülejmán költészetét, amint azt az itt magyar fordításban közölt versei is mutatják majd. A szultán valóban írt dicsverseket és rövid elbeszélő költeményeket, s ahogy a 16. századi költők nagy többsége is tette, sok *gazel*t szerzett. Egyedülállóan tekintélyes irodalmi munkásságnak nagy részét ez utóbbi költeményei adják, melyekből – eddigi ismereteink alapján – Szülejmán közel háromezer-ötszázat írt.[13] A szultáni *gazel*termés nagy része szerelmes vers, de – ahogy azt Ásik Cselebi leírása is sugallja – *gazel*jei között bőven akad istenes vers is.

A klasszikus *gazel* egyszerre versforma és műfaj. Abban a formájában, amelyben a 16. századi oszmán költészetben megjelenik, perzsa eredetű, ahogy – amint arról már esett szó – az egész oszmán költészeti rendszer is perzsa gyökerekre megy vissza. A *gazel* rövid, két félsort (*miszrá'*) tartalmazó párversekből, *bejt*ekből álló, időmértékes verseléssel írt rövid költemény. A klasszikus oszmán *gazel*költészet leggyakrabban használt versmértéke a *remel-i müszemmen-i mahzúf* nevű metrum (- . - - | - . - - | - . - - | - . -).[14] Jelen írásban közölt versek is ezt a versmértéket használják.

---

[11] Szülejmán perzsa verseihez ld. Péri Benedek: *The Persian Imitation Gazels (Nazires) of Kanuni Sultan Süleyman "Muhibbi" (1520–1566) as They are Preserved in a Hitherto Unnoticed Early Copy of his Divan*, In Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 3 (5), 2019, 95–120.

[12] Âşık Çelebi: *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Vol. 1., Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, 210.

[13] A legfrissebb kiadás: Kemal Yavuz – Orhan Yavuz: *Muhibbî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2016. A több kézirat alapján készült kiadás nem tartalmazza Szülejmán perzsa verseit, és úgy tűnik, egy-egy új kézirat felbukkanása újabb török nyelvű költeményekkel gyarapíthatja az ismert versek korpuszát. Egy ilyen kéziratért ld. Péri, Benedek: *The Persian Imitation Gazels (Nazires) of Kanuni Sultan Süleyman "Muhibbi" (1520–1566) as They are Preserved in a Hitherto Unnoticed Early Copy of his Divan*, In Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 3 (5), 2019, 95–120.

[14] Haluk İpekten úgy találta, hogy az általa átnézett hatalmas anyagban található gazelek több

A *gazel* rímképlete kötött. Az első párvers, a *matla*, páros rímmel záródik, s a rím minden második félsor végén visszatér. A rímet sokszor követi egy refrénszerűen ismétlődő elem, a *redíf*, mely lehet toldalék, szó vagy akár egy egész kifejezés, a magyar fordításban itt szereplő versek közül ilyen a rím után a „mámoros" *redíf*et tartalmazó 228. *gazel*.

Egy-egy *gazel* nem kevesebb mint öt és nem több mint tizenegy, általában páratlan számú párversből áll. Irodalomtörténeti szempontból minden *gazel* egyik legfontosabb párverse a záró bejt, a *makta'*, amelyben a költő írói álnevén *(mahlasz, tahallusz)* keresztül – ahogy ezt *gazel*jeiben a Muhibbí ('Szerető') nevet használó Szülejmán is teszi – felfedi kilétét.

A hagyományos *gazel*ek leggyakoribb témája Ásik Cselebí leírása szerint a szerelem, mely lehet evilági szerelem (*ask-i medzszází* 'szimbolikus szerelem') vagy az Isten iránti érzelem (*ask-i hakíkí* 'valódi szerelem'). A kétféle szerelem leírásához használt költői eszköztár ugyanaz, s ezért a költő életrajzának vagy az adott vers születése körülményeinek ismerete nélkül gyakran nem is állapítható meg, hogy a versben miféle szerelemről esik szó. Ahogy sokszor az sem dönthető el, hogy evilági szerelem esetén a költő kedvese nő-e vagy férfi, vagy esetleg nem is létező személy. A klasszikus *gazel* ugyanis formális költői alkotás, célja leginkább az, hogy szellemi élvezetet nyújtson az irodalmi hagyományban jártas befogadónak. A költő a kívánt hatást a költői eszköztár találékony használatával, a retorikai alakzatok minél szélesebb skálájának felvonultatásával tudja elérni. A jó költő ezért arra törekszik, hogy minél több és színesebb trópust zsúfoljon versébe, melyek felismerése és megfejtése szellemi kaland a befogadó számára, mert e nélkül, ahogy azt Meszíhí is írta, esélye sincs a sikerre és elismerésre:

„Ha nem árultam volna trópusokat és figurákat versemben, felkopott volna az állam,

Kétségtelen, hogy a versbe kellenek alakzatok és szóképek, ha meg akarsz élni."[15]A korabeli irodalomkritikusok ugyan gyakran írnak arról, hogy érzelmek és hevület *(szúz ü güdáz)* nélkül a vers mit sem ér, ám a tehetséges és gyakorlott költő valódi érzelmek nélkül, a rendelkezésére álló hagyományos jelkészlet *(mundus significans)* elemeinek találékony variálásával is kimagasló művészi értékű szöveget hozhatott létre.

A *gazel*ekben ábrázolt szerelem mindig viszonzatlan. A szerelmes költő kedvese után áhítozik, ám ő kegyetlen módon tudomást sem vesz az utána epekedőről. Sőt amikor csak teheti, gyötrelmet okoz neki. A szerelmes szenved, véres könnyeket hullajtva zokog, sóhajtozik, és éjszaka nem jön álom a

mint harmada ebben a versmértékben született, ami kétszerese a következő metrum gyakoriságának. Haluk İpekten: *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2002, 281.

[15] *Ger sanâ'î satmazam şi'r içre olmazdum diri/Lâ-cerem san'at gerekdür kılmağa kesb-i ma'âş*. Mine Mengi: *Mesîhî Dîvânı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, 186.

szemére. A szerelemmel járó nehézségek, a sok szenvedés mégsem tántorítja el. Épp ellenkezőleg, a hű szerelmes szinte jutalomként éli meg a szenvedést.

A versekben a szeretett lény, a *ma'súk* vagy *mahbúb* alig jelenik meg. Ha szó is esik róla, ahogy a költő szenvedéseinek bemutatása, úgy a kedves leírása is roppant sematikus, vagy legalábbis a beavatatlan szem számára annak tűnhet. A szeretett lény messzi, hűvös és távolságtartó. Ha fizikailag meg is jelenik a versben, a költő elsősorban az arcáról ír, dicséri szemöldökét, száját, orcáját, leomló fekete fürtjeit. Ritkán szóba kerül ciprushoz hasonló termete, esetleg ezüstös alkarja, de semmi több.

A klasszikus költészet szabályai meglehetősen szigorúak és kötöttek. A 16. század legismertebb oszmán teoretikusa, Muszlih al-Din Musztafa Szürúrí (megh. 1561) *A gnosztikus ismeretek tengere (Bahr al-ma'árif)* című költészeti kézikönyvének alábbi gondolataiból mindez jól lemérhető: „Jegyezd meg, hogy legyen szó akár prózáról, akár költészetről, [a szöveg] elsődleges fontosságú és legszilárdabb támasztó oszlopa a [elemek közötti] viszonyok [szabályának] betartása. Ha például [a szövegben] említésre kerül a rózsa, meg kell jelenjen a csalogány is. Vagy ha említésre kerül a gyöngy, nem maradhat el a rubint említése sem. Ha megjelenik a szépség, jelenjen meg a szerelem is! A tökéletes [szerzők] tisztában vannak vele, hogy mennyire lényeges a viszonyok [szabályának] betartása."[16]

Az irodalmi hagyomány szabályainak ilyesfajta merevsége egyfelől segíti a költemények pontos értelmezését, ám nagyon megnehezíti azt, hogy új elemek épülhessenek be a rendszerbe. A poétáknak tehát nincs könnyű dolguk, ha valami újat, egyénit szeretnének létrehozni. A legjobb lehetőséget a jelkészlet elemeinek újrarendezése, a költői közhelyek invenciózus használata kínálja. A költő ezért igyekszik a klasszikus költészet rendszerének színes kaleidoszkópját úgy forgatni, hogy a gazdag költői eszköztár elemeiből egy részleteiben a hagyományokkal összhangban álló, összességében mégis új és egyedi alkotás jöjjön létre. Az alkotás során a költő folyamatos diskurzusban van a hagyományos korpusz szövegeivel, reflektál elődei teljesítményére, és igyekszik túlszárnyalni őket.

*Gazel*jeiben ezt az utat követte Nagy Szülejmán is. Versei a költészeti hagyományba minden szempontból jól illeszkedő alkotások, melyben felfedezhetőek a klasszikus retorika jellemző alakzatai és szóképei, és tetten érhető a törekvés, hogy a szerző betartsa a Szürúrí emlegette szabályokat, mert ahogy maga is mondja:

„Miért baj, ha verseiben Muhibbí elődeire akar hasonlítani?
Aki tiszta lélekre vágyik, lelkét a [lélekben] tisztákhoz igazítja."[17]

[16] Szürúrí, *Bahr al-ma'árif*. Kézirat. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Haci Mahmud Efendi, 5156, f. 128a.

[17] *Berzedürse nola şi'rini Muhibbî selefe/Pâk-meşreb olıcak meşrebini pâke çeker*. Ak, Coşkun (szerk.), *Muhibbi Divanı*, Trabzon Valiliği, Trabzon, 2006, 231.

27. gazel[18]
Érzelem szultánja lettem, verses album hű szívem,
Bánatom versét megírtam, már a cím is gyötrelem.

Jajgatok, mint tamburák. Bensőm borús síp. Hogy rikolt!
Gond vigalmában magány bús sarka lett búvóhelyem.

Nem sok egy csókért egy élet, ezret adnék boldogan,
Kedvesem bár röpke módon, adna csókot énnekem.

Most kacéran rám kacsintasz, s így megölsz, nincs irgalom,
Jézus-ajkad tiszta forrás, visszaadná életem.

Én a lepkéd, jaj, elégek! Gyertya bájad, fénye vonz,
Szól Muhibbí: „Báj tüzével, kedvesem, bánj el velem!"

68. gazel[19]
Mellemen billognyomot láthatsz, szerelmednek jelét,
És a copfod gondolat, hosszú s örök, mint égi lét.

Fel-felizzó sóhajomból szikra hullik mindenütt,
Mint a sárkány szája, mondod, látva mellem mély sebét.

Bús magányban hervadok. Jaj, múlik éltem, friss tavasz!
Búgyötört és gondviselt, nézd, sárga orcám, őszi rét!

Bár lesújt sors kardja százszor, szemre, lám, nem hagy nyomot,
Szenvedés fáklyája kínzott, ám a seb rejtett pecsét.

Hát Muhibbí, búmadár jött, és leszállt szívedre, s fájt,
– Jó helyen jársz – mondtam én. – Itt megleled fészked helyét!

[18] Az eredeti török szöveget ld. AK, *Muhibbi*, 49.
[19] AK, *Muhibbi*, 61.

73. gazel[20]
Hű, igaz még senkihez sem volt, s nem is lesz itt a lét,
Szenvedést, kínt, bajt okoz folyton, mutatván jellemét.

El ne hidd aszkéta s hitszónok szavát, bármit beszél!
Tettetők ők mindahányan, hirdetének bár igét.

Tiszta szívű légy te bátran, s érje arcod út porát!
És ne kívánd tudni másról, ó, ne kérdezd: „hogy, s miért"!

Jót tevésem hátasát felnyergelem, vár már a nép,
Enyhülést nyújtok szívüknek, játszva hajnal hűs szelét.

Tudd, Muhibbí más ma, s nem kell néki már ország-világ,
Szolga lett már régen ő, s áldozza hitnek életét.

98. gazel[21]
Tűz szívemben, víz szememben, jaj, eszem vágytól szeles,
Vajh mi lelt? Tán szenvedélytől lett a kínom végzetes?

Szenvedélyek sahja lettem, sóhajom zászló-jelem,
És hadam nem más, a könnyem: áradat, medret keres.

Rabja lettem fájdalomnak, ó, barátim, nem csoda,
Mert a baj s gond, sok szerelmes társa: hű és jellemes.

Csillagot számol szemem most éjjelenként, hajnalig,
Jajgatok s sóhajtva várom: vajh az álom felkeres?

Lám, halott volt bús Muhibbí, ámde nézd, feltámadott,
Illatát kedves hajának hozta szellő, mily kegyes!

[20] Ak, *Muhibbi*, 62–63.
[21] Ak, *Muhibbi*, 69–70.

123. gazel[22]
Hej, barátom! Homlokod hold, s arcod, ó, napként ragyog,
Hogyha rád nézek, szememből gyöngy patakzik, könny csorog.

Társaságunk csak terád vár! Más egyéb már készen áll,
Szív a sült hús, könny vörösbor, mellkasom lantként zokog.

– Báj kegyétől meg ne fosszál – esdve kérlel koldusod.
Tettedet fenn feljegyezzék, hogyha szívem feldobog.

Ispotály, kórház az ajkad, nézd, a lelkem nagy beteg.
Lélekorvos meg se szólalsz? Már a szó is nagy dolog?

Ó, Muhibbí! Kedveseddel lenni együtt van remény?
Ő nemes, gazdag. Te koldus vagy, ki folyton kuncsorog.

124. gazel[23]
Szenvedély kínjára nincs gyógyír, a sors orvost nem ad,
Szenvedély-tengerbe estél, és az örvény elragad.

Sok szerelmes, köztudott, hogy józan észtől messze jár,
Bölcs szavát nem hallja, lelkében tanács meg nem ragad.

Bármi jöjjön, ó, tetőled, fájdalom s bú kell nekem,
Égi sorsom vagy Te. Hát nem baj, ha szívem meghasad.

Báj virágkertjében orcád, hogyha látom, fáj, sajog,
Rózsa-vágyó, bús pacsirták hangja lelkemből fakad.

Volna bár szép kedvesed hozzád, Muhibbí, jó s kegyes,
Nem törődnél elleneddel, törne rád bár durva had.

[22] Ak, *Muhibbi*, 76.
[23] Ak, *Muhibbi*, 76.

130. gazel[24]
Fáj magányom, szívkirályság vára már csak puszta rom,
Szenvedélytűz éget engem, füstje rám száll, dús korom.

– Alszik ez! – gondolta, s így szólt szép szerelmem mérgesen,
– Fenn a nap már, hogy ha hű vagy, hát nem alhatsz, nem hagyom!"

Ó, a szépség ily kevélységét vajon más látta már?
Százezerszer kérdtem én, ő nem felelt. Ezt fájlalom.

Kíngyötört szívem baját nem kérdi tőlem. Furcsa tán?
Büszke császár koldusokkal nem beszélget, jól tudom.

Hé, Muhibbí! Hogyha bánt rút vétked, azt tudd, van remény,
Bűneidtől eltekint Alláh, csak azt mondd: Irgalom!

132. gazel[25]
Ó, nemes lényed, ha nálam lelne bár sátorhelyet,
Én a lelkem húrjait fonnám kötélnek meg neked.

Bárhol is verjél tanyát, ott hull a sok könny, vérveres,
Kis vöröslő sátor az mind, nézd az apró cseppeket.

Báj s kacérság gyors lován vágtat felém, s közben nevet,
– Húzd a kantárt, csókjaim, hagyd, elborítsák kengyeled!

Tűz szerelmed égve, izzón járja át bús szívemet,
Fenn a Hold, jaj, meg ne égjen sóhajomtól! Szenvedek.

Míg Muhibbí kedvesét kérlelte, – Holnap – mondta ő.
– Végzetem, jaj, várj kicsit még! Most ne szólíts engemet!

[24] Ak, *Muhibbi*, 78.
[25] Ak, *Muhibbi*, 78–79.

140. gazel[26]
Hej, ki borpincébe téved, két kezében bor legyen,
És ne szidjad, hogyha látod este, reggel, részegen.

Dús hajáért, nem csoda, adnám fejem, biz boldogan,
Búvetőmag, hull a könnyem, telve vággyal, véresen.

Bő patakként foly le könnyem, s körbe forgok, búmalom,
– Vízkerék vagy? – kérdezed. – Hát, szédülök már rendesen.

Gond vigalmában szívünk vérét igyuk, mint tiszta bort,
S rí a szívem, mint a bús síp, míg nyakam lantként pihen.

Mondta: – Ó, lázas Muhibbí, kedvesem, vélem lehetsz!
– Jaj, halál, kérlek, ne jöjj még! És ne hívj most hirtelen!"

150. gazel[27]
Éjszakánként, hajnalig kérd, ó, az Úristen kegyét!
S megkapod bizton, ha mondod tiszta szívvel szent nevét.

Tenmagad hogy isteníted, büszkeséged nagy hiba!
Mert ki henceg s kérkedik, meglátja mély poklok tüzét.

Halld te szív s tudd, amint vetsz, hát a végén úgy aratsz,
Mert az Úr ad célt s okot, s ő tudja minden lényegét.

Hogyha békés és nyugodt, csendes, szelíd életre vágysz,
Légy igaz s jó minden emberhez, s ne nézd rangját s helyét.

Mondj le rangról és vagyonról, nincs menekvés, jő a vég,
Bárha egykor drága jólét s fél világ is volt tiéd.

Hogyha kincsről s földi jókról most le nem mondsz, célt nem érsz,
Míg szemedben pénz, s arany nem lesz olyan, mint por s szemét.

[26] Ak, *Muhibbi*, 81.
[27] Ak, *Muhibbi*, 83–84.

Bárhol is jársz, menj, s ne állj meg! Lent avagy fent, egyre megy,
Bölcs tudás, jóság, Muhibbí, többet ér, mint trón s pecsét.

163. gazel[28]
Bú sereg támad vadul, hogy szív-erődöd rom legyen.
Ellenállnál? Jó veres bor, tudd, segíthet lelkeden.

Hogyha pároddal vagy együtt, az kiváló alkalom,
Rózsakertben hogy leüljél! Nap ragyog rád fényesen.

Báj borától két szemed vad mámoros, részeg, duhaj,
Hogyha kéred, jó kebabnak[29] szívemet megsüthetem.

Ciprus, árnyékod vetül rám, én a földön por vagyok,
Jó király árnyéka nélkül por, talaj, föld meztelen.

Hé, Muhibbí! Szenvedélyborból ha kortyolsz egy nagyot,
Hizr[30] vizévé változik, meglásd, a bor, hidd el nekem.

168. gazel[31]
Romba döntött, kedvesem, két szép szemed, két mámoros,
Vérrubint ajkad ha látom, hull a könnyem borpiros.

Rózsa arcod dús hajaddal víg kacéran leplezed,
Mintha izzó nap korongját fátyla fedné, sátoros.

Copfodért hogy sírtam egykor, hullt a könnyem, véres ár,
S hányta éltem kis hajóját, nem reméltem, partra mos.

Ó, sahom, hány éve vágytam véled együtt lenni már,
Ám az ajtód zárva leltem, így a bánat százszoros.

[28] Ak, *Muhibbi*, 87.
[29] Eredetileg faszénparázs fölött, nyársra húzva, sütve készített húsétel.
[30] A muszlim hagyományban prófétaként tisztelt szentember, a gnosztikus tudás mestere. A klasszikus költészeti hagyományban elsősorban az élet vizét adó forrás megtalálójaként szerepel.
[31] Ak, *Muhibbi*, 89.

Meg ne bántódj, ó, Muhibbí, hogyha kínoz szép leány,
Megszokod majd, s meg se érzed, bár a béklyód túl szoros.

177. gazel[32]
Jött az éjjel, künn a hold, s fátyol mögé nem rejtezett,
És a nép azt hitte, fénylő napkorong kelt, érkezett.

Arca pöttyét látja szívem, s nézd, az álom messze száll,
Ott nem alhatsz, hol szúnyog zeng altatódalt, éneket.

Mámoros szem bor helyett véremre vágyik, én pedig
Mell-kemencémben borodhoz megsütöttem szívemet.

Vajh a bor jó-é? A dervist meg ne kérdezd, mit se tud,
Mert szamár még életében nem vedelt mást, csak vizet.

Bár a törvény, tudd, Muhibbí, tiltja azt, hogy vért igyál,
Ám ki serlegnek a vérét itta, az nem vétkezett.

179. gazel[33]
Járt az ajtódnál az arcom, lábaidnál, mint a por,
És kapud megnyílt előttem, lám jövőm víg, nem komor.

Jaj, a bánat-nyársra szúrtan forgat engem sors keze,
Sült a szívem, s hull a könnyem, hátha vágyik sót gyomor.

Hé, vigyázz! Sok földi jó s kincs általt, ámít és becsap,
Ám ha mégis megkívánnád, nagy szamár vagy, bús botor.

Hű szerelmes életén bánat, nehézség lett az úr,
Mert a kedves úri, módos, s néki jut csak rút nyomor.

Pötty s vonás nincs, bár az orcádon regényt olvas Muhibb,
Pont s a vessző nélkül is jól boldogulhat bölcs tudor.

[32] Ak, *Muhibbi*, 91.
[33] Ak, *Muhibbi*, 92.

181. gazel[34]
Én, a bűnös, ó be' bánom, tudd Uram, sok bűnömet,
Ám remélem, hogy kegyelmed trónusodhoz elvezet.

Hisz' ha rosszat tett a szolgád, megbocsátottál hibát,
S ráadásul még te adtál néki bőven jót s kegyet.

Nézzed el rút lázadásom! Megbocsátó hisz' neved,
S nézd a Prófétád erényét, nézd a néked kedveset!

Megteremtéd hű rabod, s ím, bölcs tudásod nem vitás,
Száraz ágon körte termett, s zord bokor rózsát nevet.

Bánatából bús Muhibbí gyógyulást tőled remél,
Nagybeteg szíveknek orvos csak te vagy, más nem lehet.

182. gazel[35]
Ó, az izzó napkorong, nézd, látva fényed megvakul,
Felkelő naptól a fénylő holdsugár is megfakul.

Legnagyobb vagy bíz a próféták között, végső pecsét,
Az ki véled fog kezet, lám, mindörökké boldogul.

Ím kibontád s égbe nyújtád jó s igaz hit zászlaját,
S nézd a sok vallás a Végig gúzsba kötvén hogy lapul.

Éned önző terhe míg nyom, nem lehetsz az Eggyel egy,
S míg szemedben lét s a nemlét összeolvad s egybehull.

Hé Muhibbí! Zengd a Prófétát dicsőítő dalod!
S ládd a szíved megvidámszik, s nézd a lelked felvidul.

[34] Ak, *Muhibbi*, 92.
[35] Ak, *Muhibbi*, 93.

211. gazel[36]
Szívedet, halld meg szavam most, földi létnek, jaj, ne add!
Hogyha békés végre vágyol, jó tanácsom megfogadd!

Ó, te szív, bús sóhajod felhő, ahonnan könny potyog,
Bőven essék! Ily patak ládd, fenn az égben nem fakad.

Még ha jók is, két szemeddel kedvesed meg nem leled,
Tágra nyissad szívedet, s szem lészen az, mely ráakad.

Hogyha bűn kínoz, gyötör, hát égbe szálljon sóhajod!
Vad szelétől gyenge tested, fűzlevél, reszket, szakad.

Bárhogy is jajgatsz, kiáltasz, rád a sors, nézd, nem figyel,
Sóhajod küld el felé, s izzó tüzétől égni hadd!

Nézd, a nép mindent kiforgat, bárha mit mondsz jó s igaz,
Jobb, ha hallgatsz, ó, Muhibbí, mert beszélned nem szabad.

228. gazel[37]
Lettem én, ajkad kupájától, be régen mámoros,
Rózsa illattól a bülbül kinn a réten mámoros.

Bár a szesztől részegül meg mind, ki ittas, ámde tudd,
Lett a szívem vágy borával telve mélyen mámoros.

Nem titok már hű szerelmem, mert a könny rút áruló,
És a nyelvnek sem parancsol senki részeg, mámoros.

Bíbor ajkad jár eszemben, s hull a könnyem, mint a vér,
Oly sok ember sír, mikor részeg s töményen mámoros.

Kapzsi rabló két szemed, feldúlta szívem városát,
S ó, Muhibbí, lett gyaur tőled, s kevélyen mámoros.

[36] Ak, *Muhibbi*, 100–101.
[37] Ak, *Muhibbi*, 106.

990. gazel[38]
Jöjj, szemem nézd, könnyben úszik, lelkemet bú önti el,
Mit tegyen szív, mert ladikját hányja örvény, s dönti fel.

Hogyha mondom, ajkad illetném, szemed vért ontana,
Vajh szemed vért mér' kíván, tán arra vágyik, borra lel?

Báj virágát őrzi holló szárnya két copf, éj sötét,
Két szemed, kert csősze. Alszik mélyen, álomban hever.

Búban égő mellkasomról azt hihetnéd, hogy rebáb[39],
Könnyemet rá felrakom majd, bú rebábnak húr, ha kell.

Szívet adj nékünk, Muhibbí, mondja sok részeg szemű,
Ittas embert gyötri éhség, enni kér, s sültért perel.

PÉRI BENEDEK fordítása

[38] AK, *Muhibbi*, 321.
[39] Hosszú nyakú lantféle.

SAIT FAIK ABASIYANIK

Egy csapat ember

Tíz perccel múlt éjfél. A Taksim téren, az óra alatt villamosra várok. Ha nem így volna, nem is fogalmaznék ilyen precízen, elég volna annyit mondanom: elmúlt éjfél.

Azóta eltelt némi idő, de ezekben a hideg tavaszi napokban, amelyekben mintha tovább folytatódna a tél, újra eszembe jut az a jeges éjszaka. Akkor még híre-hamva sem volt a tavasznak. Most, bármilyen köd, eső vagy akár hideg legyen is, van valami felkavaró illat a levegőben. Akkor olyan hideg szél fújt, hogy még a Camlı Köşk hatalmas üvegablakai és az énekeseket hirdető kék fények is beleborzongtak. Velem együtt vagy tíz ember nézi tovább a látott film álomképeit, és várja türelmetlenül a villamost, hogy mielőbb újra része legyen ágyának remények, illúziók, eljövendő szép napok igézetét keltő, avagy álmatlan háborús éjszakákra és óvóhelyekre emlékeztető langyosságában, de a villamos sehogy sem akar felbukkanni. Számból pára füstölög; a beszélgetők köré ködtányér terül. Az ágy már mindenki számára oly szent, akár a kenyér. Az ágy kedves, az ágy emlék, gyermekkor, szép álom tavasz, tengerpart, valamelyik egzotikus ország, barátaim, és mi minden még…

Az orrom a párnában, takaróm a számig felhúzva, összegömbölyödöm, akár egy sündisznó, már-már álomba merülök, egy csapat madár a tollát hullatja, langyos víz permetez, csorgókút mossa bensőmet.

A villamos még mindig sehol. Álltó helyemben el fogok aludni, ha továbbra is az ágyamra és az alvásra gondolok. Azt az édes ízt érzem a számban, amelyet azok ismernek, akiket megkörnyékezett már a fagyhalál.

„Bemegyek abba a nyitva tartó cukrászdába, iszom egy hársfateát, úgy megyek haza" – gondoltam, de alig tettem néhány lépést, egy ember toppant elém. A szél miatt csak egy árnyat láttam, aztán, akárcsak valami tömlőből, pára terült az arca elé.

– Bátyám – szólított meg szívmelengetően kedves anatóliai hanghordozással –, nem járt erre egy csapat hozzám hasonló ember?

Kidugtam az orrom a kabátgallér mögül. Megráztam a fejem. Úgy tűnt fel, megszoktam, kezdtem ellenállóvá válni a hideggel szemben, de éles szél harapott a fülembe. Néztem azt az embert.

Hozzám hasonló emberek… Hát nem hasonlít minden ember többé-kevésbé egymásra? Mit jelent az, hogy hozzám hasonló emberek?

Igen, igaza volt, a hozzá hasonlókat könnyen meg lehet különböztetni a többiektől. Télen a városiak felöltőt és kalapot viselnek, lábukon cúgos cipő. Ha úgy hozza a sora, legföljebb a kabátjuk színe, kalapjuk szalagja, amerikai vagy törökös fazonú kalapjuk alapján tudjuk megkülönböztetni őket.

Ennek az embernek nem volt se felöltője, se kalapja, se cipője. Feslő, bordó színű kötött kabátot viselt, nyáriasan könnyű nadrágot, a derekán madzaggal megkötve, és a lábfején a zsákdarabokat is madzag tartotta össze.

Kedves-barna arca volt, borotválatlan. Huszonöt-harminc évesnek látszott, a szemében azonban valami nagy, félénk, sietős lobogás. „Csak nem ópiumot szív?" – futott át rajtam.

– Olyanok, mint én, bátyám. Ilyesféléket nem láttál? – mutatott végig magán. – Néhányuknak ezen az úton kellett volna jönni, a többinek meg arról a lejtős utcáról – mutatott a Taksim mozi alatti utca felé.

Röviden akartam elintézni a dolgot. Egy ismeretlen, sötét, kábult főben bármi megfordulhat. Kell az nekem?

– Biz'isten nem láttam – feleltem.

– Hogy az istenbe?! Az lehetetlen. Jönniök kellett. Én egy kicsit szórakoztam útközben. Elveszejtettem őket. Nem létezik, hogy ne jöttek volna.

– Kik azok az emberek tulajdonképpen? – kérdeztem türelmetlenül, mégis kíváncsian.

Titokzatos, varázslatos és különös történetek futottak át a fejemen, sőt tovább menve, még furcsább dolgokra is gondoltam. Mintha az idegen ópiumos fejével gondolkodtam volna…

– Mi, bátyám, Tophane hajnalig nyitva tartó kávéházaiban alszunk. Teherhordók, szolgák, más efféle fickók vagyunk, de becsülettel élünk. Mit tehetnénk? Alig néhány garas a keresetünk. Öt garast adunk éjszakánként a kávézó tulajdonosának, és megalszunk a sarokban. A szállodát ki bírja pénzzel? Legalább harminc garas. Harminc garassal így két napig is kihúzzuk… Az ám! De ma rendőrök jöttek, hogy

tilos a hajnalig nyitva tartó kávéházakban aludni. Kidobtak bennünket. Mi meg mind egy akaraton voltunk. Menjünk a kormányzóhoz, ébresszük fel, és mondjuk el a bajunkat. Hát az egyik csapat innen, a lejtős utca felől jött, egy másik meg hátulról. Szóval nem láttad őket?

– Nem láttam. Hová való vagy?

– Zonguldakba − ragyogott fel a szeme.

Ahelyett hogy éjnek évadján, ebben a hidegben a kormányzóhoz mennének, keresniük kellene egy helyet, ahol meghúzhatnák magukat, vagy megvárniuk, míg a rendőrök elmennek, és kényszeríteni a tulajdonost, hogy ajtót nyisson. „Olyan az eszükbe se juthat, hogy a kormányzóhoz menjenek. Legfeljebb ópium hatására…" − gondoltam.

– Na mindegy, én mindenesetre elmegyek arra fölfelé. Talán elmentek már, csak te nem vetted észre − szólalt meg újra, s azzal el is tűnt a szemem elől a szállingózó hóesésben.

Megjött a villamos. Felugrottam. A tartalékostiszti-iskola előtt egy csapat ember haladt. De az ablakok be voltak fagyva, nem láttam jól. Leugrottam a villamosról.

Lehettek vagy nyolcvanan. Sok fiatal volt köztük. Nagy lépésekkel, komoly ábrázattal lépdeltek. Az elől haladók arca, mozgása még nagyobb felelősséget tükrözött, ők még komolyabbak voltak. A magányos járókelők megálltak, úgy nézték őket, ők azonban nem néztek senkire. Csak az élen haladók voltak hangosak. Gyakorolták, mit fognak majd a kormányzónak mondani. Megnéztem az öltözetüket. Igaza volt az én bordó kötött kabátos, vászonnadrágos emberemnek: hozzá hasonló emberek voltak. Fülembe csengett a zonguldaki fiatalember hangja: „Olyanok, mint én, bátyám."

Az ágyam már nem tűnt olyan vonzónak, mint amikor a villamosra vártam, nem volt már se több, se kevesebb, csak egy ágy. És már nem éreztem boldogságot attól, hogy belefekhettem.

Csak aki tapasztalta, az a megmondhatója, milyen hosszú a tél, milyen hosszú, véget nem érő istenverése Isztambulnak, s milyen égető szükség volna olyan helyekre, ahová éjszakára be lehet húzódni, még mielőtt bezárják a hajnalig nyitva tartó kávéházakat.

TASNÁDI EDIT fordítása

NAZIM HIKMET

Emberképek szülőföldemről

(RÉSZLET)*

Haydarpaşa pályaudvarán
1941 tavaszán
délután 3 óra van.
A lépcsőknél napsütés,
fáradtság
és kapkodás.

Egy férfi
áll a lépcsőn,
gondolkozik valamin.

Sovány.
Riadt.
Hosszú, hegyes orra van
arca ragyás.
A lépcsőnél álló férfi
– Galip mester –
arról híres, hogy mindig fura dolgokon jár az agya.
„Bárcsak minden nap ostyát ehetnék!" – gondolta
5 évesen.
„Bárcsak iskolába járhatnék" – gondolta
10 évesen.
„Bárcsak már az esti müezzin előtt eljöhetnék
Apám késüzletéből!" – gondolta
11 évesen.
„Bárcsak lenne sárga félcipőm,

* *Nazim Hikmet* monumentális, 17 ezer verssorból álló művét 1939 és 1946 között, részben a börtönben vetette papírra. A Törökországban a száz legfontosabb irodalmi mű egyikeként számontartott eposz csak a költő 1963-as halála után, 1966-67-ben jelenhetett meg először, 5 kötet formájában, mivel életében műveit tilos volt kiadni. Az öt részre tagolódó történetfolyam a korabeli Törökország szívszorító és realisztikus ábrázolása, de ugyanúgy helyet kap benne a török függetlenségi háború, a náci Németország és az ellene küzdő Európa és a szovjet történelem is. A részlet a mű újbóli, egy kötetes kiadásából származik, mely a Yapı Kredi Kiadó gondozásában jelent meg 2006-ban.

és megnéznének a lányok!" – gondolta
15 évesen.
„Miért csukta be apám a boltot?
A gyár nem olyan, mint apám boltja volt" –
gondolta
16 évesen.
„Vajon kapok béremelést?" – gondolta
20 évesen.
„Apám ötvenévesen halt meg,
én is ilyen hamar meghalok majd?"
– gondolta
21 évesen.
„Mi lesz, ha munkanélküli leszek?" – gondolta
22 évesen.
„Mi lesz, ha munkanélküli leszek?" – gondolta
23 évesen.
„Mi lesz, ha munkanélküli leszek?" – gondolta
24 évesen.
Időnként pedig munkanélküli lett,
Így gondolkozott 50 éves koráig azon, hogy
„Mi lesz, ha munkanélküli leszek!"
51 évesen azt mondta: „Megvénültem.",
„Egy évvel tovább éltem, mint apám."
Most 52 éves.
Munkanélküli.
Most pedig itt áll a lépcsőn,
és a legeslegfurcsább gondolat
jár a fejében:
„Hány évesen fogok meghalni?
Rajtam lesz-e a takaróm, amikor meghalok?" – töpreng.
Orra hosszú, hegyes.
Orcája ragyás.

Halszagú tengerrel
és a bútorokban hemzsegő poloskákkal érkezik meg
a tavasz Haydarpaşa pályaudvarára.
Kosarak, általvetők
jönnek le és fel
és várakoznak a lépcsőkön.

A rendőr mellett egy gyerek
– talán ötéves lehet –
jön le a lépcsőn.
Nincs anyakönyvezve,
de Kemalnak hívják.

Egy általvető jött lefelé a lépcsőn,
egy míves általvető.

Kemal, aki jött lefelé a lépcsőn,
egymaga volt
– lábbeli és ing nélkül –
a világmindenség közepén.
Nem emlékszik semmire azon kívül, hogy éhes
és kicsit, homályosan
egy asszonyra valami sötét helyen.

A lépcsőn lefelé tartó általvető
piros, kék, fekete mintájú volt.
Régen ezeket a szőttes általvetőket
lóra, öszvérre, szekérre rakták,
most pedig vasútszerelvényekre.

Egy nő jön lefelé a lépcsőn.
Kendős,
kövér,
Adviye asszony.
Kaukázusi származású
1311-ben kanyarós,
1318-ban menyasszony lett.
Mosott.
Főzött.
Gyereket szült.
És tudja, hogy ha meghal,
egy kendőt fognak teríteni a koporsójára
valamelyik nagy dzsámiban.
Egyik vője imám.

A lépcső tetején napsütés,
egy csomó újhagyma
és egy ember:
Ahmet tizedes.
Ott volt a balkáni háborúban.
Ott volt a mozgósításkor.
Ott volt a görögök elleni harcban.
Híres erről a mondásáról:
„Bírd még ki egy kicsit, testvér, nincs sok hátra."

Egy lány jött lefelé a lépcsőn.
Harisnyagyárban dolgozik.
– Tophane út, Galata. –
Âtifet tizenhárom éves.
Nézte Galip mester
Âtifetet,
és arra gondolt:
„Ha megnősültem volna,
ekkora unokám lehetne."
Arra gondolt:
„Dolgozott és gondoskodott volna rólam."
Aztán hirtelen Şevkiye jutott az eszébe.
Emin lánya.
Égszínkék szemei voltak.
Tavaly
rontották meg Şahbaz telkén,
még a havibaja sem volt meg.

Kosarak, általvetők
jönnek le és fel
és várakoznak a lépcsőkön.

Ahmet tizedes
– a katona –
odaért a míves általvetőhöz.
Megcsókolta a kezét.
A míves általvető
és kék ing, nadrág, fekete salvár
és vászoncipő,

filckalap, szakáll
és a lahori szövet
derékkötő
megveregette a tizedes vállát, és így szólt:
– Ne bánkódj azon a néhány tollvonásnyi adósságon,
nem hozzuk nehéz helyzetbe az otthoniakat.
De lesz egy kis kamat.

A Haydarpaşa-öbölnél
le-fel szállnak a sirályok
a tengeren úszó dögökre.
Nem irigylésre méltó
a sirályok élete.

A pályaudvaron az óra
három óra öt percet mutat.
A silóknál
búzát rakodnak
egy olasz lobogós teherhajóra.

A míves általvető otthagyta a tizedest,
és bement a pályaudvarra.

A lépcsőknél napsütés,
fáradtság
és kapkodás,
és egy halott aranyfejű lepke hever a földön.
Mit sem törődve a hatalmas emberi lábakkal
szállítják a hangyák a halott lepkét
a fehér, hosszúkás kövön.

Adviye asszony
odament a rendőr úrhoz.
Valamit beszéltek.
Megsimogatta Kemalt, a kisfiút.
Majd együtt
odamentek a rendőrőrsre.
És bár meglehet,
soha többé nem fogja látni

a nőt,
akire homályosan emlékszik csak,
a gyermek Kemal
többé már nincs egyedül
a világmindenség közepén.
Mosogatni fog,
és vizet hordani,
és ott él majd Adviye asszony szoknyája mellett.

SCHMIDT SZONJA EMESE fordítása

YUSUF ATILGAN

A fa

Árva Memet (az idősebb falusiak kezdték el Árva Mehmetnek nevezni, mivel 11 éves korában az apja, 13 évesen pedig az anyja is meghalt, de a vele egykorúak, a fiatalok az Állat Memet nevet ragasztották rá a birkózóversenyeken megmutatkozó rendkívüli ereje miatt, amelyeket elsősorban tavasszal és ősszel a falu legelőjén rendeztek, főleg miután a második birkózása alkalmával a nálánál két évvel idősebb Gondtalan Alit gondolkodás nélkül földhöz vágta, amit Ali így kommentált, „Bassza meg, ez nem árva, hanem állat, összetöri az ember csontját!") egyik kezével a szekér elé fogott ökröket vezette, a másik kezében lévő zseblámpát csak időnként merte felkapcsolni, a hideg éjjel mélységes sötétjében a kátyús, köves úton lassacskán ballagott hazafelé, már majdnem meg is érkezett. Akárhogy is, senki sem ébredt fel és jött ki az alacsony házakból a keréknyikorgásra, a néha-néha felugató kutyák hangjára. Nyilvánvalóan, még ha valaki fel is ébredt, ebben a hidegben nem kelt ki az ágyból és öltözködött föl azért, hogy megtudja, mi ez a szekér éjnek idején. Pedig ha tudták volna a falusiak, hogy mit tett, hogy mi van a szekéren, leköpdösték volna. „Istenem, engedd, hogy havazzon ma éjjel, nehogy holnap Kodzsa, a csősz eljusson a nyomokat követve a kapuig." Fölemelte a fejét, és felnézett az égre. Egyetlen csillag sem látszódott, felhős volt az ég. Szellő sem volt. „Havazni fog." mondta reménykedve. „Ha a hó befedi a nyomokat, soha senki nem tudja meg, ki tette, senki sem fogja azt gondolni, hogy a fa ágait falubeli vágta le. Valamelyik környékbeli faluból valónak tulajdonítják, azt fogják mondani, hogy „Kantarlıból vagy Yemlicéből jöttek, és kivágták, irigységből".

Mert valóban, ebben a kietlen pusztaságban ez volt az egyetlen fa, közel az ő falujuk, Kuyucak nyugati bejáratához. A kuyucakiak dicsekedtek vele, „a mi hatalmas szilfánk", óvták, mint a szemük fényét, közösen viselték gondját. Nyaranta minden este, a mezőről hazafele jövet két kanna vízzel öntözte meg az a család, akire épp sor került. A hatvan telkes Yakacıkban majdnem mindenki azt mondta, hogy a fát az ő valamelyik nagyapja hozta messzi vidékről; amikor még facsemete volt, gyökerestül kiemelte, autóval elhozta, elültette, gondozta. Rendszeresek voltak az efféle civakodások: „Az én öregapám!", „Nem,

az én öregapám!" De aki a fát leginkább magáénak tartotta, az a falu évek óta állandó elöljárója, Hasan Aga volt. „Ha nyomomat lelik, nekem végem, holnap berendelnek a hivatalba. Hasan bátyám nekem jön, és ordítani fog: »Törne le a kezed, hogy pusztíthattad el a fánkat!« Bármit is mondok, nem hallgatja meg. Talán még a csendőröket is kihívja a városból." Árva Memet reszketett. A lába mellett futó kutyájának, Haytának, aki egy közeli kutyaugatásra csaholva válaszolt, fojtott hangon szólt oda:

– Csönd legyen, te haszontalan! – Azt hiszi, engem véd.

Szaporán vert a szíve, de lába az ökrök lábához igazodva lassan mozdult. Memet szerette az apjától rámaradt vén ökröket. Az apja szokta mondani, hogy az a föld áldásos, amit ökör lába tapos, eke szánt. A faluban néhányan már igáslovakat fogtak be a gyorsabb szántás miatt. Memet nem hagyott fel az ökreivel, de az ágyekét elhagyta. Amikor azt vette észre, hogy az egyik földszomszédjának, aki barázdanyitó ekével szántott, majdhogynem kétszer annyi búzája termett, noha egy napon vetették el a gabonát, és egy napon arattak, akkor felhagyott az egyszerű ekével, és vett egy barázdanyitó ekét, ami ugyan nehéz, de az ökrökkel mélyebben tudta vele felszántani a talajt.

– Szedd a lábad, hékás, már majdnem otthon vagyunk – mondta halkan.

Sötétséghez hozzászokott szeme megpillantotta a nyitva hagyott udvar gyékénykapuját. Igazított egy kicsit a szekéren, és behajtott az udvarra, megállt az istálló ajtaja előtt. Fiatal felesége, akivel három hete házasodtak össze, jó melegen öltözve jött ki a házból, és hozzálépett.

– Hála Istenek, hogy megjöttél. Látott valaki? – kérdezte.

– Nem, nem látott.

Három napon át ellenezte a dolgot. „Megszégyenülünk az egész falu előtt. És ha elmész éjjel, én félek" – mondta, de végül meghajolt az ura akarata előtt. Memet először kifogta az ökröket a járomból, bevezette és bekötötte őket az istállóba. Fatma hozományba kapott tehene halkan elbődült, mintha csak istenhozottat mondana. Az ökrök, mintha mi sem történt volna, a jászolban lévő szénát kezdték el enni. Közben Fatma meggyújtotta az istállóban a lámpást, és elkezdte az istálló egyik sarkába behordani a szekéren lévő fát. Mehmet a baltát és a fűrészt a vályogfal mélyedésébe tette, a létrát a keresztgerendának támasztotta, majd miután az istállóban elhelyezte a levágott ág két

vaskos rönkjét (amikor levágta az ágat, a vékonyabb ágakat felhasogatta tűzrevalónak, a két vastag rönköt, hogy ne vesztegessen több időt, felrakta a szekérre azzal, hogy majd esténként otthon felaprítja), a feleségével együtt elkezdték behordani a felvágott tüzelőt.

– Tettél tőzeget a kályha aljába?

– Tettem, kész. Anyáméktól loptam ma tőzeget, egy rongyba csavarva hoztam el. Szégyelltem kérni.

Amint végeztek a behordással, Memet a szekeret a kocsiszínbe vezette a rúdjánál fogva. Egy-egy öl fával mentek be a házba. A tűzifát a kályha mellett lévő kosárba tették. Memet felemelte a platnit, és a négy tőzegdarabra ráhelyezett néhány hasábot.

– Amíg a tőzeg ég, ezek is megszáradnak és meggyulladnak. – mondta.

Meggyújtotta a gyújtóst, és a tőzeg közé dugta, visszarakta a tűzkarikát. Kis idő múlva a tőzeg lángra kapott, a kályhából halk, duruzsoló hang hallatszódott. A nedves hasábok sziszegtek, és úgy érezték, mintha felmelegedett volna kicsinyke szobájuk.

– Te lány, imádkozz, hogy ma éjjel havazzon – szólalt meg Memet.

– Havazni fog, ha Isten is úgy akarja…

Fatma leterítette a gyapjú derékaljat, megágyazott. Feltett egy vízzel teli ónozatlan réz fazekat a tűzhelyre.

– Ma éjjel alaposan megmosakszunk.

A sarokban lévő mosdószekrényt kinyitotta, hogy kicsit felmelegedjen. Az udvarra néző ablak nyomott mintás függönyét résnyire széthúzva kinézett.

– Memetkém, elkezdett havazni – kiabálta.

Memet odafutott, a zseblámpájával kivilágított az udvarra: a hó máris elkezdte belepni.

– Hej, te lány, nem megmondtam neked, hogy a magasságos Úristen az egymást szeretők pártján áll? Megmenekültünk hát a szégyentől! Levetkőzünk, és végre egy jót szerelmeskedhetünk ma éjjel.

A csuklójánál fogva magához húzta Fatmát. Maga mellé ültette a lócára, hosszasan megcsókolta. Fatmának is tetszett a csókolózás, de ajkát kiszabadítva azt mondta:

– Állj, ne csináld, egy kicsit még melegedjen a szoba. Te is biztos elfáradtál, pihenj egy kicsit.

– Én már pihentem.

– Hogy vágtad le az ágat? Baltával?

– El lehet érni baltával azt az ágat? Nekitámasztottam a létrát a fa törzsének, fölmásztam és a fűrésszel nekiestem. Amikor a felén túljutottam, akkora reccsenéssel zuhant a földre, hogy frászt kaptam, hogy meghallják a faluban. Vastag ág, a májusi tavaszköszöntőn mindig erre kötöttük a hintát és hintáztunk, vágom, de fáj érte a szívem. Emlékszel, a lányok löktek és kérdezték, „Ki a kedvesed?", te meg mindig azt kiabáltad, „Minek kérdezitek, hát nem tudjátok, hogy Árva Memet?" Na igen, tönkretettem, de mit csináljunk, tán itt fagyjunk meg? Aztán a zseblámpa fényénél elkezdtem legallyazni. Dobálom a szekérre, látom, egész sok lett… azzal, hogy a maradékot majd otthon fölaprítom, a hatalmas rönköt fölrakom a szekérre, de nem fért rá. Levettem, középen kettéfűrészeltem; sokáig tartott. A frász tört ki, hogy az ökrök megfáznak és megbetegszenek. Na mindegy, végül is úgy értünk haza, hogy senki nem látott meg.

Magához húzta Fatmát, aki szájtátva hallgatta, és ismét megcsókolta.

– Nosza lány, vedd le ezt a vastag kötött kabátot, már fölmelegedett a szoba.

Miközben Fatma vetkőzött, ő is levetette a zakóját és a nadrágját, és fölakasztotta. Lehajolt, bekukucskált a kályha tetején lévő lyukon, égtek a hasábok. Levette a tetejét, és még egy fát rakott rá. A pléh kályha oldala izzani kezdett. Hogy jól égjen, a kályhaajtó reteszét félig kinyitotta. Fatma levetkőzött, világoskék alsóingben maradt, a falra szögezett kicsi polcon lévő gázlámpát lejjebb vette.

– Ne olyan sokat, hadd lássalak, miközben szeretlek – mondta Memet.

A még húszas éveibe nem lépett fiatalasszony bőrének szépségétől, a pendelyén átdomborodó, telt, peckes mellei láttán melegség költözött a szívébe. (Már gyerekkorukban is vonzódtak egymáshoz. A három falu közös iskolájába együtt jártak, megosztoztak az elemózsiájukon. „Anyám csalános pitét csinált ma, szereted, edd meg te." Később kamaszkorukban az esküvőkön, összejöveteleken meg ilyesmiken mindig szemmel tartották egymást. Amikor a hintán a lányok Fatmát lökték, és kérdezték, „Ki a kedvesed?", a többiekhez hasonlóan ő sem kérette magát, és hangosan kiáltotta, hogy Árva Memet. Amit a kicsi faluban mindenki tudott, azt persze Kerim bátya és a felesége is tudta. Ezért mielőtt Memet bevonult volna katonának, lánykérőbe küldte az elöljárót, Hasan bácsit, és ők vonakodás nélkül beleegyeztek. Felesle-

ges volt Hasan Aga megjegyzése, hogy „Ő az egyetlen lányotok. A fiúnak nincs senkije, titeket tekint anyjának, apjának, lesz egy fiatok is. Szorgalmas is, a jég hátán is megél." Mindjárt odaígérték, és eljegyezték egymást. Amint Memet leszerelt, összeházasodtak. Amíg katonáskodott, Memet földjeit Kerim bátya művelte, a termény eladásából kapott pénzt két éven át a lányának adta: „Jól vigyázz rá, amikor megjön, odaadod az uradnak." Mivel tudták, hogy mások is olvashatják, megtanulták a vágyaikat, sóvárgásukat a sorok közé rejteni a leveleikben. Ahogy közeledett a leszerelés ideje, Fatma és az anyja Memet házát kimeszelték és berendezték. A régi, ócska gyékényeket fölszedték a földről, és fekete-piros-kék kelimet terítettek le. A falra a Fatma által hímzett táblaképet akasztották: „Két fiatalt a szeretet tesz boldoggá." Amikor Memet hazaérkezett, megnyerte anyósa szívét azzal, hogy azt mondta: „Milyen gyönyörű itt, köszönöm, anyuka!" Minden rendben volt, de hát elfelejtettek tőzeget gyűjteni a fűtéshez. Az istállóban lévő régi trágyát egy hónap alatt elégették, aztán egy dupla takaró alatti, hidegben szeretkezéstől zaklatottan Memet elhatározta, hogy levágja a fa egyik ágát. Csupán három napig tudta Fatma megakadályozni. Annak ellenére, hogy azt mondta: „Édes uram, ne csináld, utána nem mehetünk az emberek közé a faluban", Memet végigvitte, amit a fejébe vett, meghozta a tűzifát.

Most a meleg szobában, a szentség ellen elkövetett tiszteletlenség fokozta vággyal közeledtek egymáshoz. Memet az ágy végébe lökte a takarót, a felesége ingét és alsóját lehúzta, és az ágyra fektette. Maga is levetkőzött, és átölelte a feleségét. Meztelenül, hosszasan, többször szeretkeztek. A nyögdécselések között időnként Fatma megszólalt: „Óh, köszönöm, édes uram." Később lehűtötték a jócskán felforrósodott vizet, és megmosakodtak. Miután megszárítkoztak és felöltöztek, Memet a kályha mellé ültette Fatmát, és az ölébe vette a fejét, ujjaival fésülgetve megszárította a haját. Hagyták a kályhát leégni, lefeküdtek, magukra húzták a takarót. Memet a melléhez szorította Fatma fejét, és beleszagolt a hajába.

– De jó illatú, gyönyörű hajad van, te lány!

– Fadıknak, Gondtalan lányának a haja még szebb, aranyszőke.

– Gondtalant említetted, idefigyelj, amikor kitavaszodik, Gondtalan Alit ráveszem, hogy az ő szekerével menjünk be a városba, hozok négy-öt facsemetét, elültetjük az udvarban.

– A város egynapi út, hogy jössz haza?

– Egy éjszakára maradunk, másnap felrakodjuk a csemetéket, estére hazaérünk. Amíg én távol vagyok, te anyádéknál leszel. A falu mellett lévő fát is így hozta valahonnan Hasan bácsi nagyapja vagy akárki, és így ültette el, nem? Jól megfogta. A mienk is megnő majd, rámarad a gyerekeinkre. A csemetéket földdel együtt, gyökerestül, régi zsákokba betekerve, nedvesen hozom el.

– Jó, de Ali miért menne el?

– Ha nem jön, akkor az én ökörfogatommal megyek, akkor is megéri, ha négy nap alatt fordulok meg.

– A tüzelővel, amit hoztál, kihúzzuk a telet?

– Ha háromnaponta gyújtunk be, jó ideig kitart. De félretéve a szégyenlősséget meg egyebeket, apádéktól kérünk egy kis tőzeget, hogy égjen a vizes fa. Ezen a nyáron három állat trágyájából rengeteg tőzeget csinálunk jövő télre. Holnap én is kérek Hasan bácsitól.

Fatma egyenletesen lélegzett. „Elaludt a kicsikém. Nagyon kimerítettem az én szépségemet?" Megcsókolta a haját, és a párnára fektette a fejét.

– Mindent belepett a hó – suttogta.

KINCSES-NAGY ÉVA fordítása

OĞUZ ATAY

Ágrólszakadtak

(RÉSZLET)

El fogják őket felejteni.

Egy nap az összes értékítélet megváltozik, és az elítéltek az ítélőszékre, az elnyomók a vádlottak padjára ülnek, és annyira szégyellni fogják magukat, de annyira szégyellni fogják magukat, hogy a szégyenük és bűnük súlyától felállni sem tudnak majd.

Akkor majd nem számít, hogy okos vagy buta, az összes elnyomott, vagyis a mi utcánkban élő emberek többsége, én és a félkezű és sánta Őrült Rustem, akivel gyerekkoromban ijesztgettek, hogy jön a mumus; és a kocsmáros Hızır, aki öngyilkosságot kísérelt meg, és két golyóval fejbe lőtte magát, mert Leyla, a bárhölgy nem viszonozta a szerelmét, de a golyó csak a koponyáját lyukasztotta ki, s hogy megmeneküljön a gúnyolódóktól, egész életében sapkában volt kénytelen járni; és vele együtt Ercan, aki az általános iskolában dadogásával és a fura misztikus gondolataival osztálytársainak gúnytáblája volt, és most gázzal elkövetett öngyilkossága után a házukban lévő családfán egy friss, újonnan festett, zöld, reszkető levél; és Ercannal együtt az orosz anyától és olasz apától származó, púposnak és gyaurnak csúfolt Altan, aki az osztályteremben és az udvaron sem vette le soha a kabátját, és az általános iskola elsős gyerekeivel szemüvegben és kabátban focizott; és Altannal együtt Osman, aki az okos fekete szemeivel mindig szeretettel nézett rám, és a hét testvérével és anyjával és apjával és nagynénjével és nagybátyjával az Evkaf apartman legfelső emeletén a labirintusszerű bonyolult folyosó száznyi szobája közül csak egyetlenben lakik, és annak ellenére, hogy osztályelső volt, az általános iskola után villanyszerelő inasnak állt; és vele együtt az építész Cemil (Uluer) Turan, aki minden nevetségessége ellenére a megalázottság szenvedéséből és a szenvedés megalázottságából küzdötte fel magát; és Építész Cemillel együtt Ayhan, aki a rokkantságából adódóan járóképtelen, és mindig maga alá piszkít, és hogy a vendégek ne lássák, és az előkelő anyját ne zavarja, télen-nyáron az erkélyen tartják, és folyamatosan kiabál és maga alá csinál, és engem elbűvöl a szép arcával és bölcs mondásaival, és ide-oda dobálja magát az erkélyen; és vele együtt az

alagsori lakásban lakó, senkinek sem ártó orosz madám, aki a lakásban hét, a kertben pedig huszonhét macskájával él, és képtelen elfeledni a halott férjét; és a madámmal együtt Sait Bey ezredes első fia, Ertan, aki a huszonkettedik életévében tüdőbajban halt meg, és ezzel minket és a családját gyászba öltöztetett, akit négyszer rúgtak ki a középiskolából, és hatszor szökött meg a szanatóriumból, és egy esős őszi estén a kórházból való utolsó szökésekor, mielőtt esélye lett volna megszabadulni a vizes ruháitól, a vérébe fulladt; és vele együtt a kedves családi barátunk, Orhan Bey, aki egyszerű kamion-váltósofőrként az autógumi feketepiacból gazdagodott meg, és elkapta a szerencsejáték nevű nyavalyát, és ezáltal elveszítette a vagyonát és a barátait, elhagyta a felesége, a lánya és fia, és egy fityingje sem maradt, és egy nap egy kávéház sarkában agyonlőtte magát; és Orhan Beyjel együtt Kezban, aki biztosan büszke rá, hogy együtt lehet Orhan Beyjel, és aki cselédházban született, és sorsánál fogva szolgálóként dolgozik, és Saffeték harmadik szolgálója, mind együtt fogunk ülni az ítélőszéken.

A tárgyaláson a tudatosan bűnt elkövetők, és azok is, akik még arra sem veszik a fáradságot, hogy tudatában legyenek az elkövetett bűnöknek, a kínzók, a megvetők, a megalázók, a gondatlanok, a közömbösek, az elfelejtők, a gonoszkodók, a gúnyolódók, akik mások szenvedéseiben osztozni képtelenek, az embereket diszkriminálók, a lenézők, a reménytelenségbe sodrók, az egyedül hagyók, az elhagyók, az elnyomók, a kizsákmányolók, a zsarnokok, a mások bátorságát letörők, a jótettre képtelenek, a nem értékelők, a nem tiszta szívűek, az igazságot hazugságnak beállítók, a hazugságot igazságnak beállítók, a kétszínűek, a könyörtelenek, a megfélemlítők, a megközelíthetetlenek, a mások létjogosultságát nem tisztelők, az önigazoló, minden tettüket legitimnek képzelők, vagyis azok, akik a mi kis tömegünket hermetikusan elzárva még a fez felvételében (a legapróbb dolgokban) is akadályoznak minket, vagyis a környékünk összes keménykedő, lelketlen, piti gengsztere és az ő nagy befolyású társaik, vagyis akik lényegében számbeli fölényben vannak, vagyis a minden szerencsétlentől mindig egy ranggal, egy fokozattal, egy osztállyal fentebb állók; vagyis a torz identitású ütlegelők és megúszók; vagyis a sem az elnyomásukat, sem az elnyomottságukat be nem ismerők; vagyis az egy ranggal felettük állók által elnyomott, a ranglétrán egy kicsit feljebb lépve elnyomóvá válók; vagyis a tanításért cserébe az inasokat verő, őket emberszámba nem vevő mesteremberek; a segédjüket fejbeverő sofőrök; és velük együtt a főnökök, akik beosztottjaikat talpnyalóvá

teszik; az érzéketlen főnökökkel együtt a vendégek, akik a pénzükkel arányosan ordibálnak a pincérekkel; és a durva vendégekkel együtt a jogaikért küzdőknek öklüket mutogató tisztviselők; és a hatalmukkal visszaélő tisztviselőkkel együtt – csak mert a tudatlannál egy kicsivel többet tud – a tudatlanságát a tudatlan arcába vágó tudálékoskodók; vagyis a tanulni vágyókat kínzó tanítók; és velük együtt a tudatlanok tudatlanságán nevető, de náluk még tudatlanabbak; és a bunkókkal együtt a minden átlagtól eltérő viselkedést támadók alaktalan tömege; és a tömeggel együtt az őket éljenzők; és velük együtt a minden vita során az igazat a legalantasabb módszerekkel igazságtalannak beállítók; és velük együtt a minden harcban a győztes mellé állók; és velük együtt a senkinek sem ártó gyengéket elnyomva az erő utáni sóvárgásukat kielégítők; és velük együtt a mindig és mindenhol, a minden osztályból és minden ideológiából és minden gondolkodásmódból való emberek között élen járó, és a legnagyobb részt saját maguknak elkülönítő, majd az emberek közé áthághatatlan falakat felhúzó, és így mindig őket igazoló kifogásokat, okokat, törvényeket, szabályokat kitalálók; vagyis az embereket egymástól megkülönböztetők és egymást ellenséggé tévők; és velük együtt a nekik vakon engedelmeskedő tömegek; és az igazságot elfojtók; és velük együtt az embert ebben a hatalmas világban egyedül hagyó, barátsággal, szeretettel, melegséggel kezet nem nyújtók; vagyis a nyomorék, vak, esztelen, szívtelen és vértelen igazi nyomorultak; vagyis ők, ők, ők, ők, ők, ők... előttünk fognak ülni a vádlottak padján.

És azt mondjuk majd nekik:

Eljött a leszámolás napja. Eddig csak a vallási könyvekben ítéltettetek meg. Amíg mi szegények, szerencsétlenek, tökéletlenek ezeket a könyveket olvasva vigasztalódtunk, ti magatokban kinevettetek minket. Ti csak azt néztétek, hogyan húzhattok hasznot belőlünk.

Sőt, megint csak közületek, a hozzátok hasonlókból nagy gondolkodók kerültek ki, és azt állították, hogy ezeket a könyveket azért írták, hogy minket elkábítsanak. Hozzánk, szerencsétlenekhez vagy nem jutottak el ezek a gondolatok, vagy azt gondolva, hogy egy közülünk való írta, éljeneztük őket. Vagyis éljeneztünk, amikor elkábítottak minket, éljeneztünk, amikor felébresztettek minket. Ma hiába ültök ti a bűnösök, mi pedig az ítélők padján, megint mi vagyunk szánalomra méltó helyzetben. Tulajdonképpen nem áll szándékunkban elítélni titeket, a ti világotokban éltünk, azt hittük, a miénk, rajongtunk értetek.

Nem is tudtuk, hogy képesek vagyunk nélkületek is élni. Abban is hittünk, hogy a szükségesnél több könyörület van a világon, és emberi jóságotoknak tulajdonítottuk, hogy nem semmisítettetek meg minket. Elviselhetetlenül nagy áldozat volt számotokra, hogy még velünk is törődnötök kell ebben az amúgy is költséges világban. Néha egy hozzánk hasonló valaki feltűnt, és azt mondta: Most már elég! Együtt kiabáltunk vele: Most már elég! Néha győztünk, néha veszítettünk, és a végén mindig veszítettünk. Ők is olyanok voltak, mint ti. Nagyon jól kitaláltátok a rendszert. Mindig olyan emberek képviseltek minket, akik nem hasonlítottak ránk. Senki sem definiált minket, hogy megtudjuk, kik vagyunk. Bár néhányan próbálkoztak vele, hogy megértsenek minket, de nektek magyarázták el, kik vagyunk, nem nekünk. Persze ti sem maradtatok tétlenek. Néhány jótékonysági szervezettel megnyugtattátok a lelkiismereteteket, és közben a látszatot is igyekeztetek fenntartani. Milyen hálásak voltunk nektek! Viszonzásképp mi is megpróbáltunk minden tőlünk telhetőt megtenni: az ínség éveiben – hiszen ti nélkülözhetetlenek vagytok a világ fejlődéséhez és a jobb holnapért – mi éhen haltunk, hogy mentsük a helyzetet; amikor új rendszer jött létre, azért, hogy megvalósulhasson a rendszer, minket, a régi rendszerhez kötődő tömegeket likvidáltak (ti fontosak voltatok az új rendszer megvalósításában, mi pedig nem tudtunk semmit); a háborúk során a halálunkkal kapcsolatban olyan sok minden mondtak már, hogy ezzel már nem akarunk visszaélni; ha egy munkahelyre vagy iskolába jelentkezéskor betelt a létszám, azért hogy ők nyerjék el, azért hogy belőlük legyen ember, mi hoppon maradtunk; vagyis összefoglalva, azért, hogy mindenki tudjon valamit csinálni, mi a semmit nem csinálásunkkal mindig nektek próbáltunk valamit csinálni. Mindeközben néhány ember számunkra érthetetlen okokból, érthetetlen perekért egyedül maradva halt meg. Így érkeztünk el a mai napig jók (ti) és rosszak (mi). Mi először kaptunk egy olyan nehéz és váratlan feladatot, hogy mi ítélhessünk meg titeket; nézzétek hát el az izgatottságunkat.

Mivel köztünk nem voltak jogászok, nem volt szószaporítás, a vádlottaknak sem engedték meg, hogy védjék magukat. A bíróság megfontolta az ítéletet. Az egyöntetű döntés alapján a vádlottakat meg kell fosztani a sikereiktől.

ROSTÁS SZANDRA fordítása

FÜRUZAN

Folyó

Elhívták a nővérét, szakácsként kellett szolgálnia a túlparton.

Tavasz volt, és az ország déli vidékeire jellemző tömény narancsillat egyre erősödött. A ház asszonya Isztambulban tartózkodott. A nagyságos asszony, akinek vastag combjai voltak, és rövidre vágatta a haját, nem bírta a kisvárosi levegőt, a csikorgó kerekű hintókat. Egy régi időkbeli kormányzó lánya volt; idősebb volt a férjénél, de azt mondogatták, legbelül szenvedélyesebb volt, mint egy tizenöt éves (míg végül a nagyságos asszony egyszer bejelentette, hogy nem hajlandó tenger nélküli helyen élni). Még törökfürdőt is építtettek a vidéki házukba, márványból. Később énekesmadarakat is hozattak.

Vajon megőrizte ártatlanságát az asszonyság? Arrafelé a szüzesség szemérme volt a legnagyobb érték, főleg akkoriban. A származásához nem férhetett kétség. Apja nem hétköznapi ember volt, igazi európai. Két nyelven is beszélt: perzsául és franciául. Lanton játszott. Egész életében olyan felelőtlenül bánt a pénzzel, hogy mire kinevezték ebbe a déli kisvárosba, nem maradt más vagyona a tisztségével járó fizetésnél. Az édesapjától maradt vagyon és a felesége biztosította bőséges évek már mind a múlté voltak.

A felesége is megöregedett. Élettelen, fehér bőre hájassá vált. Nem mozdult ki otthonról, megelégedett a vendégfogadásokon elhangzó pletykák végighallgatásával. A kormányzó uraság viszont itt is a fiatalkori szenvedélyeinek élt. Az egykori Szőke Sıtkıból nem maradt más, csak a 'zöld árnyalataiban játszó szempár'. Bizony, az ő idejében nem a kőkeménynek mutatkozó férfiakat nevezték jóképűnek... Sőt, Mühürdarban, a magnóliákkal körbevett kastélyban élő egyke fiú még púderezte is az arcát. Azután Púderes Tevfiknek hívták. (Milyen sápadt, érzékeny férfiszépség volt!)

Az irodában dolgozó lányok hurinak, elérhetetlen túlvilági szépségnek tűntek a szemében, pedig régen nehéz volt egy lánynak elérni, hogy tetsszen neki. Fiatalsága elillant, és levertsége viselkedésében is megmutatkozott. Még a nevelt lányuk hidegtől foltokban kipirosodott lábaival is álmodott. Kilenc éve, hogy feleségével külön hálószobában aludtak. A felesége, ahogy az iskolájában tanító francia apácáktól tanulta, hideg vízzel mosdott, és mindig erényesnek és szemérmesnek

mutatkozott. Később tekintete már-már bárgyúan szelíddé vált. Nem tudta, hány évesen hidegült el tőle a felesége. A kalandozásait gondosan rejtve tartotta előle. Nem akart fájdalmat okozni neki.

Az évek során közönyössége annyira kézzelfoghatóvá vált, hogy a nyugat-anatóliai kisváros deres teleinek egyikén ezt kérdezte a most is csendesen, elhanyagolva heverő feleségéhez:

– Kegyed azt hiszi, nem szeretem?

– Nem – mondta a felesége –, hát persze, hogy szeret. Hisz a hitvese vagyok.

Mi haszna származhatott az asszonyságnak a francia nyelvtudásából? Egyetlen egyszer sem látta olvasni. A családi hagyományok értelmében köteles volt egy idegen nyelvet megtanulni. Amikor összeházasodtak, szép magas, nagy, fekete szemű, jómódú volt, mindene megvolt, amikor hozzáment, aminek egy tehetős családból származó lánynak lennie kellett. Aki ismerte, azt mondta: 'A kormányzó úr felesége úgy beszél franciául, mintha az anyanyelve lenne'. Valójában a török nyelvtudása is kétséges volt. De az erényes hallgatagsága valamiféle felsőbbrendűséget kölcsönzött neki a saját környezetében. Csak az ezen környezeten kívül esők érthették meg, hogy a hallgatagsága az ostobák nyugalmával egyenlő. Az első éjszakán, ahogy a lábait lágyan megfeszítette, a szótlansága, oh, a szótlansága, mennyire izgató volt… De hát évek teltek el. Évek. A felesége a 'magas hivatali pozíció' egyik feltétele, annak bizonysága volt csupán. Vagyis már nem nő…

Édesapám, hogy tehette ezt velem? ... Ebben a vidéki kisvárosban, olyan emberekkel körülvéve, akiket életem végéig képtelen leszek elfogadni. Talán azt mondja majd, ugyanezt élte át anyámmal, de nem ugyanolyan. Magához illő családból származott. Egy neves, isztambuli család gazdag, művelt lányát vette el. Ki hallott már olyanról, hogy egy kormányzó lánya egy aga hitvese legyen?

A lány tényleg nem hasonlított anyjára, a felesége örökös csendességének nyoma sem volt benne. Huszonnyolc éves volt, a nagynénjével lakott. Abban az időben a huszonnyolcadik életév meglehetősen félelmetes és reménytelen volt egy fiatal lány számára. Huszonegy éves korában eljegyezte egy tengerészfőhadnagy. Az ifjú a Moda-negyed valamennyi fiatal lányának szívét elnyerte. Mint egy sirály, olyan volt hófehér egyenruhájában. Két évig jártak jegyben. Fenyőtűvel borított hátuk a Heybeli-szigeten, a gyűrött szoknya okozta szégyen a kompra való felszálláskor. Az első tangók könnyed érzelmessége.

Ahogy az uraság felolvasta a nővére által írt levelet, amelyből kiderült, hogy felbontották a jegyességet, a felesége a szalon karosszékébe hanyatlott.

– A nővére, az!? A lányom az ő nyomdokaiba lépett! – mondta. – Két éves jegyességet felbontani, gondoljon csak bele. Remélhetőleg semmi sem történt. Oh! … Ez a lány egyáltalán nem hasonlít rám.

Ekkor képzelte el először lányát meztelenül. Zavarta a meztelen test gondolata, amely sosem kerül majd szemei elé. Az eljegyzési képeken, amiket küldtek, a férfi szorosan ölelte a lányt.

– Maga az apja – mondta a felesége –, azonnal hívja ide! …

Ezután még három évig nem tért haza. Dacból a nagynénjével élt, aki régi udvarhölgy volt, az előszobás, fenyőkkel és magnóliafákkal körbevett házában. 'Minden férfi ugyanolyan', szokta mondani a nagynénje. Esténként a Lebon cukrászda eldugott asztalainál üldögélve teát ivott, és aprósüteményt evett. A kadıköyi hajó első osztályán ülve csak úgy ragyogott selyemharisnyájában. A szerencsétlen sorsán sajnálkozott, ugyanakkor arra várt, hogy rámosolyogjon a szerencse. Amikor a szerencse egy idős, gazdag, régi diplomata képében jelent meg, nemet mondott. Végül huszonnyolc éves lett. Abban az időben, a huszonnyolc év már…

– Az aga származása kétségbevonhatatlan – mondogatta az apja. Errefelé Topakfinak hívják őket, tehát a család régen Topakzade lehetett.

Ahogy az első zsírpárnák megjelentek a lapockái körül, annak a sok hold földnek, a Topakköy nevű falunak, amelynek földjei az év négy szakában teremnek, három hónapnál tovább nem lehetett ellenállni.

A Taksim negyedben pazar esküvőt tartottak. Hónapokig emlegették a kiszolgálást. Egy francia énekesnő (a családneve Avril volt) szívfacsaró szerelmes dalokat énekelt. Életében először, ugyanabban a pillanatban érzékenyült el, mint az anyja, de nem ugyanazért. A hatalmas tükrökben az italtól kipirosodott asszonyok elábrándozva nézegették magukat. Ahogy a lakodalmi nép szétszéledt, a kézfogások közben egyik vendégre sem nézett.

'A kormányzó lánya kicsit koros, de szép!' – 'Ugyan szűz lehet?' – 'Oh, ha a Heybeli-sziget fenyői beszélni tudnának, miről mesélnének?' És a Lebon cukrászda?' 'Igazából nem volt más választása. Végül egy paraszthoz ment hozzá.'

A kormányzó úr nyugodtabban kezdte űzni kis játékait a klubban. A szoknyavadász kalandjairól csak burkoltan beszéltek. (Igazi úriember volt.) Amikor részegsége legsötétebb pillanataiban az igaz szere-

lemről beszélt, azt mondogatták, a múltban nagy szívfájdalom érhette. Jóllehet egész életében nem élt át hasonlót.

Egy éjjel bement a felesége szobájába.

– Sıtkı Bey, történt valami? – kérdezte a felesége.

Narancsillatú, forró nyáréjszaka volt. A folyó igen alacsony volt. A szoba citromos kölni illatú volt. Olyan, ahol nem szerelmeskednek, hideg, rendezett. Ennyi elég is volt, hogy elillanjon a forróság…

– Szeret engem? – kérdezte.

– Persze – mondta az asszony. – A felesége vagyok, a lánya édesanyja.

A nővére őt is elhozta a túlpartról, amikor visszatért a kimenőjéről. 'Gyere!' mondta. 'Az isztambuliak elmentek. A méltóságos asszony és két cseléd. Nem is jönnek már vissza. Yusuf aga jár Isztambulba.'

A konyha a ház második emeletén volt. Nagyon tágas. Az örményektől maradt, négy szintes házak sorakoztak itt, a folyóval szemben, sötét falaikkal. Az eresz alját szép fafaragásokkal díszítették. Csengőt szereltek a kapukra, de a réz kopogtatók is megvoltak még. A konyhapult fala körben fehérre volt meszelve. A nagy, ónozott edények méret szerint sorakoztak a szélső polcokon. A sparhelt, amelynek tetejét madarak képei díszítették, befűtötte a konyhát, amennyire lehetett. A nővére folyvást főzött.

– Engedd ki a hajad! – mondta a nővére. – Ne csinálj sok fonatot, fond kettőbe, és engedd le a hátadra! Ne kösd be a fejed! Nincs itt senki, csak te meg én. Az inassal ne is foglalkozz! Te szolgálsz fel az asztalnál.

'Hát az aga?' 'Az aga? – mondta a nővére. – Ugyan már! Tizenhárom éves vagy. Nagyapád lehetne.'

A túlpartról eszébe jutott a bulgur piláf íze, a nedves fa illata és a két bérelt siratóként dolgozó nénje. Azzal váltak híressé, hogy ők éneklik a legjobb siratókat, ők gyötrik magukat a leginkább. Még a gazdag házakba is meghívták azok, akik követték a hagyományokat. Amikor hullafáradtan hazatértek onnan hosszú fekete ruháikban (a szemük dagadt volt a sírástól, úgy siratták az ismeretlen halottat), így szóltak hozzá: 'Jó házba mentünk, sok ennivalót adtak a toron. Neked is hoztunk belőle. Mi nem vagyunk éhesek. Vesd meg az ágyat!'

A kétszobás házban nem volt más bútor néhány kóccal töltött vánkosnál. Ezek szolgáltak fekvő- és ülőhelyként is. Volt még egy falra akasztott képük a Kába-kőről. Fekete lepellel bevont szent hely. A háznép, vagyis a nővére, a két nénje és ő a leterített gyékényeken csendesen forgolódva élték életüket.

Nem volt más napi gondjuk, mint a kevéske aprópénz, amit kerestek. A kezébe adták, majd elküldték a boltba váltani. Sötét volt a boltban. Egy vak, szürkészöld szemű macska ódalgott arrafelé. Bent rohadtnövény-szag terjengett. Csendben odaállt a mérleg mellé, kezében az aprópénzzel. 'Na, már megint jól kifosztottátok a népet a várkapunál', mondták. Később megértette, hogy a kifosztással a kéregetésre céloztak. Az idősebbik nénje azt mondta: 'Mit tegyünk, nem halnak már meg annyian, mint régen. De ha lenne is, úgysincs már, aki siratót hívna. Tán haljunk éhen? Azért adakoznak, hogy megóvják magukat. Hogy elűzzék a gondjaikat. Amikor azt mondta: 'többet nem megyek pénzt váltani a boltba', megverték. 'A nővéredre számítasz? Gazdag helyre férkőzött be, de mi hasznunk lett belőle?'

Aznap éjjel, amikor a nővére azt mondta: 'holnap elviszem őt', az idősebbik nénje elővette a Koránt, és órákon át hangosan olvasta.

'Biztosan van félretett pénzetek. Mi megyünk. Elvisszük két öltözet ruháját, a többi a tiétek lehet', mondta a nővére. – 'Ne vidd el.' – 'És ha visszajönnek az isztambuliak?' – 'Nem jönnek.' – 'Ha visszajönnek, az asszonyságnak nem kell majd a lány.' – 'Mondom, hogy nem jönnek! A többi dolog legyen a tiétek.' 'Hallgasd csak… Jó, ha néhány rongyot hagy itt, kegyetlen, istentelen!' – 'Van félretett pénzetek.'

Még nem kelt fel a nap, mikor útra keltek. A házak mintha a sárból nőttek volna ki. Hirtelen félelem hatalmasodott el rajta. A nővére elmondása szerint egy olyan nagy kastélyba igyekeztek, amilyet még nem is látott. (Mi az, hogy kastély?) Errefelé télen folyton esett, minden tiszta sár volt. Ott az utakat kővel rakták ki. Megszámlálhatatlanul sokféle ételt szolgáltak fel abban a házban. 'Datolya is van?' 'Még hogy datolya, te kis butus! Majd etetünk-itatunk, hízol egy kicsit.'

A házak olyan gyönyörűek voltak, hogy még a híd látványánál is jobban meglepődött rajtuk. Mit ér a híd? Mindenki átmegy rajta. Ezek a házak viszont! És nem is csak egy-kettő, mind. Óriási nagyok, és mind Yusuf agáé. Ha bezárja a kaput, annyi… senki sem mehet be az engedélye nélkül.

– Gyönyörű volt. Hófehér. Úriasszony volt. Pontosan tudta, milyen egy úriasszony. De nem bírta az itteni életet.

– Isztambul szebb hely, mint ez?

– Ennél nincsen szebb hely. De ha az ember nem fér össze az urával, minden hely börtön számára. A férfi minden. Mi is a nő? Ő kapja a szenvedést. Gazdag is volt, úrinő is. Az ujjai tele voltak gyémánt- meg brilliánsgyűrűkkel. Rövidre vágatta a haját. A haj a nő hozománya.

A konyha folyóra néző ablakának párkányán üldögélt, és egész nap azt figyelte, hogyan folyik a víz. A nővére semmi munkát nem adott neki. 'És ha horgolnék?', kérdezte. 'Nem, nem, tiszta sárga az arcod. Csont és bőr vagy. Egyél-igyál, pihenjél, hízzál egy kicsit. Aki rád néz, azt hiheti, tízéves vagy, pedig már eladósorba kerültél.

Azokban a napokban, mikor Yusuf aga hazajárt a birtokról, megszaporodott a munka. Sorra sütötték a bárányát. Különféle zöldségek, apróra vágott vörös paprika, válogatott ínyencségek…

Egyfolytában evett. Előbújt a benne rejtőző éhség, amiről eddig nem is tudott. A nővére reggelente pekmezt itatott vele. 'Igyál csak, vérserkentő.' Később egy nap elvitte a gőzfürdőbe, és alaposan megmosta. Ibolyával illatosította a haját, és szőrtelenítette a lábát ürömporral. 'Barna vagy, és a szőröd még inkább, de ezentúl mindig leveszszük. Úgy szép a nő, ha szőrtelen. Ráadásul muszlimnak bűn szőrösen maradni.'

Egy este azt mondta: 'Menj fel, melegíts lábmosó vizet az agának!' Csendben elvégezte, amit kértek. Vizet öntött a kovácsolt réztartályból egy mosdótálba. A karjára terítette az ezüsthímzéses törölközőt, majd várt. Ahogy bement a szobába, tudta, hogy Yusuf aga ott ül valahol. Annyira zavarban volt, hogy képtelen volt arra nézni.

– Gyere hamar, kislány!

Elébe tette a tálat. Lehúzta az aga sötét színű zokniját. Az óriási lábak mellett a keze aprónak tűnt. Megkavarta a vizet, aztán elkezdte mosni Yusuf aga lábát.

'Felcseperedtél, mióta nem láttalak', mondta az aga. Az egyik hajfonata túllógott a vállán. A nagy, csontos lábak a lavórban voltak. Elfelejtette megkérdezni a nővérét, meddig kell tartania a lábmosásnak. Az aga nem mondott semmit, csak nézte, ahogy dolgozik. Amikor azt mondta, elég, kissé megizzadt a háta.

Ahogy kiment, így szólt: 'Mondd meg a nővérednek, ma éjszaka egyedül iszom. Hűtse be a rakıt!'

'Rakıt kért? Tehát jókedvű… Nézd ezt a házat, ezt a nagy házat! Hosszú éveken át az isztambuli asszonyság kezében volt. Még gyereket se csinált. Hogy miért? Nem tetszett neki az aga. Ő a kormányzó lánya! Az apja gondjai a szerencsejátékkal meg a nőkkel idekötötték őket. Minden évben, ami a földekből befolyik, annak a nagy része hozzájuk kerül. Aki meddő, az nem is nő, tudd meg. Elhűlt az ágyéka, olyan lett, mint a narancs, amit megcsípett a fagy. Legfiatalabb, legszebb éveit elpazarolta. Azt mondják, az igazi férfi a tarkójáról ismer-

szik meg. Ömer agának göndör haja és erőt sugárzó, egyenes tartása volt… Ha a nő nem érti a dolgát, a férfi megtalálja azt, aki igen.

Odaállt a sparhelthoz, és egy csillogó ónozott serpenyőbe öntötte a tömény, sűrű olívaolajat.

A túlparton hunyorgó, halvány fények látszódtak. Vajon a nénjei még mindig kint kéregettek a sűrű, meleg esőben, fekete ruhájukban? Ahányszor rájuk gondolt, az a szomorú ének visszhangzott fülében, amit egyszer a várkapu közelében hallott.

Milyen szép volt ez a konyha! Vajillatú, köményillatú, meleg, tele friss zöldségekkel, sorba rendezett kolbászokkal. Milyen szépen ragyogtak a banánfürtök! És a diópüré, amit a folyóra néző ablakban ülve evett…

– Te mosod meg a retket – mondta a nővére –, rakd szépen sorba a salátának való mellé! A zöldhagymának ne vágd fel a fehér részét, elég, ha csak a zöldjéből vágsz! A cserkesz csirkéből ne szedj ki sokat a tányérra! Csak egy kevés legyen az asztalon a sokféle ételből! Ez adja meg a rakı-asztal szépségét. Jól húzd el a függönyöket, nyisd ki az ablakokat, hadd hallatszon a víz zúgása. Az isztambuli asszonyság is így csinálta. Yusuf aga is épp így szereti. Dörzsöld be a kezed kávéval, elveszi a hagyma szagát.

Mintha Yusuf aga petyhüdt, lógó hasának súlya az egész testében csúszkált volna.

Szorosan az oldalához szorította a kezét. Arra gondolt, amikor először látta a szőnyeggel borított, aranyfüstös bútorokkal teli szobákat. Meglepődött, és amikor nem látták, kezét a bútorokhoz érintette.

– Az nagyságos asszony rendezte be a házat, azt hinnéd, a tündérkirály lakik itt…

A plafonokra szőlőfürtöket festettek. Vajon milyen volt az ebben a szobában lévő? Még jobban hunyorított. A lilák közé egy-egy zöld fürtöt is tettek. Ugyan miért festették lilára a leveleket? A rá nehezedő súly egyre kisebb és kisebb lett.

Abban az évben a heves esőzések miatt eléggé megáradt a folyó.

Felpuffadt állati tetemek akadtak fenn a folyó kanyarulataiban. Marhák voltak.

Egészen távol, a hegyvonulatok fölött a hideg levegőt északra terelő felhők vonultak az égen.

FEJES FERENC fordítása

BARIŞ YILMAZ

Posztmodern török irodalom

Mielőtt a posztmodern török irodalomról beszélnénk, a török irodalom és a török társadalom kapcsolatát kell alapos vizsgálat alá vetnünk, s ezen belül is külön figyelmet kell szentelni a társadalomra leginkább befolyással bíró tényezőnek, a kulturális kettősség jelenségének. A keleti kultúra és a nyugati kultúra szembehelyezkedéséből adódó polaritás a 19. század politikai, társadalmi és gazdasági megújulásokat hozó mozgalmain alapul. Az Oszmán Birodalom harmincadik szultánja, II. Mahmud (1808–1839) az állam hadászati, gazdasági, és kulturális fejlesztése érdekében változtatásokat vezetett be a jogrendszerben és a hadseregben. Halála után (1839) a reformpártiak kihirdették a *Tanzimat Fermanı*t, vagyis az oszmán reformkor kezdetét jelző új alkotmányt – ekkor már a sok tekintetben bábként uralkodó fia, I. Abdul-Medzsid (1839–1861) volt a szultán –, majd 1856-ban az *Islahat Fermanı*t, amely az 1839-es alkotmányt még nagyobb mértékben próbálta közelíteni az európai mintákhoz. Ezek a proklamációk tették lehetővé később az új török köztársaság létrejöttét is. Kemal Atatürk kormányzása és a köztársaság 1923-as kikiáltása jelentős fordulatot hozott az ország életében.

Ahmet Hamdi Tanpınar, a 20. század egyik legkiemelkedőbb török írója és irodalomtörténésze szerint a köztársaság kikiáltása „egy másik kulturális szférába való átlépés"-t jelentett, ami „a mindennapi életben is érzékelhető identitásbeli traumát okozott".[1] A reformokkal járó jelentős változások identitászavarokat okoztak. Az intézkedések (az arab írás helyett a latin írás bevezetése, a muszlim szerzetesrendek betiltása) elszakították a törököket a keleti kultúrkörtől, ám közben nem tartoztak a nyugati civilizációhoz sem. A két pólus közti bizonytalan állapot társadalomra való hatása nyomot hagyott a klasszikus és a kortárs török irodalomban egyaránt.

Ha alaposabban szemügyre vesszük a kortárs török irodalmat, akkor azt tapasztaljuk, hogy a '80-as évek óta a posztmodernizmus a vezető irodalmi irányzat, Orhan Pamuk (1952–) pedig mind a mai napig a posztmodern török regény zászlóvivője. Pamuk neve nem csupán a török, hanem a világirodalomban is ismert, regényei kimagasló szépirodalmi értéket képviselnek, ugyanakkor a bestseller listákon is szerepelnek. Pamuk 2006-ban irodalmi Nobel-díjat vett át. Ez nem sokkal azután történt, hogy nyilvánosan mondta el véleményét az örmény népirtásról, ami a török nép számára rendkívül ér-

[1] Ahmet Hamdi Tanpınar: *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, . İstanbul, 1996, 24.

zékeny téma. Nyilatkozatai megosztották a török társadalmat. Mivel számunkra írói tehetsége a fontos, érdemes Pamuk irodalmi munkásságával kezdeni az áttekintést.

Orhan Pamuk 1952-ben Isztambulban született, Isztambul jó módú negyedében, Nişantaşıban nőtt fel, ahol a gazdag török családok mellett jómódú keresztények és zsidók is éltek. Pamuk családja is a felső osztályhoz tartozott, vagyonos és egyben világi család volt, mondhatni a köztársaság sikereinek gyermeke. A gimnáziumot a nagy presztízzsel bíró, amerikai alapítású Robert College-ban végezte. Kiváltságos helyzete lelkiismeret-furdalást, nyugtalanságot keltett Pamukban, vívódásai beszédeiben és cselekedeteiben is tükröződnek. Huszonhárom évesen határozottan és végleg az írói pálya mellett döntött. 1982-ben megjelentette első regényét, a *Cevdet Bey ve Oğulları*-t (*Cevdet Bey és fiai*, 2017, Nemes Krisztián fordítása), amelyben a saját családja történetének lenyomatai is fellelhetőek. Ez Pamuk első s egyben egyetlen modern regénye; a posztmodern regény narratológiai lehetőségeit csak az 1983-ban megjelent *Sessiz Ev* (A csendes ház) című művében kezdte felfedezni. Habár a *Cevdet Bey* modern regény, mégis a posztmodern próza egyik leggyakrabban használt – s Pamuk által különösen kedvelt – gyakorlatának, az intertextualitásnak a jegyeit hordozza. Ez a megállapítás nem csak abból ered, hogy Pamuk családregénye stilisztikailag és tematikailag is nagymértékben hasonlít Thomas Mann 1917-ben megjelent *A Buddenbrook ház* című regényéhez, hanem mert emlékeztet a modernizáció következtében szétesett családi egységet ábrázoló jellegzetes török regényekre is. A regénybeli Cevdet Bey és fiai meggazdagodásának története nagyon hasonló Pamuk családjának a krónikájához: mindkét család Nişantaşıban élt, ahol a török burzsoázia a keresztény és a zsidó kereskedők tapasztalataira és gyakran vagyonára támaszkodva erősödött meg. Nişantaşıban (a valós és a fikciós városrészben egyaránt) családi és társadalmi átalakulások élményei fonódnak össze. Cevdet Bey története mögött Pamuk műve egyben az ország egyik legégetőbb problémájának a gyökereit is keresi. A későbbi regényeiben hasonló kritikai hanggal számol le mind a saját családja, mind az ország múltjával.

Az 1985-ben megjelent *Beyaz Kale* (*A fehér kastély*, 2000, Komáromy Rudolf fordítása; *A fehér vár*, 2006, Csirkés Ferenc fordítása) Orhan Pamuk prózájának minden jellegzetességét felvonultatja; ilyenek például a többrétegű cselekmény, a történelmi paródia, az intertextualitás, a műfaji keveredés, a többértelműség, a metafikció vagy a játékos történetmesélés. Ezek mind a posztmodern regény eszközei és sajátosságai, ám nemcsak a posztmodern irodalomra jellemzőek. Az elmúlt századokban számtalanszor alkalmazták ezeket a módszereket mind az európai irodalmi kánonban, mind a keleti irodalmi hagyományokban. Jorge Luis Borges után pedig a posztmodern szerzők előszeretettel nyúlnak a korábbi remekművek stílusához és témájához, hogy ez-

zel az eredetiség lehetetlenségét és értelmetlenségét hangsúlyozzák a huszadik században. Pamuk posztmodern prózája egyszerre tiszteleg a régi nagy művek előtt, és teremt hol játékos, hol rejtélyes légkört az olvasói számára.

Ezt a rejtélyes vonalat a későbbi regényeiben is továbbvezeti. A *Beyaz Kale* című művet is felölelő „Fehér-Fekete-Piros trilógia" további kötetei, a *Kara Kitap* (1990; *Fekete könyv,* 2008, Tasnádi Edit[2] fordítása) és a *Benim Adım Kırmızı* (1998; *A nevem: Piros,* 2007, Tasnádi Edit fordítása) Pamuk munkásságának legjelentősebb műveiként ismertek. Nemcsak a posztmodern technikák kifinomult használata lelhető fel ezekben a regényekben, hanem mindazok a témák, amelyek szüntelenül foglalkoztatják őt: az identitást érintő kérdések (beleértve a szerzői identitást), a keleti és a nyugati kultúrák közti különbségek és hasonlóságok, történelmi összefüggések stb. Mindezek mellett végighalad a művein egyfajta folyamatos kérdésfeltevő magatartás azon problémák körül, amelyek a társadalmi feszültségek nyomására törnek felszínre. Ez a hang azonban csak a 2002-ben kiadott *Kar* (*Hó I-II,* 2005, Ladányi Katalin fordítása; *Hó,* 2018, Nemes Krisztián fordítása) című regényen keresztül erősödött meg és vált uralkodó hanggá, hiszen a regény egésze a Törökországban észlelhető politikai konfliktusok diagnózisát állítja fel egy meglehetősen szűk fikciós színtérre redukálva azt.

Minden regényének vannak fő, egy-egy népszerű műfajt követő, felszínen futó történetszálai, például bűnügyi vagy szerelmi történetek. Ezek a történetek a többrétegű elbeszélés elsődleges rétegét alkotják, amivel Pamuk egy nagyobb olvasóközönség kedvére tesz, s ez ugyanígy jellemző más posztmodern írók munkájára is. Pamuk krimi jellegű történetei összehasonlíthatóak az Umberto Eco *Il nome della rosa* (1980; *A rózsa neve,* 1988, Barna Imre fordítása) című regényében megjelenő cselekménnyel. Mindegyikük esetében azt tapasztaljuk, hogy a felszíni történet könnyedsége kedvez az olvasás folyékonyságának, a szöveg mögött azonban rejtett jelentésrétegek bújnak meg, ezáltal nemcsak a szórakozni vágyók lelik kedvüket az olvasásban, hanem a kihívást kereső publikum is. A szerelmi viszony témája hasonló helyet foglal el Pamuk prózájában, különösképpen a tiltott szerelmeket és a vérfertőző kapcsolatokat ábrázoló provokatív elbeszéléseket részesíti előnyben. A *Masumiyet Müzesi*ben (2008; *Az ártatlanság múzeuma,* 2010, Tasnádi Edit fordítása) egy ilyen tiltott szerelmi viszony toposza körül játszódik a cselekmény. A *Kırmızı Saçlı Kadın*-ban (2016; *A piros hajú nő,* 2016, Tasnádi Edit fordítása) pedig az apa–fiú konfliktus, illetve a vérfertőzés köré építi fel a művet, visszapillantva közben Oidipusz mítoszára, valamint a Rusztem és Szuhráb című keleti mondára, ami Firdauszi Sáhnáméjében is megjelenik. Összességében elmondhatjuk, hogy ha nem is Vladimir Nabokov szintjén – hogy egy

[2] Tasnádi Edit a kortárs török irodalom és Pamuk legkitűnőbb magyar fordítója.

analógiát említsünk –, de Nabokovhoz hasonlóan Pamuk sem kerüli ki a társadalom (s leginkább a török társadalom) érzékeny erkölcsi pontjait érintő témákat.

A török társadalomban rendkívül sok tabutéma kerül elfojtásra, ilyen például a szexualitás kérdése. Ezt az elfojtó magatartást a két nagy, ellentétes világszemlélet között megrekedt állapot idézi elő, hiszen az iszlám törvényei szigorú rendet és szabályokat írnak elő a szexuális kapcsolatokat illetően, míg a világi köztársaság ráhagyja az ilyen jellegű döntéseket az egyéni felelősségre. Természetesen a gyakorlati életben nem könnyű feladat a körülbelül tíz évszázadon keresztül gyökeret vert vallási étosszal szemben a világi törvényeket bevezetni. Mindezek ellenére létezik egy aránylag szabadnak mondható akarat, mivel a köztársasági jogrend nem a *saría* szabályai szerint, hanem a nyugati jogrendszernek megfelelően fejlődött. Ez éles ellentétet hozott létre, ami a mindennapi életben is tapasztalható, függetlenül a politikai konstellációktól. A házasság előtti/házasságon kívüli szexualitás nem tiltott a való életben, mégis komoly tabuként rögzült az emberekben. A tilalom általánosan fennmaradt érzése társadalmi feszültséget gerjeszt, amivel Pamuk kénye-kedvére játszadozik, s ugyanígy csipkelődik a török társadalom egyéb alig leplezhető szorongásaival. Ezek már nem a szexuális szabadság korlátozásaiból fakadnak, hanem a politika területéről terjednek át a hétköznapi életre. Melyek ezek a pontok? Például Atatürk örökségének megkérdőjelezhetetlensége, a kurd identitás és függetlenség kérdése, a hittel való vagy a hit nélküli élet szabadsága, az állam szentsége, a vértanúk szentsége, az anyaföld szentsége, az anyák és a gyermekek szentsége. Egyfajta védőrendszer áll fenn, amely az állandó veszélyeztetettség érzésére épült, olyannyira, hogy szinte minden dologban megtalálható a szentség, és minden becsületet kíván. Pamuk, a világ más posztmodern íróihoz hasonlóan ezeket a társadalmi berögződéseket kezdi ki. Ahhoz pedig, hogy közelebb kerülhessünk Pamuk prózájához, fontos és elengedhetetlen ismerni ezeket a részleteket.

Természetesen Pamuk nem az egyetlen képviselője a posztmodern irodalomnak Törökországban. Számos tehetséges kortárs török író foglalkozik társadalmi problémákkal, miközben posztmodern narratológiai technikákat használnak eszközül. Mielőtt bemutatnám őket, szeretnék megemlíteni egy fiatalon elhunyt késő modern prózaírót. Oğuz Atayt (1934–1977) az egyik legnagyobb modern török írónak tekinthetjük. Ő az, aki a posztmodern irodalom fuvallatát meghozta, s akinek regényei és novellái nagy hatással voltak Pamukra és számos más fiatal íróra. Életében kevésbé volt elismert, halála után azonban híressé vált, s különösen gyakran idézik *A vasúti mesemondók* című novellája végén megjelenő felszólítását: „Én itt vagyok, kedves olvasóm, te vajon hol vagy?"

Atay művei nagy részében ragaszkodott a modern próza stílusához. James Joyce *Ulysses*éhez hasonló, terjengős, értelemkereső történeteket vetett

papírra. Leghíresebb műve, a *Tutunamayanlar* (1972, „Ágrólszakadtak", magyar fordítása nincsen) olyan karaktereket mutat be, akik nem tudják harmonizálni életüket a társadalommal vagy a közösségi normákkal, s végül az elidegenedés végső stádiumában összeomlanak. A további műveiben is végigkövethetjük, amint a közösség és az egyén közti egyensúly hiányán mereng. A művet belső monológok hálója és gondolatfolyamok áramlása szövi át. Ezen szempontok alapján kijelenthetjük, hogy főleg a modern próza jellegzetességei figyelhetőek meg Atay műveiben. Az első írók egyike volt, aki a szövegek közötti összefonódások játékára olyan nagy hangsúlyt fektetett, illetve metafikciót idéző részletekkel tarkította a műveit. Úgy is fogalmazhatunk, hogy Atay volt az első szerző a török irodalomban, akinél a narratíva szerkezetének újragondolása lett az alkotási gyakorlat legfőbb kihívása. Talán ezért is volt olyan nagy hatása Pamukra, aki végül tökélyre vitte a regény szerkezeti átalakítását. Összességében véve Oğuz Atayt nem lehet posztmodern írónak nevezni, előfutárának azonban igen, mivel utat mutatott az őt követő írók generációnak, új kifejezési lehetőséget hagyományozott rájuk az önreflexív módon szerveződő szövegtípus formájában.

Egyik ilyen utódja İhsan Oktay Anar (1960–), aki már ténylegesen posztmodern narratívát alkotott. A filozófiaprofesszorként dolgozó Anar legfőképpen az 1995-ben megjelent *Puslu Kıtalar Atlası* című fantasztikus-filozófikus történelmi regénnyel szerzett hírnevet magának. A 17. századi Isztambulban játszódó történet nagy érdeklődést keltett Törökországban, de számos idegen nyelvre is lefordították, többek között magyarra: 2007-ben jelent meg *Ködös kontinensek atlasza* címen Tasnádi Edit fordításában. A *Ködös kontinensek* egyik legizgalmasabb eleme a regény főszereplője, Uzun İhsan Efendi időutazó, akinek az Oszmán Birodalom különböző korszakaiban való kalandjait követhetjük nyomon. Uzun (Hosszú) Ihsan Efendi utazásai nem záródnak be a regény eleje és vége közti cselekmény keretei közé, hanem folytatódnak az író egyéb műveiben. Ez az utazás összességében İhsan Oktay Anar önreflexiójaként értelmezhető. A *Ködös kontinensek* Hosszú İhsan Efendije egy kissé henye, semmittevő figura, az álmain keresztül utazik térben és időben, egyetlen célja pedig egy világtérkép létrehozása – az ágyában fekve. A külvilággal az álmain keresztül kénytelen érintkezni, mert fülét levágták, szeme világát elvették. Miután megismerte a descartes-i filozófiát, parodizálva kifordítja azt, és megállapítja, hogy *Rendekar* (René Descartes törökösített neve) téved, mert habár igaz az, hogy „Gondolkodom, tehát vagyok", de ennél még sokkal igazabb, hogy „Ti azért vagytok, mert én gondolkodom". Ily módon lehetséges tehát egy álmodozónak világtérképet létrehozni a saját ágyából, hisz minden azonnal életre kel, amint elmerül álmaiban. Ezzel a lehetőséggel Anar, illetve a főhős Uzun İhsan Efendi eléri, hogy a fikció és a való világ közti határ olyannyira átlátszóvá (és átjárhatóvá) válik, hogy senki nem mondhatja meg, melyik a valóság és melyik a fikció. Ez az összemosás

a posztmodern irodalmi felfogásba vezető eszme is egyben, amely szerint nem létezik egyetlen igazság, hanem az igazságnak számtalan relatív megjelenése lehet; nincsen egyetlen pontos értelmezés, hanem annyi különböző értelmezés állhat fenn, ahány olvasója akad az adott műnek. A hatalom – a szabad értelmezés lehetősége – így a szerző kezéből az olvasó birtokába kerül. Roland Barthes ezt a jelenséget a szerző halálának hívja.[3] Ennek megfelelően azt mondhatjuk, hogy a metafikció egy utolsó lehetőséget kínál a szerzőnek a halála előtt, hogy kifejezze magát. Azt is kiemelhetjük, hogy İhsan Oktay Anar életművében a posztmodern irodalom és a posztmodern filozófia jellemző vonásai gyakorlatilag egybefonódnak.

A régi stílusok iróniával történő átdolgozása fontos eszköze a posztmodern irodalomnak. Ez Pamuk regényeiben is így van, illetve Anar filozófiai elméletekkel teli műveiben is. Az 1998-ban megjelent *Efrasiyab'ın Hikayeleri* (*Efrasiyab történetei*, 2008, Tasnádi Edit fordítása) című, egymáshoz kapcsolódó történetekből felépülő mesegyűjteményében szintén megmutatkozik ez a tendencia. Az *Ezeregyéjszaka* meséinek formáját alapul véve, valamint a régi török és keleti mesék elbeszélő technikáit alkalmazva összefonja a keleti és a nyugati narratívákat. Ráadásul – gyakran a régi időket megidéző témákkal párhuzamosan – archaizáló török nyelvet használva fokozza az iróniát. Feltételezhető, hogy fordításban kissé nehezebb megérezni ezt a nyelvi finomságot, függetlenül a fordítás bravúrosságától. Oktay Anar összességében az egyik legkiválóbb kortárs török író, aki sikerrel vonja össze a török irodalmi hagyományt a posztmodern irodalmi technikák használatával.[4]

Az álom és a valóság közötti határok elmosódása, valamint ezek kapcsolata az emlékezettel, rendszeresen visszatérő témakörök a posztmodern irodalomban. A török irodalomban Hasan Ali Toptaş (1958–) az egyik legismertebb álomkergető és emlékutazó regényíró. Az 1995-ben publikált *Gölgesizler (Az árnyéktalanok)* című kisregényével hírnevet szerzett író művei eddig sajnos még nem jelentek meg magyarul, angolra, németre és hollandra viszont már lefordították.

A *Gölgesizler*ben egy anatóliai faluban történő rejtélyes, hátborzongató események ködös hangulatú, álomszerű ábrázolása az, ami az olvasmányt leginkább érdekessé teszi. A történet szerint a faluban egy medve elrabol egy lányt, a falusiak pedig megpróbálják megfejteni az esemény mögött meghúzódó rejtélyt. Vagy mégsem próbálják meg? Csak bujkálnak az idegenek kérdései elől? Az elbeszélő is pont erre próbál rájönni. Vagy mégsem. Olykor úgy tűnik, talán ő is együttműködik a helyiekkel, hogy mi ne jöjjünk rá az igazságra. A David Lynch filmjeire emlékeztető mese végén úgy tűnik, hogy az elbeszélő, aki író és borbély is egyben, vagy legalábbis borbélynak álcázza

[3] Roland Barthes: *The Death of the Author*, in Aspen Magazine 5/6, 1967.

[4] Az *Efrasiyab meséi* remek magyar nyelvű recenziója: Balogh Zita: *Variációk az átjárásra.* Ihsan Oktay Anar: Efrasiyab történetei, in Jelenkor 2010/11, 1272.

magát, el akarja hagyni a falut: „Mert olyan szövetből készültünk, mint az álmok: kis életünket a mély alvás köríti." Elmenne, hogy felébredjen, de ébredés után jönnek az emlékek, a visszatérés. Az író ugyanígy tér vissza a faluba az első részben, az utolsó részben pedig az írógéphez. Az *uroborosz*, vagyis a saját farkába harapó kígyó, ami megöli Cennet fiát a regényben, az önreflexív narratívák, az álmok, az emlékezet és az írás közötti körkörös visszatérések szimbólumává alakul. Az „árnyéktalanok"-nak pedig azért nincs árnyékuk, mert nem a való világban élnek, hanem csak az álomvilágban, mindaddig, amíg meg nem írja őket az író.

Toptaş későbbi prózájában is hasonló stílusban ír. A 2013-ban publikált *Heba (Tékozlás)* című regényének főhőse, egy Ziya nevű fiatalember férfivá válása következtében traumákkal találja szembe magát. Gyermekkora erőszakos légkörében madarat öl azért, hogy bekerüljön egy baráti társaságba. Később a kötelező katonai szolgálat során pedig a felettese parancsára kurd foglyokat kínoz, csempészeket és öszvéreket lő agyon; a parancsnok, aki maga is eltékozolta életét a határon, kíméletlenül megveri Ziyát is. A mű mondanivalója, hogy a társadalom a férfit az erőszak felé taszítja a férfikultúra torzító elvárásai miatt. Ebben a regényben is feltérképezhetőek az önéletrajzi elemek, az író alakjának visszatükröződése és saját traumáival való megbirkózása. Ennek az igencsak személyes, mégis társadalmi sérülésnek a problémája politikai kritikával is vegyül, majd végül a kollektív tékozlás történetévé alakul.

A posztmodern irodalom a történetírást is problematizálja. Linda Hutcheon historiográfiai metafikciónak hívja a jelenséget. Ennek a dekonstrukció következtében alapvetően átalakult írásmódszernek az a lényege, hogy a történetírásban is egy olyasfajta eljárás működik, ami hasonlít a képzelt szövegek szerkezetéhez. Túlzás lenne azt állítani, hogy az egész történet nem egyéb, mint fikció, mégis rá kell mutatni arra, hogy a valódi múlt csak annak diszkurzív megírásán keresztül nyomozható ki. Az pedig a szerző hol szándékos, hol tudattalan szelekciójából adódóan mindig korlátozott. A múlt igazsága tehát azonnal elferdül, amint hozzáfognak az elbeszéléséhez. A posztmodern fikcióban ez a folyamat mindig szándékos, az író mindig tudatában van a tette súlyának, amit a múlttal szemben elkövet. A posztmodern történeti fikció egyáltalán nem ragaszkodik a történelmi pontossághoz, inkább kérdéseket vet fel a hivatalos történetírás pontosságát illetően.[5]

Ahogy azt Pamuk számos regényében és İhsan Oktay Anar műveiben is láttuk, a historiográfiai metafikció a posztmodern irodalom rendkívül népszerű módszere a török irodalomban. Ennek minden bizonnyal nem egy oka van, az egyik legészszerűbb magyarázat azonban az lehetne, hogy a törökök

[5] Linda Hutcheon: *A Poetics of Postmodernism*, Routledge, New York – London, {1998} 2004, 97.

is nagyon ragaszkodnak a múltjukhoz (éppúgy, mint ahogy a magyarok). A törökök a hajdani diadalok büszke emlékőrzői, akiket a múlt felidézése soha nem hagy pihenni. A történelem annak ellenére népszerű témakör, hogy hitelessége elveszett: a kikapcsolódás forrása lett, ami a sérült önérzet fájdalmának enyhítésére siet, vagy emléket állít valami hajdani nagy túlélésnek, dicsőségnek, sikernek, ami összetartja a népet. A történelmi elbeszélés hivatalos változata ideológiailag mindig egy hatalmon levő politikai álláspontot szolgál. Ebbe avatkozik be a posztmodern történelmi narratíva, hogy az értelmezés új útjait nyissa meg a hivatalos diskurzussal szemben.

Hasonlóan tekinthetünk Nedim Gürsel (1951–) műveire, aki a gyakori törökországi államcsínyek viharaiból Franciaországba menekült a '80-as években. Gürsel a cenzúra folytonos felügyelete mellett jelentette meg *Boğazkesen, Fatih'in Romanı* (Torokvágó, a Hódító regénye) című novelláját 1996-ban. A címben érdekes trópust figyelhetünk meg, mert a szavaknak több jelentése van. Először is Boğazkesen: ennek a szónak az első jelentése 'torokvágó', ami II. Mehmedre emlékeztet, aki állítólag az állami rendszer zökkenőmentesebb működése érdekében legalizálta a testvérgyilkosságot a törvénykezésben, így ő maga is sokakat lefejeztetett. A szó második jelentése pedig 'szoroszáró', ami arra a Boğazkesen nevű várra utal, amely a Boszporusz bejáratát védte (a mai *Rumeli Hisarı*, vagyis *Ruméliai Erőd*), és amelyet II. Mehmed, a Hódító építtetett Konstantinápoly ostroma alatt, hogy a keresztények ne tudjanak segítséget nyújtani a bizánciaknak. A címben a *Fatih'in Romanı* 'Fatih regénye' kifejezés is szerepel, amiben a *Fatih* szónak két jelentése van. A 'hódító' jelentés Szultán Fatihra, azaz Hódító Mehmedre utal. A másik pedig egy gyakori török férfinév, ami egyben a regény főhősének a neve is. Ez a metafikciós hős – az íróhoz hasonlóan – az 1971-ben és 1980-ban történt katonai puccsok alatt Isztambulban élt, narratívája úgyszintén önéletrajzi elemekkel tarkított. A műben Nedim Gürsel két különböző korszakot, illetve két karaktert, két élményt és két történetet állít párhuzamba, miközben „hamis" történelmi anekdotákkal, valamint az erőszak és az erotika motívumainak túlzott használatával provokálja az olvasót. Ha visszagondolunk a török társadalom tabutémáira, akkor értjük meg igazán, mennyire provokatív Gürsel historiográfiai képzelete.

De mi sem lehetett annál provokatívabb (a török emberek között legalábbis nagy megrökönyödést váltott ki), mint amikor megjelentette az *Allah'ın Kızları* című regényét. A 2008-ban kiadott regényt több idegen nyelvre is lefordították, magyarul 2017-ben jelent meg *Allah lányai* címen Nemes Krisztián fordításában. A könyv az iszlám megalapítása előtti időszakot mutatja be, amikor Mekkában még állt a három istennő, Lát, Uzza és Manát (ún. Allah lányai) szobra. A műben Mohamed próféta is megjelenik, az ő élete és az író gyermekkori vallási tapasztalatai egyaránt részei az elbeszélésnek. Mondanunk sem kell, hogy számtalan, szövegek közti utalással gazdagítva

ez is egy történelmi esemény újratárgyalása. Ezek az utalások inkább a keleti mesterművek irányába mutatnak. Ilyenek például a *Korán*, *Az ezeregyéjszaka meséi*, Rúmi *Masznavi*ja stb. De bármennyire is nagy tisztelettel kezelte Gürsel a témát, ennek a merész tettnek (Mohamed emberként való ábrázolása, amelyet a muszlimok nem néznek jó szemmel) a visszhangja igen erős lett. Az emberek vallási értékeinek megsértése vádjával kétszer került bíróság elé, habár az ő műve korántsem volt annyira bántó, mint például Salman Rushdie *The Satanic Verses* című műve (1988; *Sátáni versek*, 2004, a fordító neve nincs feltüntetve), ami annyira magára haragította a muszlim világot, hogy Irán vallási vezetője, Ruholláh Homeini *fetvát* hirdetett ki, amelyben felhívta a muszlimokat Rushdie kiközösítésére és kivégzésére, s ugyanezt a sorsot jelölte ki *a Sátáni versek* minden kiadója és fordítója számára.[6] Köztük volt Aziz Nesin török esszéista, író is, akit egymás után értek támadások. Miközben Törökország Sivas nevű városában kulturális programon vett részt, radikális iszlamisták felgyújtották a *Madımak* nevű hotelt, ahol Nesin más művészekkel, zenészekkel, költőkkel, kutatókkal együtt szállt meg. A sors iróniája, hogy a fő célpont, Aziz Nesin átvészelte a merényletet, de a többi harminchét ember, aki ellen a merénylet szintén irányult, a tűzben vesztette életét. Ez a mészárlás úgy vonult be a történelembe, mint Törökország közelmúltjának egyik legszégyenletesebb incidense.

Mindezeket azért tartom fontosnak megjegyezni, hogy érzékeltessem a szerző vakmerőségének, a provokációnak a veszélyeit. Az *Allah lányai* több szempontból összevethető a világirodalom hasonló példáival. Az első ilyen példa Jose Saramago (1922–2010) *O Evangelho Segundo Jesus Cristo* (1991; *Jézus Krisztus evangéliuma*, 2000, Pál Ferenc fordítása) című regénye, amelyben Saramago úgy tekint Jézus Krisztusra mint hús-vér emberre, és gyakorta csúfolódik Isten cselekedeteivel is. Hasonló jellegű írásaival ő is maga ellen dühítette a római katolikus egyházat, majd önkéntes száműzetésbe a Kanári-szigetekre költözött. S ebben rejlik valójában a posztmodern irodalom hatalma. A historiográfiai metafikció lehetőséget kínál a berögződött dogmák megbolygatására, a tabukkal való szembeszállásra.

Nedim Gürsel esetében is azt tapasztalhatjuk, hogy a török társadalom élesen reagál a vallással, nemzettel, országgal vagy a törökséggel kapcsolatos kritikai hangú művekre, ezért igen nagy kihívás ezeket a provokatív szövegeket kiadni. Nem csak Orhan Pamuk vagy Nedim Gürsel állt bíróság elé, számtalan más szerzőt, újságírót, fordítót is bepereltek hasonló vádakkal.

[6] Homeini fetváját követően a muszlim fanatikusok megfenyegették, megkésélték és meggyilkolták a könyv egyes fordítóit és kiadóit. A könyv fordítói joggal érezték magukat veszélyben. A Konzorcium Kiadó által publikált első magyar fordításban (2004) nincs feltüntetve a fordító neve, csak a 2014-es Ulpius-ház által és a 2017-es Helikon által kiadott verziókban találkozunk Greskovits Endre nevével, lásd Györke Ágnes: *Sátáni (Kon)Textus*, in Holmi, 2005/8.

Egyikük Elif Şafak volt, akinek a *Baba ve Piç* (2006; *Az isztambuli fattyú*, 2009, Nagy Marietta és Sipos Kata fordítása) című regénye keltett nagy felháborodást a társadalomban.

Mindent egybevetve a posztmodern irodalom – és különösen a historiográfiai metafikció – alternatív vallási, nemzeti, társadalmi nézetek lehetőségeit kínálja fel, miközben nem esik a propagandista irodalom csapdájába. Ez rendkívül komoly és becsülendő értelmiségi pozíció, különösen olyan feszült politikai helyzetben, mint amilyenben Törökország van.

MURAT GÜLSOY

Egyre terebélyesedő Kafka-szöveg

FRANZ KAFKA

Útrakelés[1]

Megparancsoltam, hozzák elő az istállóból lovamat. A szolga nem értett. Magam mentem az istállóba, megnyergeltem a lovam, nyeregbe szálltam. Távolból trombitahangot hallottam, megkérdeztem a szolgát, mit jelent. Nem tudott semmit, nem hallott semmit. A kapuban feltartóztatott, és megkérdezte:

– Hová lovagolsz, uram?

– Nem tudom – mondtam –, csak innen el, csak innen el. Örökké innen el, csak így érkezhetem célomhoz.

– Ismered tehát célodat? – kérdezte.

– Igen – feleltem – hiszen mondottam: „Innen el", ez a célom.

Útrakelés +1

Megparancsoltam, hozzák elő az istállóból lovamat. Magam is meglepődtem, milyen fagyos a hangom. **A szolga nem értett.** A látszat ellenére nem volt annyira együgyű, csak volt egy sajátsága, hogy nem tett meg dolgokat, miket fel nem foghatott. **Magam mentem az istállóba, megnyergeltem a lovam, nyeregbe szálltam.** A lovam mintha örült volna a váratlan utazás ötletének. **Távolból trombitahangot hallottam, megkérdeztem a szolgát, mit jelent.** Talán jobb lett volna nem kérdezni. **Nem tudott semmit, nem hallott semmit.** Vagy inkább úgy döntött, ezt mondja. **A kapuban feltartóztatott, és megkérdezte:**

– Hová lovagolsz, uram? – Ez egy nehéz kérdés.

– Nem tudom – mondtam –, csak innen el, csak innen el. Örökké innen el, csak így érkezhetem célomhoz. Mi mást mondhatnék…

[1] A novella alapját adó eredeti Kafka szöveg (félkövérrel szedve) Tandori Dezső fordításában elérhető az alábbi helyről: http://www.magyarulbabelben.net/works/de/Kafka,_Franz–1883/Der_Aufbruch/hu/29502– %C3%9Atrakel%C3%A9s?tr_id=151

– Ismered tehát célodat? – kérdezte. Eltökélte, hogy kicsikarja a válaszom.

– Igen – feleltem –, hiszen mondottam: „Innen el", ez a célom. Lovamat a trombitahang irányába fordítottam, és megsarkantyúztam.

Útrakelés +2

Megparancsoltam, hozzák elő az istállóból lovamat. Magam is meglepődtem, milyen fagyos a hangom. Biztos még a tegnapi álom hatása. **A szolga nem értett.** A látszat ellenére nem volt annyira együgyű, csak volt egy sajátsága, hogy nem tett meg dolgokat, miket fel nem foghatott. Mit sem törődtem vele. **Magam mentem az istállóba, megnyergeltem a lovam, nyeregbe szálltam.** A lovam mintha örült volna a váratlan utazás ötletének. A reggel csípőssége elegyedett forró és izgatott lélegzetével, a pára végignyaldosta a szolga arcát, majd tovatűnt. **Távolból trombitahangot hallottam, megkérdeztem a szolgát, mit jelent.** Talán jobb lett volna nem kérdezni. Nem szabad kérdezni azt, amire úgyis tudjuk a választ. **Nem tudott semmit, nem hallott semmit.** Vagy inkább úgy döntött, ezt mondja. Nem is kellett hallania. **A kapuban feltartóztatott, és megkérdezte:**

– Hová lovagolsz, uram? – Ez egy nehéz kérdés. Lehetetlen úgy válaszolnom, hogy értse is.

– Nem tudom – mondtam –, csak innen el, csak innen el. Örökké innen el, csak így érkezhetem célomhoz. Mi mást mondhatnék… A hétköznapi emberek csak célok hallatán nyughatnak.

– Ismered tehát célodat? – kérdezte. Eltökélte, hogy kicsikarja a válaszom. Ha egyszer kétely fog el, nehezen szabadulsz.

– Igen – feleltem –, hiszen mondottam: „Innen el", ez a célom. Lovamat a trombitahang irányába fordítottam, és megsarkantyúztam. A hátamon éreztem a szolga féltő tekintetét.

Útrakelés +3

Megparancsoltam, hozzák elő az istállóból lovamat. Magam is meglepődtem, milyen fagyos a hangom. Biztos még a tegnapi álom hatása. Mint egy sötétség bugyraiban utat tévesztett látomás. **A szolga nem értett.** A látszat ellenére nem volt annyira együgyű, csak volt egy sajátsága, hogy nem tett meg dolgokat, miket fel nem foghatott. Mit sem

törődtem vele. Nem kell mindent értenie. **Magam mentem az istállóba, megnyergeltem a lovam, nyeregbe szálltam.** A lovam mintha örült volna a váratlan utazás ötletének. A reggel csípőssége elegyedett forró és izgatott lélegzetével, a pára végignyaldosta a szolga arcát, majd tovatűnt. A szolga zavarodottsága és lovam izgatottsága összemosódott. **Távolból trombitahangot hallottam, megkérdeztem a szolgát, mit jelent.** Talán jobb lett volna nem kérdezni. Nem szabad kérdezni azt, amire úgyis tudjuk a választ. De ugyanolyan nehéz néhány dologról leszokni, mint útra kelni. **Nem tudott semmit, nem hallott semmit.** Vagy inkább úgy döntött, ezt mondja. Nem is kellett hallania. A trombita nekem szólt. **A kapuban feltartóztatott, és megkérdezte:**

– Hová lovagolsz, uram? – Ez egy nehéz kérdés. Lehetetlen úgy válaszolnom, hogy értse is. Mégis megmondtam az igazat.

– Nem tudom – mondtam –, csak innen el, csak innen el. Örökké innen el, csak így érkezhetem célomhoz. Mi mást mondhatnék… A hétköznapi emberek csak célok hallatán nyughatnak. Pedig a legtöbbször úgy halnak meg, hogy meg se tudják, mi a valódi úti cél.

– Ismered tehát célodat? – kérdezte. Eltökélte, hogy kicsikarja a válaszom. Ha egyszer kétely fog el, nehezen szabadulsz. Hát még, ha fogalmad sincs az álmokról és a látomások rejtett természetéről!

– Igen – feleltem –, hiszen mondottam: „Innen el", ez a célom. Lovamat a trombitahang irányába fordítottam, és megsarkantyúztam. A hátamon éreztem a szolga féltő tekintetét. Egy nap talán ő is meghallja azt a hangot.

Útrakelés +4

Megparancsoltam, hozzák elő az istállóból lovamat. Magam is meglepődtem, milyen fagyos a hangom. Biztos még a tegnapi álom hatása. Mint egy sötétség bugyraiban utat tévesztett látomás. Álmomban a hívogató távolba néztem, mikor e szavakat mondtam. **A szolga nem értett.** A látszat ellenére nem volt annyira együgyű, csak volt egy sajátsága, hogy nem tett meg dolgokat, miket fel nem foghatott. Mit sem törődtem vele. Nem kell mindent értenie. Magam sem mondhatom, hogy pontosan értem. **Magam mentem az istállóba, megnyergeltem a lovam, nyeregbe szálltam.** A lovam mintha örült volna a váratlan utazás ötletének. A reggel csípőssége elegyedett forró és izgatott lélegzetével, a pára végignyaldosta a szolga arcát, majd tovatűnt.

A szolga zavarodottsága és lovam izgatottsága összemosódott. Mintha ezek lennének az utolsó képek megszokott világomból. **Távolból trombitahangot hallottam, megkérdeztem a szolgát, mit jelent.** Talán jobb lett volna nem kérdezni. Nem szabad kérdezni azt, amire úgyis tudjuk a választ. De ugyanolyan nehéz néhány dologról leszokni, mint útra kelni. Nem más ez, mint az álmaimból jól ismert hívó hang. **Nem tudott semmit, nem hallott semmit.** Vagy inkább úgy döntött, ezt mondja. Nem is kellett hallania. A trombita nekem szólt. Engem szólított. **A kapuban feltartóztatott, és megkérdezte:**

– Hová lovagolsz, uram? – Ez egy nehéz kérdés. Lehetetlen úgy válaszolnom, hogy értse is. Mégis megmondtam az igazat. Az úton, ahová indulok, nincs helye hazugságnak.

– Nem tudom – mondtam –, csak innen el, csak innen el. Örökké innen el, csak így érkezhetem célomhoz. Mi mást mondhatnék… A hétköznapi emberek csak célok hallatán nyughatnak. Pedig a legtöbbször úgy halnak meg, hogy meg se tudják, mi a valódi úti cél. Egy lehetséges kiindulási pont csak azoknak, akik hisznek az álmaikban.

– Ismered tehát célodat? – kérdezte. Eltökélte, hogy kicsikarja a válaszom. Ha egyszer kétely fog el, nehezen szabadulsz. Hát még, ha fogalmad sincs az álmokról és a látomások rejtett természetéről! Mitől vagyok ilyen biztos benne?

– Igen – feleltem –, hiszen mondottam: „Innen el", ez a célom. Lovamat a trombitahang irányába fordítottam, és megsarkantyúztam. A hátamon éreztem a szolga féltő tekintetét. Egy nap talán ő is meghallja azt a hangot. Nem tudhatjuk.

Útrakelés +5

Megparancsoltam, hozzák elő az istállóból lovamat. Magam is meglepődtem, milyen fagyos a hangom. Biztos még a tegnapi álom hatása. Mint egy sötétség bugyraiban utat tévesztett látomás. Álmomban a hívogató távolba néztem, mikor e szavakat mondtam. Egy olyan ember szavai ezek, aki napok óta ki sem mozdult a szobájából. **A szolga nem értett.** A látszat ellenére nem volt annyira együgyű, csak volt egy sajátsága, hogy nem tett meg dolgokat, miket fel nem foghatott. Mit sem törődtem vele. Nem kell mindent értenie. Magam sem mondhatom, hogy pontosan értem. Napok óta egy álmokba és lepelbe burkolózó, ismeretlen világ része vagyok. **Magam mentem az istállóba, megnyergeltem a lovam, nyeregbe szálltam.** A lovam mintha örült volna

a váratlan utazás ötletének. A reggel csípőssége elegyedett forró és izgatott lélegzetével, a pára végignyaldosta a szolga arcát, majd tovatűnt. A szolga zavarodottsága és lovam izgatottsága összemosódott. Mintha ezek lennének az utolsó képek megszokott világomból. Az utolsó jelenet a múltból, amire emlékezni fogok. **Távolból trombitahangot hallottam, megkérdeztem a szolgát, mit jelent.** Talán jobb lett volna nem kérdezni. Nem szabad kérdezni azt, amire úgyis tudjuk a választ. De ugyanolyan nehéz néhány dologról leszokni, mint útra kelni. Nem más ez, mint az álmaimból jól ismert hívó hang. Talán még most is álmodom. **Nem tudott semmit, nem hallott semmit.** Vagy inkább úgy döntött, ezt mondja. Nem is kellett hallania. A trombita nekem szólt. Engem szólított. Mindenkinek máskor jön el az ítélet napja. **A kapuban feltartóztatott, és megkérdezte:**

– Hová lovagolsz, uram? – Ez egy nehéz kérdés. Lehetetlen úgy válaszolnom, hogy értse is. Mégis megmondtam az igazat. Az úton, ahová indulok, nincs helye hazugságnak. Megszabadulok minden gyengeségtől.

– Nem tudom – mondtam –, csak innen el, csak innen el. Örökké innen el, csak így érkezhetem célomhoz. Mi mást mondhatnék… A hétköznapi emberek csak célok hallatán nyughatnak. Pedig a legtöbbször úgy halnak meg, hogy meg se tudják, mi a valódi úti cél. Egy lehetséges kiindulási pont csak azoknak, akik hisznek az álmaikban. Már sok dologban biztos vagyok.

– Ismered tehát célodat? – kérdezte. Eltökélte, hogy kicsikarja a válaszom. Ha egyszer kétely fog el, nehezen szabadulsz. Hát még, ha fogalmad sincs az álmokról és a látomások rejtett természetéről! Mitől vagyok ilyen biztos benne? Nem láthatsz más szemével…

– Igen – feleltem –, hiszen mondottam: „Innen el", ez a célom. Lovamat a trombitahang irányába fordítottam, és megsarkantyúztam. A hátamon éreztem a szolga féltő tekintetét. Egy nap talán ő is meghallja azt a hangot. Nem tudhatjuk. Minden utazó azt hiszi, ő az első.

BIACSI MÓNIKA fordítása

ROSTÁS SZANDRA

Identitásválság, avagy a Kelet és a Nyugat Orhan Pamuk Hó című regényében

„Én mindkettőben [a keleti és nyugati világban] bűntudat nélkül tudok vándorolni, és mindkettőben otthon érzem magam"[1] – mondja Orhan Pamuk, a Nobel-díjas török író, akit a Kelet és a Nyugat írójának is szokás nevezni. Pamuk műveiben gyakran megjelennek a török identitáskeresés dilemmái: mi a viszonya Törökországnak a Kelettel és a Nyugattal, a modernizációval és a hagyományokkal, az iszlámmal és a szekularizációval, a nacionalizmussal. Regényeiben éppúgy helyet kap a perzsa, iszlám kultúra, ahogy a nyugati. Egyik különlegessége éppen ebben a sokoldalú perspektívában rejlik, amely egyben az elfogulatlan írásmódot is biztosítja.

Edward Said szerint a Nyugat kitalált egy biológiai determinizmusból, morális és politikai rosszallások megnyilvánulásaiból összetákolt „keletrendszert", amelybe belepasszírozzák a keleti népeket, elmaradottnak, elkorcsosultnak, civilizálatlannak és retardáltnak bélyegezve őket.[2] Pamuk regényét olvasva megállapíthatjuk, ez fordítva is elmondható, a Keletnek is van egy ilyen összetákolt nyugat-elképzelése, amelybe a Nyugatot skatulyázzák be. A tanulmány ezeket az „összetákolt rendszereket" kívánja vizsgálni a regény világán belül.

A *Hó* főhőse, Ka 15 évnyi távollét után látogat haza Frankfurtból Törökországba. Névlegesen azért jön Karsba, hogy cikket írjon a karsi lányok között tomboló öngyilkossági hullámról, a valós célja azonban az, hogy feleségül kérje valamikori barátja exfeleségét, Ipeket. Mivel Karsban folyamatosan havazik, a szélsőséges szekularisták kihasználják a hó okozta elszigeteltséget, és katonai puccsot visznek véghez. A négy nap alatt, amit Ka itt tölt, feltárul előttünk Törökország társadalma. Pamuk felvonultatja az összes sztereotípiát, ami az országról eszünkbe juthat: iszlamisták, vallási fanatikusok, reakciósok, szekularisták, fejkendős nők, nacionalizmus, vallás, puccs. Azonban olyan módon teszi ezt, hogy a regény végére az olvasó garantáltan át fogja

[1] Maya Jaggi: *Between two worlds*, in The Guardian. https://www.theguardian.com/books/2007/dec/08/classics.nobelprize (2023. április 21.)

[2] Edward Said: *Orientalizmus*. Fordította Péri Benedek, Európa Kiadó, Budapest, 2000, 355.

értékelni magában a Törökországról és a török emberekről alkotott elképzeléseit. Pamuk „első és egyetlen politikai regényénél" talán egy mű sem reprezentálja jobban, miért is szokás ezt a társadalmilag változatos országot, Törökországot, Európát és Ázsiát összekötő hídnak nevezni.

Kelet és Nyugat a regény világában

Az egyik központi dolog, mely befolyásolja a regényben az egyén és a környezete presztízsét, a földrajzi elhelyezkedés és a származás. A *Hó* a kelet-anatóliai régió északi csücskében található Karsban játszódik, amely a '90-es évek Törökországának mikrokozmosza: keverednek és szemben állnak egymással itt a nyugatias szekuláris, a keleti iszlamista és az etnikai alapú ideológiák.[3] Kars a főhős, Ka szerint, az ország legszegényebb, legelfeledettebb zuga. Karsszal szemben ott áll Isztambul, az ország (egyik) legnyugatiasabb, legmodernebb városa, ahonnan a főhős származik. A két város közötti távolság megteremti az abban lakó emberek közötti hierarchiát is. Nem számít, hogy maga Ka is egy szerény körülmények között élő török, Kars mégis egy ismeretlen, „határmezsgyén túli más világot" jelent számára, amibe belépni egyenlő azzal, mint kimerészkedni a középosztálybeli nevelés korlátai közül. Ka felülről tekintő nézőpontja mellett megismerjük a karsiak alulról felfelé irányuló nézőpontját is: a regény egésze tele van olyan párbeszédekkel, magatartásformákkal, amelyek Isztambul és az isztambuli ember felsőbbségét érzékeltetik Karsszal és a karsiakkal szemben. Önmagában az a tény, hogy Ka isztambuli, különböző felfedezéseknek enged teret. Már Ka „nyugatias megjelenése is" – elegáns, Frankfurtban vásárolt kabátjáról szinte mindenki megjegyzést tesz – megteremti a főhős másságát, idegen voltát. A nyugatiassága azonban nem mindig vált ki (nyílt) tiszteletet. Emigráns törökként a vele és a hozzá hasonlóakhoz kapcsolódó sztereotípia az, hogy nyugatmajmoló ateista, a Nyugat rabszolgája, aki eldobta a hagyományait, és lenézi a saját országát, magát pedig felsőbbrendűnek képzeli.

A tisztelet–megvetés kettőssége nemcsak Kával, hanem az egész Nyugattal szemben észlelhető, és ennek a kettőségnek köszönhetően válik a Nyugat egyszerre bálványozott és gyűlölt jelenséggé a regényben. Míg az egyik oldalon egy nagyon erősen vallási alapú kultúrát figyelhetünk meg, addig a másik oldalon egy modernizálódó, nyugati eszményt követő, viszonylag új kultúra tűnik fel. Jellemző, hogy a kultúrák képviselői veszélyt vizionálnak a saját kultúrájukkal szemben, és ebből adódóan azt képzelik, hogy meg kell védeniük a kultúrájukat annak fenyegetőitől. Az ellenségeskedést meg kell indokolni, vagy legalábbis indokokat kell gyártani. A Nyugat-ellenesség a

[3] Erdağ Göknar: *Orhan Pamuk, Secularism and Blasphemy. The Politics of the Turkish Novel*, Routledge, London & New York, 2013, 184.

Kelettel való összehasonlításban nyeri el létjogosultságát. Van egy saját pozitív kultúra-képük, és ellenpólusként felállítódik egy ezzel – elméletben – mindenben ellentétes kultúra képe, amely e tulajdonságai miatt válik ellenséggé. Egy másfajta összehasonlításban azonban a Nyugat az ő szemükben is magasabb szintet képvisel, pl. gazdasági, technológiai, tudományos, kulturális stb. fejlettségi szintje révén, és ez kimondatlan irigységet, kisebbrendűségi érzetet szül. Hiszen bármennyire is dicsőítik a saját kultúrájukat, és bármennyire is átkozzák a Nyugatot, Pamuk érzékelteti, hogy mindezek alatt megbújik egy erős megfelelési vágy is. Áhítoznak arra, hogy a Nyugat elismerje Törökországot, emberszámba vegye a török embereket. Ez az önértékelési probléma ezt a látens megfelelési vágyat átalakítja egyfajta ösztönös tiltakozássá. A regény szereplői kényszeresen hangoztatják, hogy nem akarnak olyanok lenni, mint a nyugatiak. Ott van ebben a kudarctól való félelem is, de önbecsülési kérdés is: azt gondolják, a Nyugat elismerését csak azáltal vívhatják ki, ha asszimilálódnak hozzájuk, amivel viszont feladnák saját identitásukat, és elveszítenék a büszkeségüket. Ezért is válnak az olyan törökök, mint Ka nyugatmajmoló rabszolgákká a szemükben. Ez a gondolkodásmód azonban azt feltételezi, hogy a Nyugathoz társított olyan fogalmak, mint pl. a kulturáltság, műveltség, modernség, fejlettség valóban csak a Nyugat sajátjai, s ha egy török próbál meg ezeknek megfelelően viselkedni, az megtagadja önmagát, és csak a nyugati viselkedésmintát utánozza, nekik akar megfelelni, ebből pedig az következik, hogy lenézi a Keletet, és megtagadja a származását. Egyfelől tehát nehezményezik, hogy a Nyugat sztereotipizálja őket, másfelől ők is sztereotipizálják önmagukat. „Büszke vagyok valamennyi jellemvonásomra, ami nem európai bennem. Büszke vagyok arra, amit az európaiak gyerekesnek, kegyetlennek, primitívnek tartanak. Ha az európaiak szépek, leghőbb vágyam, hogy csúf legyek, ha az ő eszük úgy vág, mint a borotva, az én agyam maradjon csak tompa, ha ők modern gondolkodású emberek, engedjék meg, hogy én továbbra is együgyű, buta török legyek”[4] – mondja egy kurd fiú a regény egyik jelenetében.

Nem vitatva, hogy a regény vallásos szereplőinek hazaszeretete és vallási meggyőződése a nemzetnek és az iszlámnak szól, megfigyelhető, hogy a Nyugat ellen irányuló gyűlölet gyökeres része a nemzeti, vallási önmeghatározásuknak, a nemzeti kohéziójuknak: a Nyugat-gyűlölet táplálja a saját kultúrájuk iránti szeretetet. Ez a folyamatos Nyugattal való összehasonlítási kényszer a nemzeti önértékelési zavarra világít rá. A saját értékeiket szinte mindig a Nyugattal ellentétben magasztalják fel, látszólagos fölényérzetet teremtve ezzel. Alfred Adler szerint a kisebbrendűségi komplexus és a fölénykomplexus egymásból adódnak. Amikor valakiben valami miatt, pl. alacsony társadalmi státusza vagy mássága miatt kisebbrendűségi komplexus alakul

[4] Orhan Pamuk: *Hó* I–II. Fordította Ladányi Katalin, Ulpius-ház, Budapest 2005, II. kötet, 122.

ki, az frusztrációt teremt benne, ami arra készteti, hogy megpróbálja kompenzálni a komplexusát, és ebből alakul ki a fölény-komplexus.[5] Pamuk is ugyanezt a folyamatot érzékelteti szereplőinek pszichológiájában.

A kisebbségi komplexus megvan a főhősben is, nála azonban a fölény-komplexus helyett alázat alakult ki a nyugati kultúra iránt. „Lehet, hogy úriembernek születtem, de Németországban csak egy hitvány jelentéktelen senki vagyok. Én ott nem érek semmit, nem találom a helyem"[6] – mondja. Ka úgynevezett nyugati identitása kizárólag isztambuli származásából, neveltetéséből fakad, a „valódi Nyugatnak" semmi köze hozzá. Az ő esete jól mutatja, hogy más dolog beleszületni a Nyugatba, és más bevándorlóként élni Nyugaton. A bizonytalansága, a muszlimokhoz való közelebb kerülése is azt erősíti, hogy Németország inkább elbizonytalanította, identitásválságba taszította őt. Frankfurti életéről szóló megnyilatkozásai mind felidézik a nyugati országok keleti bevándorlóinak általános negatív élményeit, tapasztalatait. Hiszen hiába művelt, európai kultúrán nevelkedett költő, mégsem találja a helyét Németországban, nem sikerült beilleszkednie a társadalomba, sem a hivatásában, sem a magánéletében nem jutott előre. Ka nem a klasszikus „kirekesztett bevándorló" abból a szempontból, hogy a szegregációjának az oka nem a kulturális különbségekből adódik. Hiszen nem igazán különbözik kulturálisan a németektől, semmilyen devianciát nem mutat, ennek ellenére mégis kívülálló marad. A regény inkább azt sejteti, hogy Kának – talán török származásából fakadó – kisebbségi érzete van Németországban. Ezt bizonyítja, hogy amikor Karsba érkezik, nyugalom és békesség szállja meg, mert nála is gyengébb, esendőbb emberekkel beszélhet. Frankfurt olyan Ka gondolatában, mintha csupa sikeres ember lakná, holott ez nyilvánvalóan nem így van. Karsban azonban már az első ember, akivel találkozik, nála társadalmilag alacsonyabb rendűnek tűnik, és ez örömmel tölti el. Az is sokatmondó, hogy Ka Frankfurtban soha nem jár értelmiségi német körökbe, nem keresi a német értelmiség társaságát, mert nem meri keresni. Azt, hogy valójában vágyna ezekbe a körökbe, az a részletesen kigondolt mese bizonyítja, amit Éjszeműnek és Kadifének ad elő a Hans Hansen és családjával eltöltött vacsoráról. Ez a betét a regényben szintén bemutatja Ka fentebb említett problémáját, Hans Hansen ugyanis egyértelműen intertextuális utalás Thomas Mann *Tonio Kröger* című elbeszélésére. Thomas Mannál is szerepel Hans Hansen, akinek szintén Ingeborgnak hívják a feleségét, és akiért a félig olasz Tonio Kröger is szenvedélyesen rajongott gyerekként. Ahogy Tonio Kröger számára, Ka számára is Hans Hansen testesíti meg a vágyott ideált: a jóképű, széles vállú, szőke, kék szemű, eminens, rendezett életű, pedáns, kiegyensúlyozott német férfit, aki feleségével „ahhoz a világos acélkék szemű és szőke

[5] Alfred Adler: *Emberismeret. Gyakorlati individuálpszichológia.* Ford. Kulcsár István, Göncöl Kiadó Kft., Budapest 1994, 33–34.

[6] Orhan Pamuk: *Hó*, I. kötet, 165.

hajú emberfajtához tartoznak, amelynek látása a tisztaság, zavartalan derű és ugyanakkor a büszke és egyszerű megközelíthetetlenség ridegség képzetét idézte föl".[7] Amíg a német Hans Hansen „fényárban úszó, gyönyörű, kertes házában" él a „szép, boldog családjával", biztos egzisztenciával bír, esténként segít a gyerekeinek megírni a leckét, addig a török bevándorló Ka egy kis sötét lakásban lakik, magányosan, segélyből és alkalmi felolvasóestekből él, esténként pedig pornófilmet néz. Mindkét Hans Hansen kontrasztja a főhősöknek, s ettől válnak olyan elérhetetlenné. Tonio Kröger hiába a gazdag konzul, Kröger fia, Ka pedig hiába művelt, Európában élő költő, nem tartozhatnak a Hans Hansenek köreihez. Ka szavai mögött érezhető a keleti emigráns vágya az asszimilációra, arra, hogy a nyugatiak megbecsüljék, elfogadják őt.

Ka ebből a kirekesztőnek vélt németországi közegből érkezik meg Karsba, ahol az erőviszonyok teljesen megváltoznak. Karsban fontos embernek számít, és bár megvetést is kap, de mindenképpen tényezőként számolnak vele. Főként a regény első felében még ki-kibukik Kából is egy-egy nyugati és ateista felsőbbrendűséget hangoztató, a vallást vagy a török szokásokat becsmérlő kijelentés, amelyekben némi iróniát is elrejt Pamuk. Például a politikai menekült, segélyből élő, Németországban szinte remeteként élő költő szemében a hívők életképtelen elvont alakok, amíg a magafajta „istentelen szekularisták" képesek megbirkózni minden e világi feladattal, tudnak bánni a Nyugattal, és elintézik az iszlamisták helyett az üzleti és az államügyeket.[8] Vagy szerinte egy hozzá hasonló „nyugati kultúrán felnőtt irodalmárhoz" nem illik, hogy feleségül kérjen egy olyan nőt, akit alig ismer, miközben pontosan ez a terve, és ezt is teszi. Nem ad időt magának és İpeknek arra, hogy megismerjék egymást, ki akarja hagyni a „modern" társadalomra jellemző randevúzás, együttjárás időszakát, s a török hagyományokra jellemző tempóban akar nősülni.

Ka megingott ateizmusát – amely a regényben szoros kapcsolatban áll a modern, nyugati identitással – Kars és a hóesés (amelyről Kának mindig Isten jut eszébe) hozzák felszínre. A valláshoz, Istenhez fűződő viszonyában a modern, független, európai ember vívódását figyelhetjük meg, aki számára a hit egyszerre a vágy és a megvetés tárgya. Egyfelől vágyik az Istennel való kapcsolatra, Isten szeretetére, valami magasztosra, amit nem kap meg a „modern frankfurti élettől", és amit irigyel a vallásos emberektől. Másfelől ott az Isten–ember közötti alá-fölé rendeltségi viszony, az Istennel szembeni alázatosság, ami nem fér össze a szabad, „nyugati" individualitással. Török viszonylatban ráadásul a vallás még a „gazdag, modern, virágzó" ország megvalósulásának hátráltatójaként értelmeződik, ami még jobban megnehezíti a hitre áhítozó

[7] Thomas Mann: *Tonio Kröger*. Fordította Lányi Viktor. https://mek.oszk.hu/00400/00437/00437.htm

[8] Orhan Pamuk: *Hó*, I. kötet, 101.

főhős dolgát. Érdekes megemlíteni, hogy Ka szemében ez a számára ellenszenves szervilis magatartás csakis a muszlimokra jellemző, a kereszténységre nem. „De amikor Európába mentem, ráeszméltem, hogy létezhet másfajta Isten, aki egyáltalán nem hasonlít a faragatlan, szakállas reakciósok Istenéhez. (…) Én olyan Istent akarok, aki nem kívánja tőlem, hogy a jelenlétében levegyem a cipőmet (…) és térdre borulva bárkinek is kezet csókoljak" – mondja Ka a sejhnek.[9] Pedig nincs igaza, hiszen a kereszténység éppúgy megköveteli az alázatosságot a hívőtől, mint az iszlám. Állítása tehát nem egy valós és átgondolt érv, hanem megint csak sztereotipizálás: számára a nyugati kultúra mindenben magasabbrendű, a vallásuk, az Istenük is feljebb való. Érdekesség, hogy Ka Karsban tovább bonyolódó identitásválsága véget vet az évek óta tartó költői válságának: sok idő után Karsban kap először ihletet a versíráshoz a hitről folytatott viták után. Úgy érzi, mintha csak Istentől kapná a sugallatot.

Ka istenvágyában felfedezhető a keleti világhoz való tartozásnak a vágya is. Az identitásválság mindig valamilyen hiányból adódik. Ka esetében ez a magány, tehát a társ, a közösség és a megbecsülés hiánya. „Európaivá akartam válni" – mondja.[10] A múlt idő arra utal, hogy ez nem sikerült. Ez tipikusan a kirekesztett (vagy önmagát kirekesztő) bevándorló élménye: nem tudott asszimilálódni a külföldi országban, ezért most szíve mélyén visszavágyódna a saját országa kultúrájába. Csakhogy Kának nincs hová visszatérnie. Egy ideig fontos emberré válik Karsban, szerelemre, barátokra talál, de mindez csak időszakos, ahogy a hóesés. Ka már nem is török, de németté sem tud válni, nem tud teljes szívvel hinni Allahban, és már a radikálissá vált szekularisták között sem találja a helyét. Ka mindenhol idegen, és mindenhol magányos.

A fejkendő-kérdés és az öngyilkos lányok

A regényben kiemelt szerepe van a fejkendőnek, viselése központi kérdés. Mondhatni, a politikai viták középpontjában a fejkendő-kérdés áll. Szó szerint élet-halál harc folyik körülötte, emberek halnak meg érte, embereket ölnek meg miatta. De miért övezi ennyi vita ezt az ártalmatlannak tűnő ruhadarabot egy muszlim többségű országban? Törökországban a fejkendőviselési tilalom valóban létezett, több évtizeden keresztül alkotmányba volt foglalva, hogy állami intézményekben a viselése nem megengedett. A tilalmat azért vezették be még Atatürk idejében, mert a Török Köztársaság alapelve az volt, hogy az államot és a vallást teljes mértékben szét kell választani egymástól. Ám a fejkendő, amire iszlám jelképként tekintenek, ennek ellent-

[9] Orhan Pamuk: *Hó*, I. kötet, 155.

[10] Uo.

mond. A '80-as években azonban egyre több nő tért vissza a fejkendő viseléséhez, ez pedig megrémítette a szekularistákat. Bevezettek hát egy olyan rendelkezést, mely szerint a fejkendőt viselő lányokat ki kell küldeni az egyetemi előadótermekből.[11]

A *Hó* egy olyan időszakot mutat be, amikor a fejkendő-kérdés kiélezett politikai viták témája. Pamuk megszólaltat minden csoportot, a konzervatív vallásos nőt, a vallásos feministát, a modern ateista nőt, a szekularista férfit, az iszlamista férfit stb. A regényben látszólag mindenki a nők szabadságát akarja kivívni, de Pamuk bemutatja, hogy ez valójában, csak az ügyről legkevésbé megkérdezetteknek, a nőknek az érdeke. A férfiak szándéka pont az ellenkezője. Az egyik fél a megkérdezésük nélkül le akarja vetetni velük, nehogy veszélyeztesse a szekularizációt. A másik fél rájuk akarja húzni a kendőt, mert a kendő levételével az iszlamisták erejét gyengítik, ráadásul a hajadonfőtt nő tisztességtelennek és nyugatmajmolónak minősül. A regény férfiainak világában úgy tűnik, a kendő-kérdés csupán a politikai hatalmi harc tere, ahol azon múlik, hogy kinek a kezében van a hatalom, hogy a nők viselhetnek-e kendőt. A regény felteszi a kérdést: mit jelent a kendő? A szabadság szimbóluma vagy az elnyomás jelképe? Akkor szabad a nő, ha nem kell kendőt hordania, vagy ha szabadon hordhatja? Pamuk rávilágít arra, hogyan válik a fejkendő egyszerre mindkettő szimbólumává, és hogyan ruházódik fel még egyéb jelentésekkel.

A regényben a kendő-kérdés az öngyilkos lányok apropóján válik Kars legégetőbb problémájává. Az öngyilkosságok újabb lehetőséget teremtenek a politikai hatalom számára a kölcsönös bűnbakkeresésre. A szekularisták az iszlámot hibáztatják. Szerintük ezeket a lányokat a muszlim kultúrának a nőket alsóbbrendűnek tekintő, patriarchális attitűdje tette boldogtalanná, s ez kergette őket a halálba. Az iszlamisták szerint a kendőtilalom az oka az öngyilkosságoknak, a lányok nem tudták elviselni a szégyent, hogy kendő nélkül kelljen járniuk. Az öngyilkosságuk politikai lázadás a szekularisták ellen, feláldozták az életüket a kendőért, vagyis a hitükért.

A lányok történeteiben tipikus vidéki török női sorsok tárulnak elénk. Például a 16 éves lányé, aki azért végzett magával, mert a tanára azzal vádolta, hogy már nem szűz. Colleen Lutz Clemens „kulturális halálnak"[12] nevezi a lány végzetét. Ebben a kultúrában a női szüzesség mindenek felett álló érték, és aki elveszíti, vagy akit csak ilyen gyanú ér, az értéktelenné, senkinek sem kellővé válik. Ez az eset jól mutatja, hogy Karsban a török lányok teste menynyire közügy: egy tanár a diákja nemi életéről pletykálhat, és a szüzességének elvesztését vádként használhatja fel. A lányt azonnal elítélik, míg a tanárt

[11] Merve Kavakci: *Headscarf Politics in Turkey: A Postcolonial Reading*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

[12] Colleen Ann Lutz Clemens: *Suicide Girls: Orhan Pamuk's Snow and the Politics of Resistance in Contemporary Turkey*, in Feminist Formations, vol. 23, no. 1, 2011, 144.

senki sem vonja felelősségre. A török nő még holtában sem rendelkezhet a saját teste felett: a lányról a boncolás során kiderítik, hogy mégis szűz volt.

Az öngyilkos lányok közül Tesliméről tudunk meg a legtöbbet. Az ő karaktere az, melyben a két oldal összecsapása igazán megmutatkozik, sorsába az összes öngyilkos fejkendős lány sorsát belesűríti Pamuk.[13] Teslime egyszerre harcos feminista és tanult lány, tehát ellentmond annak az „elnyomott" nőalaknak, amilyennek a szekularista erők elképzelik a muszlim lányokat, de közben mélyen vallásos is. Az esete azt reprezentálja, hogy a patriarchális családmodell és az állami nyomás hogy nehezedik rá egy fejkendős lányra annyira, hogy az öngyilkosság maradjon az egyetlen megoldás. Egy igazi hívő számára a fejkendő nem pusztán vallási jelkép, hanem önmeghatározás is, ezért a fejkendő levétele is öngyilkosság: ha leveszi a fejkendőjét, megszűnik önmaga lenni. „Én nem attól félek, hogy átváltozom valaki mássá. (…) Az a gondolat rémít halálra, hogy nem tudok majd visszaváltozni, és soha többé nem lehetek olyan, mint most – sőt örökre elfelejtem, ki vagyok. Emiatt lesz az ember öngyilkos."[14] Teslimének és a hozzá hasonló lányoknak az öngyilkosság marad az egyetlen út, hogy egyidejűleg ellenállhassanak a világi és a vallási hatalomnak. Sokan azért választják a fizikai öngyilkosságot az identitás-öngyilkosság helyett, mert ha az utóbbit választanák, megadnák magukat a hatalomnak. A fizikai halál viszont véget vet ennek a harcnak, legalábbis a halál által azt az illúziót kapja, hogy a teste már nem használható fel többé ebben a hatalmi harcban.[15]

A magát a fejkendőjével felakasztó Teslime halálában a fejkendő felruházódik még egy újabb jelentéssel. A szent kendő, amely egyszerre volt a hitének és az önmeghatározásának a kifejezése, azáltal, hogy az öngyilkosság eszközévé válik, egyszerre lesz az istenkáromlás és a törvénysértés eszköze.[16] Ebben az értelemben a kendő, ami a szekularisták szemében a rabság és az iszlám jelképe, pont az ellenkezőjévé változik: iszlámellenes és szabadságszimbólummá. A szabadság még a hitnél is fontosabb értékké válik a regényben. A lányok öngyilkosságukkal mindkét félnek ellentmondanak. Nem veszik le a fejkendőt, s ezzel ellentmondanak annak az alkotmánynak, ami erre akarná kényszeríteni őket, ugyanakkor ellentmondanak a Koránnak is, amely súlyos bűnként tekint az öngyilkosságra. Haláluk nem támasztja alá sem a szekularisták, sem az iszlamisták vádjait, sokkal inkább azt szimbolizálja, hogy egyik oldalhoz sem akarnak tartozni. Pamuk ugyanakkor rámutat, hogy az öngyilkosság nem jó megoldás, hiszen ezek a lányok hiába vetettek véget az életüknek, még a haláluk után is politikai eszközök. Ahogy a szüzesség elvesztésével megvádolt 16 éves lány esetében is az igazi tragédia nem

[13] Colleen Ann Lutz Clemens: *Suicide Girls*, 145.
[14] Orhan Pamuk: *Hó*, I. kötet, 197.
[15] Colleen Ann Lutz Clemens: *Suicide Girls*, 148.
[16] Colleen Ann Lutz Clemens: *Suicide Girls*, 149.

a halál, hanem az, hogy a lányok halála által sem változik semmi, nem történik előremozdulás. Nemcsak az élő, hanem a halott testük is bábu marad a politikai sakktáblán.

Érdemes a kendő-kérdést az identitáskifejező és vallási szerepén túl is megvizsgálni. Vagyis azt, hogy a regényben szereplő egyetemista lányok számára – akik egyébként nem viselkednek az élet minden területén a Korán előírásai szerint – az identitás feladásán és a vallási előíráson kívül miért olyan hatalmas megpróbáltatás fedetlen fővel járni. Érzékletesen fogalmazza meg ezt a problémát Hande, amikor arról a „vörös körmű, festett hajú, kirendelt agitátorról" beszél, akit Ankarából küldtek a karsi lányokhoz, hogy lebeszélje őket a fejkendőről. Hande álmaiban olyannak látja önmagát, mint ez a nő, divatos ruhákban, tűsarkú cipőben, rövid szoknyában jár, és a férfiak megbámulják. Ez egyszerre tölti el örömmel és mély szégyenérzettel. Tehát ha álmaikban miniszoknyás, festett nők is szeretnének lenni ezek a fejkendős lányok, erre nincs lehetőségük, mert a fejkendő viselése – olykor öntudatlanul, mert annyira evidencia – a társadalom által kikényszerített norma. A test szégyenletes, tehát takargatni való dolog. Még Ka is hasonlóan gondolkozik. „Ka a nyugati kultúrával átitatott isztambuli középosztályban nőtt fel, s ezekben a körökben azt tanulta, hogy egy kendős asszony csak a külvárosból vagy vidékről jöhet (...) Esetleg a tejesember felesége, vagy valami hasonló egyszerű teremtés, tehát a nép gyermeke."[17]

Világos, hogy a hívő nézőpontjából a fejkendő szorosan összefügg a tisztességes nő képével, aki a „keleti nő", míg a fedetlen fő a tisztességtelen nő képével, aki a „nyugati típusú nő." A szekularisták nézőpontjából a fejkendő viselése a műveltség és az önbecsülés fokmérője, és a fejkendős lány egy elnyomott, önbecsülés nélküli és mindenképpen egyszerű, primitív lény.

Pamuk a sztereotípiákat a történet során megtöri. A regény „nyugati típusú" főhősnője, İpek a társadalmi problémákra érzéketlen, szinte csak a saját magánéletével foglalkozó, Kadiféhoz viszonyítva „egyszerű" nő. Míg a fejkendős lányok (pl. Kadife, Teslime) azok, akiket „magasztosabb," a szekularisták által a „nyugati típusú" nőhöz társított tulajdonságokkal ruházott fel, mint pl. a küzdeni akarás, harcosság, bátorság, feminizmus. A „fejkendős lányok tisztességesek" sztereotípiát is megkérdőjelezi azáltal, hogy Hande és Kadife is beleegyeznek a Korán által tiltott házasság nélküli szexuális kapcsolatba. Az iszlamista merénylő állítását is, miszerint a fejkendős nő el tudja kerülni, hogy a tárgyiasítás áldozatává váljon a teste, kétségbe vonja Pamuk. Hiszen a fejkendő nem óvja meg Kadifét attól, hogy szexualizálják: Ka többször is megjegyzéseket tesz magában a lány testéről, fantáziál róla.

A regényben láthatunk tehát egyrészt egy „nyugati" nézetet, egy török „szekularista" nézetet és egy „feminista-liberális" nézetet, amelyek mind a

[17] Orhan Pamuk: *Hó*, I. kötet, 37.

fejkendőt a nemek közötti egyenlőtlenség, a rabság jelképének tekintik. Velük szemben áll egy másfajta feminista, vallási liberalizmust hirdető nézet, amely a fejkendőt a nők vallási szabadsága kifejezésének tartja, és persze ott az iszlám szempont is, amely vallási előírásként, a nő tisztességének szimbólumaként tekint a kendőre. Pamuk nem ítélkezik a fejkendő felett, helyette megszólaltatja azokat, akik kimaradnak ebből a politikai diskurzusból: a fejkendős nőket. Megválaszoltatja velük azt a kérdést, amely fölött szintén eltekintenek a politikában: hogy a fejkendős nő számára mit jelent a kendő? Lehet társadalmi norma (Hande), de rámutat arra, hogy ha ez így is van, egy muszlim kultúrában szocializálódott lány a levételét mégsem szabadságként éli meg, mint a Sunay Zaim-színdarabok főhősnői, hanem hatalmas lelki nehézségként. Pamuk bemutatja a fejkendőtől megszabaduló nő társadalmi megítélését. De megmutatja azt is, hogy a fejkendő lehet a mély, őszinte vallásosság kifejezése is (Teslime), amelynek semmi köze a férfiakhoz, és ellentétben azzal, amit a szekularisták és a nyugati közgondolkodás vél róla, lehet a szabad választás, a női szabadság szimbóluma is (Kadife).

Pamuk regénye nagy odafigyeléssel ábrázolja a '90-es évekbeli Törökország társadalmát, és talán a mait is. Megszólaltat szinte mindenkit: a szélsőséges nyugatgyűlölő terroristát, a radikális iszlámellenes szekularistát, a baloldali szocialistát, a mélyen vallásos imámképzősöket, a szenvedélyesen Nyugat-ellenes kurd ifjút, a feminista fejkendős lányt, a hagyományos fejkendős lányt, valamint a két kultúra között álló, nyugati emigráns török főhőst, és még sok mindenki mást. Az ő vallásról, kultúráról, politikáról elhangzó véleményeik részletes panorámát nyújtanak a török társadalom gondolkodásmódjáról. Pamuk a regény során folyamatosan előhozza a Nyugatról, keletről, szekularizmusról, fejkendős lányokról, muszlimokról szóló sztereotípiákat, sokszor lerombolja, olykor igazolja őket. Bemutatja minden oldal nézőpontjait. A regény olvasása közben azt érezheti az olvasó: a különféle nézeteknek megvan a maguk igaza. A baloldali családból származó, „nyugati" neveltetést kapó, nem vallásos Pamuk célja pontosan ez volt a *Hó*val, bemutatni és megérteni azokat is, akik tőle teljesen más nézetet képviselnek. „Azt akartam, hogy a politikai iszlamisták és a kemalisták is a saját logikájuk szerint kiáltsák világgá a véleményüket, anélkül hogy ebbe belekeveredne a saját hangom (…) Az én könyvem szlogenje: megérteni az embereket. Ha ez megtörtént, Törökországot is megértjük" – mondja az író egy NTV-nek adott interjújában.[18] A regény végén azonban figyelmeztet minket, hogy ez csupán kísérlet, teljesen megérteni lehetetlen: „Szóval, ha egyszer Karszban játszódó könyvet találna írni, és engem is bele akarna venni, figyelmeztesse az olvasóit, nehogy elhiggyék, amit rólam vagy bármelyikünkről mesélt, mert olyan messziről

[18] *Ka, Kar, Kars*... http://arsiv.ntv.com.tr/news/130806.asp

senki sem érthet meg minket… sem az életünket. (…) A nyugatiak mindent el fognak hinni magának! – kiáltotta Fázil. – Ha bölcs, emberséges, felsőbbrendű lényeknek szeretnék látni magukat, csupán kedves, mókás népségnek kell képzelniük minket, és be kell beszélniük maguknak, hogy együtt éreznek velünk, sőt szeretnek is mindnyájunkat. De ha beleírja a könyvébe, amit az előbb mondtam, akkor az olvasói nem vesznek mindent készpénznek. Legalább a lelkük mélyén kételkedni fognak."[19] (Pamuk 2005: II. 378)

[19] Orhan Pamuk: *Hó*, II. kötet, 378.

HAQANI HASS

Időszámítás

aztán elkezdődött a kút
és attól a naptól fogva
az árnyékoknak szárnya van
hogy lássák mások álmait

aztán elkezdődött az út
és azt mondták
az éjjelnek adott asszony
annak az elveszett időnek
a gyermekét szüli meg

aztán elkezdődött a halál
a halastóba ölte magát
hogy emlékeztessen minket
a tó némaságára

TURGUT UYAR

Megálló az égre nézéshez

Mi ketten örülhetünk együtt megörülhetünk nézzünk az égre
E megbújó cukornád közül
Babafogak napok és gaz közül
Fogd mentsd meg folyvást elhasználódó szemem
Fogd félénk félős folyvást kereső kezem
Hagyd ki ezeket a házakat ezeket a házakat is ezeket is
Nézzünk az égre

Megérkezünk valami megállóhoz nézzünk az égre
Szólunk hogy leszállnánk megáll a busz leszállunk
Jó ez a sötétség így ügyes volt Isten
Aludjon mindenki jó így ez tetszik
A tolvajok rendőrök éhesek jóllakottak mind aludjanak
Mindenki aludjon csak téged nem hagylak és még én nem alszom
Míg mindenki más nincs mi vagyunk mi ne aludjunk
Úgyis részegek vagyunk úgyis csókolózunk az utcákon
Hagyj most nézzünk az égre

Ezekben a kezeidben mi van nem tudom nézzünk az égre
Hogy így erősödöm és növök ahogy fogom
Ezek a régi szemeid mintha magányos lenne mint fák
Nézem hogy vizeim melegedjenek melegednek
Fogtalak elhoztalak erre a nagyszabású helyre
Számtalan ablakod volt egyenként becsuktam őket
Hogy felém fordulj egyenként becsuktam őket
Jön a busz felszállunk és továbbmegyünk
Olyan helyet válassz ahonnan nem térünk vissza másképp nem lehet
Elég a kezed és a kezem emlékezzünk rá legyen elég
Fogtalak félretettelek magamnak ne állj meg emlékeztesd magad
Ne állj meg emlékeztesd magad
Ne állj meg nézzünk az égre

ENGIN TURGUT

A gránátalma öröme

Ha én távoli földekre vezető cím volnék,
Az anyák esős szívébe költöznék.
Ha én kék hangú utca volnék,
Elkeverednék a tengerre tartó sirályokkal.
Ha én kifinomult lelkű nyári kert volnék,
Kismadarak színeivel vetekednék.
Ha én álmokkal teli hosszú vonat volnék,
Elrejtőznék gyerekkorom kocsijában.
Ha én faszívű komphajó volnék,
Betérnék a cifra szavak kikötőjébe.
Ha én bánatos álmú évszak volnék,
Egy sértett arcú emlék lelkébe ivódnék.
Ha én a barátság meleg kertje volnék,
Minden fán júniusi virágokat nyitnék.
Ha én jól beáztatott lélegzet volnék,
Elhallgattatnám a fölényeskedést, és az egekbe emelkednék.
Ha én egy éppen csak megkezdett levél volnék,
Nem férnék bele a levedlett magányosok borítékjába.
Ha én egy füge melletti verssor volnék,
Megpihennék a barna macskák szemeiben.
Ha én egy izgatott vers háza volnék,
A csevegőszobában szerelmesen raknám keresztbe lábaim.
Ha én egy kölcsönvett álom értelme volnék,
Hajnalig fenn maradnék a hamvas dervis rózsamintás kabátjában.

ELÇIN SEVGI SUÇIN

Jelek

a hangod szeretnék lenni,
körbejárni nyelvedet,
ismerjenek szád költői virágjaként.

mint magok a szívemben, dagad
és moccan a föld húsomban.
mintha virágot nyitna a sarki fa:
ajkaiméval egyezik ágai színe.

egy fekete-fehér kabátba
burkolóztunk ketten egész télen,
ő a gyökereit, én magamat készítettem fel,
mint egy forradalomra, csendben, elszántan.

március első napjai voltak, előbb a madarak,
aztán a macskák szerelmi sikolyai, felébredtünk,
ereinkben zöld reszketés,
nyújtóztunk, nyújtózott a föld is velünk.

előbb a sáfrányok földtépő hangjai,
aztán a cseresznyefa első virágai
és a szívemről rózsát tépő kezed –
valami versszerű történt, megjött a tavasz.

így mesélték a biciklire szálló gyerekek.

GÖKHAN ARSLAN

Éber reggelek

fáraszt a vas, fáraszt a beton, fáraszt a kánon
fáraszt az állatból folyó vér, a fa törött ága,
a part fémes bőre, az erdő megkeményedett húsa,
fárasztanak a boltok, fárasztanak a kábelek, a szagok,
a lealacsonyítások, általánosítások, ideiglenességek
fáraszt a rozsda, fáraszt a gyász, fáraszt a sok

ezek a prózai városok, allegorikus házak
ez a tollból formázott ősrégi gyász
az izmos világ, a szögletes világ, a világ, a világ
a mindig három lépéssel előrébb futók, a futás közben hallgatók,
a hang töri a hangot, az ember mindent
a törés csontban hagyott lassú roppanása
fárasztanak a változatlan tárgyak, a keret nélküli fal
az asztalhoz közeledők, a hátukat vakarók, a kacérkodók
a pasák akik a sírjukhoz viszik saját festményüket

fárasztanak a funkcionális szájak, a hordozható testek
felcsatolható orrok, ragasztott ajkak, alkalmazkodó lábak
fáraszt a függöny, fáraszt a puccs, totál elfáradtam
fáraszt az óra időtlensége, a lelkiismeret némasága
fáraszt a por, fáraszt a szó, a szó avíttsága
elfáradtam saját magamtól, tőle és tőlük
azoktól, kik szívüket mint vak bicskát a farzsebükben szállítják

fáraszt az ember hübrisze, egy ló árnyékába bújtam
ne mindjárt, ne nemsokára, húsz év múlva ébresszetek fel

HILAL KARAHAN

Halál az Égei-tengeren

1/
Körmeivel simogat a halál
a Szirat-hídon haladnak a gumicsónakok
a remények a tűz óceánjába folynak.

A világ, aminek zúgása
immár nem hallatszik, lassan
hullámzik a függöny mögött.

2/
Ahogy hajnalodik
a partot érő menekültgyerekek
begurulnak a szív legközepébe

Látja a vak, hallja a süket Európa
ha elérnek kapujához
400 ezer menekültet fogad be,
önkéntes fogpiszkálókat
a kapitalizmus fogaskerekei közé.

Étlen, szomjan, de megmaradnak
ó, ha átjutnak az Égei hullámain,
a görög rendőrök gumibotján,
a magyar drótkerítésen, a macedón síneken
ó, ha elérik Európát.

3/
Lerázta konyharuháját a Közel-Kelet
menny és pokol
az emberek lába alatt:

Mindenki a szíve kalitkájában él
és sebein keresztül néz a világra.

4/ Prezentáció:
„Ezrek reménytelenségét szimbolizálja a kisgyerek tragédiája: a családjával Európába igyekvő szír gyermek megfulladt, testét a török partokon vetette ki a víz.”

ÖMER ŞIŞMAN

Nem, én már az elején mondtam neked
Ha te mondtad volna, az más
Miután mondtam te
Felhívtad őt mintha nem mondtam volna
Mintha ő hívott volna fel engem és mondta volna
Aztán mindenki mást is felhívtál
Mintha nem mondtam volna az elején

Aztán ő felhívott engem
És mikor mondta hogy ő nem mondott ilyet
Én meg mondtam hogy már az elején mit mondtam
Megtöröltem a szemüvegemet az ujjammal
És felvettem a telefont neked

Mikor pofátlansággal találkozom
Az ujjammal törlöm meg a szemüvegem
Ez az új tikkem

NURULLAH GENÇ

Áruld el, endívia

Repülnek-e ki sasok egy romból
Szerelmem átkel-e hidakon
Hogy lehetsz ilyen szép, nem tudom
Hordozod a földkerekségre örök magvaid
Míg engem az apadó víz tart fogva
Markomba fogom csókolom a homokot
Míg egy sötét lyukból néz az élet
Kik hívják ki ezt a káprázatot
Áruld el, endívia

Hogy lehetsz ennyire gazella futása
Hogy lehetsz ennyire megtett utak
Hogy lehetsz ennyire oda a Naptól
Hogy lehetsz ennyire a vadon szökőkútja

Nem vagyok szél, nem érek virágokhoz
Nem vagyok fekete ujjú ember
Szempillám széléről lecsúsznak a csillagok
Nem tudhatod, az álom éjszakáin
A színeket életem desztillált
könnyei ölelik magukhoz

Nem vagyok semmibe fújó hóhér
Az északnyugati szélnek adtam lábaim
Áruld el nekem, ki fogja üstökénél a halált
Melyik halott nem tudja merre megy
Te voltál-e az a fénylő, az a tiltott, az a szívtipró
Áruld el, endívia

Hogy lehetsz ennyire felhők nevetése
Hogy lehetsz ennyire fürj hangja
Hogy lehetsz ennyire közel az ablakhoz
Hogy lehetsz ennyire mennydörgés

Nem vagyok hajóskapitány, nem értek a hajókhoz
Egy titkos óceán árapálya
Morajlást sodor partjaimra
Nem vagyok világítótorony

Előbb távozz e hűtlen országból
Aztán dőlj le egy pusztán, légy hangtalan
Hagyd a darvakat, hogy feletted szálljanak
Gondold át, a hangok miért találják meg egymást
A beszéd kinek az ereiben a vér
Az üdvözlet, mely tőled veszi betűit
Melyik kor tüze bensőmben
Áruld el, endívia

Hogy lehetsz ennyire a lélek építménye
Hogy lehetsz ennyire őrült szerelem
Hogy lehetsz ennyire az élet lámpása
Hogy lehetsz ennyire gyöngydarab

Én nem vagyok félelem az átjárók között
Nem vagyok az ablak robbanása
Az árnyékokat arcukról ismerem
Egy kép néha becsap egy festőt
Egy tárgy egy hordárt
Én még mindig nem őrlött emlékeimben
Hanem a malomban hiszek
Kitől jött ez a mély becsapás
Ez a távolság, ez a brokát
Áruld el, endívia

Hogy lehetsz ennyire tiszta szó
Hogy lehetsz ennyire egy csomag költészet
Hogy lehetsz ennyire egy titokzatos gyertya
Hogy lehetsz ennyire álmok kertje

Én nem vagyok egy karaván rejtélye
Nem tartok az út kanyarjaitól
Kezeim világítanak a félhomályban
Házam bújócskák között

Nevedet említeni mint télen hógolyó
Csak forog szívemben, heggyé dagad
Nyáron leégés a bőrön álmaim
Őszi lelkemet várja egy nomád sátor
Áruld el, endívia

Hogy lehetsz ennyire a szeretet szótagja
Hogy lehetsz ennyire míves álom
Hogy lehetsz ennyire a boldogság kora
Hogy lehetsz ennyire történelem előtti

SZŐLLŐSSY BALÁZS fordításai

YALÇIN TOSUN

Zeller

Soha nem szerettem a kezemet. Már kislányként is túl ráncos és eres volt. Holott mennyire szeretem a szép kezű embereket! Amikor először találkozom valakivel, mindig a kezét nézem meg. Hosszúak, egyenesek-e az ujjai, mennyire dagadnak ki az erek rajta, milyen a bőre: puha vagy érdes? Erennek is a keze volt az, amire elsőként felfigyeltem. Nem olyan volt, mint amit egy képkeretezőtől várna az ember. Hosszú ujjai a lehető legmagasabbról uralkodtak a kezében szorított kalapács fölött. Nem illett a kalapács abba a kézbe. Én így szerettem bele.

– Nesli, miket beszélsz? Teljesen le fogod taglózni az apádat!

Apám, aki nyugdíjas régész volt, nem állt annyira szoros viszonyban ezzel a világgal, hogy foglalkozna azzal, a lánya egy képkeretezőhöz megy férjhez, és ezt anyám is jól tudta. (Az én drága apukám, akire mindig úgy emlékszem vissza, amint kibolyhosodott, sötétzöld kardigánjában, melyet soha nem akaródzott levennie, ül a bordó bársonyfotelben, és figyelmesen olvas valamit.) Azt hiszem, anyám csak azért mondta ezt, mert tudta, mennyire szeretem apát. Azt hitte, ezzel fájdalmat okoz, és akkor meggondolom magam. Nem tudom azt sem, hogy mennyire tartott engem felelősnek azért, hogy apám nem sokkal azután, hogy bejelentettem, hogy férjhez megyek, meghalt. Talán most majd tudok gondolkodni mindezeken, a szerelem véget ért, már tudok foglalkozni másokkal és a múlttal is.

Ahogy közeledett a komp a sziget kikötőjéhez, arcomat megcsapta a fenyőillatú szél, de most ez sem volt képes felvidítani. Ezer és ezer gondolat járt a fejemben. Anyám mit csinálhat most? Mit fog csinálni, amikor kisvártatva megpillant engem? Legalább egyszer az életben képes lesz meglepetést okozni nekem? Vagy csak a szokásos, ismert reakciókra számíthatok? Esetleg kezét finoman a homlokához emeli, és – ami elég furcsa lenne tőle – csendben marad?

Mint egy öregasszony, levegő után kapkodva mentem fel a bőröndel a kezemben a meredek utcán, ki tudja hányadszorra, jóval lemaradva saját magam mögött.

Hirtelen eleredt a hó. Megálltam a faajtó előtt, hármat kopogtam.

Mikor kinyitottam az ajtót, először persze meglepődtem. Erre nem számítottam. Vagy talán mindig ezt vártam. Lehet, hogy erre vártam azóta, mióta Kenan meghalt, sőt, talán azóta, hogy férjhez mentél. Mégis, azt hittem, nem tántorodsz meg, hogy ebben legalább hasonlítasz rám. Hát itt vagy, Nesli. Tudod, ha én elmentem volna, biztos, hogy soha nem jövök vissza, de én nem tudtam elmenni. Igazából nem volt hová mennem. Mindig itt maradtam, ezen a szigeten. Maradtam, mondván, nyugdíjas építész vagyok, Kenan Bey, a régész felesége.

Van valaki, aki szerelemből megy férjhez? Egyedül az én lányom, Nesli. Igen, meglepődtem, amikor megláttam, de nem mutattam ki. Én egy oszmán asszony vagyok, csak semmi érzelgősség! Ha vért kell köpnöm, sem szólok! „Hát az csak egy kis somlé, kérem, mi jut eszükbe?!" – játszom meg magam. Ne vegyék ám komolyan, hogy én ilyen tanult meg olyan olvasott, művelt vagyok! Ha tudnák, mennyi én rejtőzik az énem mögött! Te legfeljebb az apádat ismerted, de engem nem. Kenan békés ember volt, könnyű volt kiismerni, átlátni rajta. Nagyon nehéz volt nem szeretni őt azzal a kikönyökösödött, zöld kardigánjával, a szétszórtságával szétszórt fejével. Akkor sem szólt semmit, amikor hozzámentél ahhoz a képkeretezőhöz. Azt hiszed, nem jöttem rá, hogy titokban pénzt küldözgetett neked, bármennyire is próbálta titokban tartani előttem? Rájöttem, de nem szóltam. Mégiscsak ő volt az uram. Nem akartam, hogy még jobban bánkódjon. Ez van, ilyenek vagyunk mi nők. Egy nyugdíjas építész magától ezt nem tudja. Kell, hogy ott legyen egy férj mellette. Vagy ha férj nem is, legalább egy macska vagy kutya legyen, aki ott sündörög körülötte. A lényeg, hogy valami kell neki mindenképp, mert nem bírja az egyedüllétet.

Nézd meg, hogy néz ki a kezed! Tíz év alatt teljesen megroggyantál. Most biztos azt hiszed, hogy örülök magamban, és azt gondolom, „Na, tessék, nem megmondtam?" Valójában nem tévedsz nagyot, persze, hogy örülök, de annak, hogy visszajöttél. Ha pár évvel ezelőtt jöttél volna vissza, akkor lehet, hogy másképp éreztem volna. Akkor minden terhemet a nyakadba zúdítottam volna. Most magamban örömködök. Ha nem restellném, még táncot is lejtenék annak örömére, hogy végül visszatértél. Na, mármost te azt sem tudod, hogy én tudok hastáncolni. Nem tudsz te semmit. Az viszont teljesen normális, hogy nem tudsz Emin Efendiről. Róla apád sem tudott. Nem látott az ki a könyvei közül soha! Márpedig az élet sok minden másból is áll. Emin

Efendi építőmester volt, brigádvezető. Őt bíztuk meg a kert átalakításával. Megragadott a férfiassága, a kreol bőre. De apád mellett is mindvégig ott voltam, és minden asszonyi kötelességemet százszázalékosan teljesítettem. Drága kisgidám, te ezt nem tudhatod. (Kisgidám, bizony, amikor kicsi voltál, mindig így hívtalak, ahogy anyám is mindig így hívott engem kiskoromban. Mindig halkan mondtam, vagy csak magamban, nem akartam, hogy apád meghallja, valamiért rejtegettem előtte ezt az önmagam számára is meglepő anyatigris-énemet. Egyébként meg ha kiabálva mondom, se hallotta volna meg.) Néha szagolgattalak, amikor a karom közt aludtál. Attól mintha újra rácsodálkoztam volna, hogy van egy lányom.

Bizony! Mit tudhatod te! Te csak arra voltál képes, hogy egy szép napon megszökj egy képkeretezővel. Meg annyit, hogy magamra hagyj apáddal itt ezen a szigeten, az öregkor hajnalán. Nincs ez rendjén, én mondom, ráadásul Emin Efendi is hirtelen meghalt, amikor ráomlott egy fal az építkezésen, így tényleg csak ennyit tudtál, egyedül hagyni.

– Ideadnád sótartót, Nesli?

Ahogy kéri a sótartót, ugyanaz a komoly arckifejezés. Csak rágja-rágja a falatot, közben készíti elő a fejében a fájdalmas, parázsló mondanivalóját. Ez idáig nem igazán beszéltünk. Amikor kinyitotta az ajtót, pont olyan képet vágott, amire számítottam: felkészült, talán mindig készenlétben állt, üres. Aztán nyitva hagyta az ajtót, és visszament a konyhába. Éhes vagy? – kérdezte. – Zuhanyozz le, aztán eszünk. Zellert készítettem. – mintha előre tudta volna, hogy ma jövök vissza, és ezért csinálta azt az ételt, amit a legjobban utálok. Az is lehet, hogy minden nap zellert főzött ez a nőszemély, hátha jövök, én kinézem belőle.

A szobám nem változott semmit. Amikor elmentem, elvittem a könyveimet, így a kiürült könyvespolcra mindenféle dísztárgyak kerültek. Kisebb-nagyobb, színes csecsebecsék. Van közte néhány ellenszenves, szakállas törpe is. Pedig félek a törpéktől. Kiskoromban is féltem. És ezt ő tudja is, tudnia kell.

Egy ideig néztem magamat a tükörben a fürdőszobában. A szemem olyan, mint apámé, ahogy idősödöm, ez egyre feltűnőbb. Egy mindig kérdőn néző szempár, mely körül épp csak elkezdtek megjelenni a ráncok. Örülök neki.

Zuhanyzás után lemegyek, az asztal terítve vár. Anyám kék ruhájában és ugyanolyan anyagból készült hajpánttal a hajában még mindig szép asszonynak számít, de mint minden nő, aki tisztában van a szépségével, viselkedésének hitelessége már az elejétől bűzlik. Mindenféle kapkodás nélkül jön-megy a konyha és az asztal között, és anélkül, hogy rám nézne, felém fordítja a fejét, hogy lássa, őt figyelem-e.

Ki tudja, mi jár a fejedben, anya? Mikor szólalsz már meg? Rájöttél, hogy ezzel a hallgatással még nagyobb fájdalmat okozol, ezért nem szólalsz meg. De én belenézek a szemedbe, próbállak beszédre sarkallni. Vagy talán provokálni akarlak téged, hogy törd meg a csendet? Látom én, hogy azért fel-felcsillan a szemedben valami örömféle. Tudom, miért örülsz. Tudom, mit szeretnél. Azt szeretnéd, hogy azt mondjam: igen, igazad volt, anya. Nem kellett volna hozzámennem ahhoz a képkeretezőhöz, semmiféle képkeretezőhöz nem szabadott volna hozzámennem. Nem tudtunk megélni rendesen. Gyereket se kellett volna szülnöm. Egy olyan gyereket meg végképp nem kellett volna szülnöm, aki kiköpött mása az apjának, és kis híján felgyújtja a lakást, mert varázsló szeretne lenni. Az ember kicsit legyen olyan, mint apa. Apa is miattam halt meg, ugye, anya? Rajta, beszélj csak! Vádaskodj! Hiányzik apa. Mintha őt látnám, ahogy hirtelen itt terem az asztalnál szódásüveg-szemüvegében, kezében könyvvel, párás tekintettel, és szemét gyermetegen hunyorgatva egyszer csak megszólal: „Menni kell!" Megint nem fogja megmondani, hova, csak hangját finoman remegtetve mondja, „Menni kell!" Szerelmes volt a hivatásába, mielőtt nyugdíjba ment, Anatólia minden szegletét megjárta, és egyszer csak újra el akar majd menni valahová, de anyám szúrós pillantásaitól eszébe jut, hogy ők már lehorgonyoztak ezen a szigeten, ezért csak csendben elfogyasztja az ebédet. Te soha nem akartál elmenni, anya? Soha nem voltál szerelmes? Soha nem hagytad magad csak úgy szépen, lassan beleveszni a semmibe? Csak gondolkozz tovább! Ahogy itt ülsz velem szemben csupa kékben, rubinvörösen csillogó hajjal – nézz rá a bőrödre, még ilyen idősen is hogy ragyogsz –, és ahogy óvatosan még egyszer megsózod a zellert; rajta, tégy csak kedvedre, és kérdezd meg magadtól: „Hogyan tudnék a legjobban fájdalmat okozni ennek a lánynak?" Hogy az istenit neki, az istenit!

Egyszer csak elvesztette a fejét, elhajította a tányért. Minden csupa zeller lett emiatt a bolond lány miatt. Hál' Isten, paradicsomszósz nélkül

készítem az olívaolajos zöldségeket, nem lett sok folt a sokat megélt *bünyan*i szőnyegemen. Nesli nem Nesli volt, mintha visszament volna gyerekbe. Bömbölt, jajveszékelt. Utálja a zellert, de engem még jobban. Azt kiabálta, hogy mennyire bosszúszomjas és kegyetlen vagyok, hogy még azt is kinézi belőlem, hogy minden nap zellert főztem azért, hogy hátha betoppan, és hogy az apját akarja. Vajon az apja is ennyire elvesztette volna fejét, ha tudomást szerzett volna Emin Efendiről? Mi történt volna, ha megtudja, hogy hová mentem valójában, amikor esténként sötétedés után rögtön a vállamra borítottam a kardigánomat, mondván sétálok egyet? Mi lett volna, ha megtudja, hogy mit művelünk Emin Efendivel az építkezésen lévő homokhalmok mögött? Ha elmondtam volna neki, hogy egészen újjászülettem, ahogy Emin Efendi reszelős, kérges kezével hozzáért a mellemhez…! Vajon ő is így viselkedett volna?

Nem mondtam semmit. Csak néztem őt. Még egy cigarettára is rágyújtottam. Ahogy így hallgattam, ő meg toporzékolt, most először éreztem azt, mintha valóban beszélgetnénk. Tetszett. Rájöttem, hogy valami azért belőlem is jutott ebbe a lányba. Úgy látszik, meg kellett élnie egy sikertelen – van egyáltalán ilyenből sikeres? – házasságot, hogy ez kiderüljön. Ült ott összegörnyedve a zeller- és répadarabokon, mint egy magzat az anyaméhben, a hangja elment a sok kiabálástól, csak zokogott. Felkeltem, odamentem hozzá. Szívesen mondtam volna neki, hogy „édes kisgidám", most már hangosan, még át is öleltem volna. (Allahom, még mit nem!) Nagyon nevettem magamon. Milyen furcsa dolog az anyaság! Csak gyerünk, te kis nyugdíjas építész, hány évet könyököltél az iskolapadban, micsoda házakat terveztél, te asszony, és akkor egyszer csak leereszted a vitorlát, csak mert a lányod idegrohamot kapott – vagy talán az egyedülléttől félsz? Ha nem szégyenkeznék, még *gözlemé*t is nyújtanék a kedvéért. Még mit nem! Összeszedtem magam, megigazítottam a hajam a tükörben. Ezt ő kérte. Csak azért, hogy ne maradjak magamra, nem fogok meghunyászkodni. Egyébként meg még fiatal vagyok. Még találhatok is egy középkoron túl járó, jóképű férfit – legyen kreol bőrű és izmos is, jó, ha hasonlít Emin Efendihez. Még nem szállt le rólam a kisasszony. Csak fetrengj a földön, bömbölj tovább! Sírj, szipogj csak, mint a nyámnyila apád! Ha tudnád, anyád még mi mindent fog csinálni!

Eloltottam a cigarettám, otthagytam magára, és csendben felmentem a szobámba.

Ahogy fekszem ott a szőnyegen, nézek kifelé az ablakon. Még mindig esik a hó. Egy rövid idegroham után, ahogy az ember magához tér, minden mozdulatlannak, csendesnek tűnik, ez is egy ilyen pillanat most. Pedig ebben a házban telt a gyerekkorom, a fiatalságom, amivel el kell számolnom. A meredek utcán kifulladó öregkorom meg még csak most ért ide az ajtóhoz. Úgy látszik, mind itt fogunk összegyűlni. A szívem azt súgja, bocsássak meg mindenkinek, sőt magamnak is, de akkor sem vagyok képes rá. Nézem a sok házimunkától kikészült, csúnya kezemet: mintha nem is az enyém lenne. Nem is volt az enyém soha. (Anyám keze is ilyen? Nem, az puha és kecses.) Egyszer csak felkelek, és lassan felmegyek a szobájába. Ledőlt az ágyán, szemét félig lehunyta. Azt hiszem, elbóbiskolt. Aztán eszembe jut apám zöld kardigánja. Csendben kinyitom a szekrényt, és nekiállok keresni. Úgy érzem, mentem meghalok, ha nem találom meg azonnal. Nem találom. Odamegyek anyámhoz, figyelem őt. Ahogy így, összekucorodva látom őt, jövök csak rá, mennyire megváltozott. Aprócska, remegő kis kupacként fekszik ott az ágy sarkában. Észreveszem, hogy valamit szorít a kezében. Apám zöld kardigánját öleli, és mintha álmában csendben sírdogálva mondogatna valamit, de nem érteni, mit. Arra gondolok, hogy soha nem láttam még őt sírni, hát mellé fekszem. Egészen védtelennek látszik most, szorosan átölelem. Meglepődök magamon, de a haját simogatom. Nem reagál semmit, csak fekszik és tovább mormog magában. Aztán hirtelen pár érhető szó jön ki a száján:

– Kenan szerette a zellert, nagyon szerette...

SCHMIDT SZONJA EMESE fordítása

MINE SÖĞÜT

Madam Arthur Bey

Az ablakból kibámulok.
Magamban lángokat lobogtatok.
Rajta fortyog minden megfőtt ételem.
Rajta olvad minden megszült gyermekem.
Tüzén haldoklik minden férfi, kit szerettem.
Egy pohár víz, hogyha innám… oltaná?
Vágyaim folyóba temetném… az öldöklés múlna már?
Minden temiattad van – így apám,
Az a kiszáradt apám.
Benne már se tűz, se víz.
Ő is tudja, bennem ott a tűz, a víz.

A bérház mocskos, homályos udvarán hol elfojtott, hol rikoltó hang. Napjában többször is ott visszhangzik. Madam Arthur Bey hatalmas, tajtékzó hullámmá lett, a lépcsők spirálrészegségében hol le-, hol felcsapott. Minden csapása mintha egy életet venne el.

Madam Arthur Bey neve egy ideig Madam Eleni volt. Eleni neve aztán Arthur Hanım, avagy Madam Arthur lett. A jelenlegi Madam Arthur Beyben lakozó férfi és nő egy nap a templomból kijövet egyszerre tekintett az égre, és az esőben új nevekre keresztelték magukat. Mikor apám beleszeretett, nem volt sem Arthur, sem Eleni. Arthur is volt, meg Eleni is.

Akkoriban az én nevem Méz volt. Most Pondró. Az apám Dragon. Állandóan, mindig, mikor kibújt az anyaméhből, míg élt, és mikor sírba szállt, állandóan Dragon. Egyesek Dragon Úrnak hívták, mások Dragon Beynek. Möszjő Dragonnak. Lord Dragonnak. 'Hé, ide figyelj, te Dragon'-nak.

Anyám Hatice volt. Később a neve Tűnj El Kurva lett. Apám mindig csak így hívta. Mindig csak így zavarta el. Akinek volt egy csöpp esze, menekült is Dragon dühe elől. Anyám neve, a Tűnj El Kurva, halála közeledtén rövidebb lett. Csak kurvának hívta az apám. Száraz, rövid, szeretetlen megszólítás. Mikor haldoklott, még csak ki sem mondta a nevét. Kifejezéstelenül bámult az arcába. A szájából vékonyka láng tört elő. A láng megperzselte anyám haját. Jaj, apám, jaj, apám, egy cseppet sem bántad, hogy a vékonyka lánggal leégetted

anyám szemöldökétszempilláithajátazarcánakbirspihéit? Jaj, Dragon Bey, hogyhogy nem esett meg a szíve a hitvesén? Méz leánya anyján. A kicsike Haticén.

Möszjő Dragon az összes szomszédnak azt üvöltötte, hogy fogják be. „Fogják be!" Halljátok a fületekkel, amit mondotok?! Lássátok a szemetekkel, amit néztek?! A neve nem Hatice, hanem Tűnj El Kurva. A lánya, Méz is csak egy mástól való pondró.

Látnotok kellett volna, hogy az apámból előtörő láng, az a vékonyka tűz mennyire perzselő, mennyire forró volt. Látnotok kellett volna a szájából cingár kígyóként, gilisztaként, mintha nem is férfi volna, gyufalángként előbúvó, azt az apró testéből, rövid lábaiból és vastag lábaiból, csoffadt karjai végén ülő kövérkés kezei krumpliujjaiból előbúvó gyűlöletet, a férfiasság hiányát, a nőiességet.

Ó, Madam Arthur Bey később mindenről milyen szépen számolt be nekem. Apám, anyám és az én titkaimat evangéliumi rege gyanánt, szájából hosszú, vékony, villás nyelvét öltögetve és ragacsos nyálával ajkait fényesítve, mindent, mindent, mindent milyen szépen mesélt el nekem töviről hegyire.

Anyám, apám, mindenem, Madam Arthur Bey.

Madam Arthur Bey mesélte el nekem mindezt. Mindent elmesélt nekem, és én ezt is, meg emezt is, meg amazt is, meg mindent, amit csak elmesélt, elhittem. Bizonyítékai voltak. A nyelveink, a mi nyelveink éppúgy villásak voltak. A lábunk között ugyanaz a kín sajgott. Dragon apámra nem hasonlítottam, kiköpött Madam Arthur édesapám voltam. Egyszóval igaza volt. Madam Arthur Bey valaha olyan igazi férfi volt, amilyennek az anyja hitte. Nem hordott hosszú, fekete ruhákat. Vékony, hosszú, fekete haját nem fonta vékonyka ördögmadzagba. Vágott, ferde szemét nem húzta ki fekete boszorkányfestékkel. Ujjain az arany-, ezüst-, arany-, ezüst- és az arany-, ezüstgyűrű gyűrűt nem követett. Lábfején lapos talpú, finom szattyán, hosszú szárú puha csizmát nem hordott. Gégéjéből előpréselt, vadmadármód vijjogó, éles nevetéssel nem nevetett.

Anyjának egyetlen fia Arthur. Mikor a lábai közti sötét kígyóval megajándékozta anyámat, anyám neve még Hatice volt. Apám pedig őrülten szerette az Arthurban lakozó Elenit.

Haticének, a Dragon felesége Haticének mi keresni valója van Arthur Bey ölében, szomszédok?

Az, hogy Dragon kölyköt akar. Szaporodni akar. Fiúgyereket akar. Uram, adj neki egy nálánál férfibb fiúgyereket. Legyen annyira férfi,

mint Arthur. Legyen Möszjő, legyen úr, legyen Bey. Legyen olyan szép, mint Arthur. Legyen magas. Legyen fekete. Hatoljon be Haticébe, Dragon fiaként szülessen meg újra. Istenem, segíts, hogy minden szóról szóra úgy legyen, ahogy én akarom.

– Hát kit hallgatott meg Isten idáig, majd pont téged hallgasson meg, te hitetlen?!? Ha minden az óhajunk szerint lenne, Istenre mi szükség volna? Isten, aki az imák által érzi saját létezését, miért lenne teremtő, ha nem késztetne benneteket imára, esedezésre? Azért teremtett benneteket, hogy imádjátok, azért teremtett, hogy legyenek vágyaitok, de ne teljesíthessétek be őket, és mégis neheztelés nélkül hajtsatok fejet neki – szólt hozzám egy szép napon Madam Arthur Bey hosszú fekete hajamat hosszú fekete körmű ujjaival fésülgetve.

– Jó – mondtam erre –, jó, Madam Arthur édesapám, de maga miért teremtett engem?

– Kíváncsiságból. Merő kíváncsiságból.

Szóval Madam Arthur édesapám kíváncsiságból, merő kíváncsiságból teremtett engem.

– Ah, Madam Arthur Bey, mesélje el, kérem: anyám, amikor szeretkezett magával, boldog volt?

– A nő szeretkezés közben sosem boldog. Szenved. Csak a szenvedést szerető nők szeretkeznek.

– A magában élő nő is szeret szenvedni?

– Én szenvedek is, és másoknak is szenvedést okozok. Ilyen a természetem.

A bérház udvarában élesen sikoltják apáim neveit.

– Segítség, szomszédok, Dragon úr és Madam Arthur Bey veszekszik!

Hogy ti milyen ostobák vagytok! Nem veszekednek, szeretkeznek. Isten óvjon bennünket azon szolgáitól, akik nem tudják helyesen értelmezni a hallott hangokat. Ámen.

– Madam Arthur Bey, egyszer elvinne engem is a templomba?

Apám, Dragon úr épp a mecsetben van. Káprázatos kupolája anyaméh-kereksége fenségébe menekülve könyörög Allah bocsánatáért. Ő Istene, kérlek bocsásd meg Dragon apámnak, hogy megölte anyámat. Nézd el neki tehetetlenségét. Ne büntesd meg érte, hogy nem szeret. Ne vesd meg érte, hogy egy férfiba szerelmes. Ne vesd a pokolra, mert féltékeny a férfira, akibe a felesége szerelmes. Ráadásul Madam Arthur Bey temiattad nem mindig férfi, hanem olykor nő, olykor férfi, olykor nőférfi, olykor férfinő. Ó, mindent látó, mindentudó, mindenütt jelen-

lévő Uram, Dragon apámat oltalmazd és védd meg, oltalmazdésvéddmegoltalmazdésvéddmegoltalmazdésvéddmeg. Ámen.

– Madam Arthur Bey, a maga Istene és apám Istene egy?

– Hogy Allah egy-e?

– Na jó: Maga apámmal egy?

– Néha. Mikor szeretkezünk. Eggyé válunk.

– Akkor is eggyé váltak, mikor anyámmal szeretkeztek?

– Te akkor lettél.

Én akkor lettem. Mintha már nem is léteznék. Miért emleget Madam Arthur Bey úgy, mint valami régen történt és elmúlt dolgot? Ezek szerint egy gyerek olyasmi, ami csak úgy megtörténik.

– Ne emlékeztesse Madam Arthur Beyt férfi voltára, gyermekem, nincs ínyére – mondta a pap a templomban. – Tekintettel arra, hogy apja börtönből való szabadulásáig vele lesz, azt tanácsolom, ne is faggassa sokat.

Szeretnék kimenni anyám sírjához Madam Arthur Beyjel együtt. De félek. Hátha ki akarja szedni anyám holttestét a földből. Hátha megint szeretkezni akar vele. Jaj, Istenem, a férfi mivolt olyasmi, amire mindig emlékeznek? Ennyire veszélyes férfinak lenni? Hála az égnek, én nőnek születtem.

Azt hiszem, Madam Arthur Bey azért várja, hogy felnőjek, hogy szeretkezzen velem. Nagyon hasonlítok anyámra.

Szomszédok, segítség, Madam Arthur Bey halálra veri Dragon Bey lányát!

Ó, a szomszédság ereje! Ha egy cseppje lett volna ennek az erőnek Dragon apámban, egy cseppje, anyám csodálatos fiúgyermeknek adott volna életet helyettem. Ha egy cseppje lett volna ennek az erőnek Dragon apámban, Madam Arthur Bey nem vert volna halálra, és utána nem menekült volna a templomba.

Á, tisztelendő úr, szóval maga is beleszeretett Madam Arthur Beybe!

Á, foglárok, szóval ti is beleszerettetek apámba!

A bérház üres udvarán magára hagyatva sír egy kislány, mintha az egész ürességet magába akarná szívni.

Mi lesz már, miért nem nyitnak már neki ajtót a szomszédok? Szóval most már az összes apám mást szeret. Az én egyetlen anyám a föld alatt oszladozik fájdalmában.

Átok a templomtoronyra! Omoljon le a mecset kupolája! Minden isten ellenem esküdött.

NAGYILLÉS JÁNOS fordítása

Ára: 980 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

Emberképek Törökországból
A török irodalom évszázadai

Gökhan Arslan
Nurullah Genç
Haqani Hass
Nazim Hikmet
Hilal Karahan
Ömer Şişman
Elçin Sevgi Suçin
Engin Turgut
Turgut Uyar
verse

Sait Faik Abasıyanık
Oğuz Atay
Yusuf Atılgan
Füruzan
Murat Gülsoy
Mine Söğüt
Yalçın Tosun
prózája

Péri Benedek
Rostás Szandra
Barış Yılmaz
tanulmánya

Suat Arıkan festményei

9 770133 116008 23010

Emberi Erőforrások Minisztériuma
nka